

FÖRKORTAD ARBETSTID FÖR SMÅBARNSFÖRÄLDRAR

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

BETÄNKANDE AV FAMILJESTÖDSUTREDNINGEN

SOU 1975:62

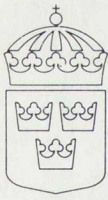
FÖRKORTAD ARBETSTID FÖR SMÅBARNSFÖRÄLDRAR

BETÄNKANDE AV FAMILJESTÖDSUTREDNINGEN

SOU 1975:62

Statens offentliga utredningar
1975:62
Socialdepartementet

Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar

Betänkande av familjestödsutredningen
Stockholm 1975

Omslag Helga Henschen
ISBN 91-38-02458-6
Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1975

Till Statsrådet och chefen för socialdepartementet

Genom beslut den 4 januari 1974 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet, statsrådet Sven Aspling, att tillkalla en sakkunnig för att utreda vissa frågor inom föräldraförsäkringen m. m. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades såsom utredningsman landshövdingen Camilla Odhnoff.

Utredningen har antagit namnet familjestödsutredningen.

Såsom experter har departementschefen tillkallat departementsrådet Lars Grönwall, socialdepartementet, förbundssekreteraren Lars Hellman, Tjänstemännens centralorganisation, sekreteraren Karl-Axel Johansson, Svenska kommunförbundet, departementsrådet Gustav Jönsson, socialdepartementet, sekreteraren Gustav Persson, Landsorganisationen i Sverige, länsarbetsdirektören Margit Sjöberg, arbetsmarknadsstyrelsen och direktören Inge Svensson, Svenska arbetsgivareföreningen.

Sekreterare i utredningen har varit departementssekreteraren Sören Kindlund och biträdande sekreterare fil. kand. Birgit Arve-Parès, byrådirektören Cecilia Etzler och seminarieläraren Vanja Karlsson. I sekretariatet har också psykologen Kerstin Sjöblom arbetat.

I föreliggande delbetänkande redovisar utredningen ett utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som innefattar en förlängning av heltidsledigheten inom föräldraförsäkringen från sju till åtta månader och införande av en delföräldrapenning för småbarnsföräldrar som förkortar sin arbetstid. Därutöver lämnar utredningen förslag till vissa ytterligare utbyggnader av föräldraförsäkringen.

Utredningen avser att senare redovisa sina överväganden beträffande de återstående frågorna i utredningens uppdrag. Det gäller en fortsatt analys av föräldraförsäkringens effekter och utformningen av barnomsorgen för de minsta barnen.

Experterna Persson och Svensson har avgivit särskilda yttranden.

Stockholm i juli 1975

Camilla Odhnoff

Sören Kindlund

Till Statsrådet och länsstyrelsen socialdepartementet

Örebro kommun har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Kommunen har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Kommunen har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Kommunen har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Kommunen har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Kommunen har ett omfattande ansvar för att tillgodosena de behov som uppstår för personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till dessa personer och deras anhöriga. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda utbildning och stöd till personer som har svårt att ta hand om sig själva. Detta ansvar innebär också att kommunen ska erbjuda stöd och hjälp till personer som har svårt att ta hand om sig själva.

Orientering

Betänkandet inleds med en sammanfattning och är sedan uppdelat i två delar där kapitlen 1–7 innehåller bakgrundsmaterial och kapitlen 8–14 utredningens överväganden och förslag.

I kapitel 1 återges utredningens uppdrag och i kapitel 2 gällande bestämmelser på de områden som berörs av utredningens förslag.

Kapitlen 3–5 innehåller statistik och annat material om befolkningsutveckling, föräldraförsäkring, arbetsmarknad, inkomster, barnomsorg m. m. I kapitel 5 beskrivs också utredningens forskningsprogram när det gäller de små barnen i barnomsorgen så långt det är klart i dag.

I kapitel 6 behandlas översiktligt hur barnfamiljernas situation förändrats i samband med den allmänna samhällsutvecklingen. I kapitel 7 ges bakgrunden till den nuvarande föräldraförsäkringen och presenteras vissa diskussionsinlägg om arbetstider och familjepolitik.

I kapitel 8 ger utredningen sin allmänna syn på de frågor som behandlas i betänkandet och motiverar de förslag som utredningen lämnar. I kapitel 9 redovisar utredningen hur en förlängning av heltidsledigheten och ett införande av en delföräldrapenning bör genomföras.

I kapitel 10 lämnas förslag till vissa andra utbyggnader av föräldraförsäkringen. Det gäller föräldrapenning när barnet eller dess ordinarie vårdare blir sjuk, föräldrapenning vid adoption av barn och föräldrapenning för föräldramedverkan i samhällets förskola.

I kapitel 11 presenteras förslag till en ny lagstiftning om rätt till föräldraledighet.

I kapitel 12 behandlas vissa särskilda frågor. Det gäller semesterlagstiftningens anpassning till de förändringar som skett inom föräldraförsäkringens område och rätt till ersättning för resekostnader åt föräldrar som besöker sjuka barn på sjukhus.

I kapitel 13 redovisas de kostnader utredningens förslag medför.

I kapitel 14 ges slutligen lagtext och en specialmotivering för utredningens lagförslag.

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	11
1 <i>Utredningens uppdrag</i>	19
2 <i>Gällande bestämmelser</i>	23
2.1 Inledning	23
2.2 Föräldraförmåner inom den allmänna försäkringen	23
2.2.1 Föräldrapenning	23
2.2.2 Sjukpenning vid vård av sjukt barn	24
2.2.3 Vårdbidrag till föräldrar med handikappat barn	25
2.3 Anställningsskydd m. m.	25
2.3.1 Lagen (1974:12) om anställningsskydd	25
2.3.2 Lagen (1945:884) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äkten- skap eller havandeskap m. m.	27
2.3.3 Lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning	28
2.3.4 Lagen (1972:650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare	28
2.4 Allmän arbetstidslag m. m.	29
2.5 Vissa bestämmelser om tjänstledighet för statstjänstemän m. m.	30
2.5.1 Cirkuläret (1970:388) om tjänstledighet med C-av- drag m. m.	30
2.5.2 Cirkuläret (1970:384) om deltidsarbete	31
2.5.3 Allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän (AST), slutet den 25 juni 1975 av SAV samt SACO/SR, SF och TCO-S	31
3 <i>Befolknings- och försäkringsstatistik</i>	33
3.1 Befolknings- och familjestatistik	33
3.1.1 Barnfamiljerna	33
3.1.2 Adoptioner	36
3.1.3 Fruktsamhetsutveckling och reproduktionsförhållan- den	37

3.2	Försäkringsstatistik	39
3.2.1	Föräldrapenning	39
3.2.2	Sjukpenning vid vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse	42
4	<i>Arbetsmarknadsstatistik</i>	47
4.1	Tillbakablick	47
4.2	Dagens arbetsmarknad	49
4.2.1	Arbetsplatser och arbetsgivare	49
4.2.2	Arbetskraftsdata	50
4.2.3	Arbetstidens längd och arbetstidsform	52
4.2.4	Arbetsmarknadsprognoser	53
4.2.5	Kvinnornas situation på arbetsmarknaden	56
4.2.6	Småbarnsföräldrarnas roll på arbetsmarknaden	59
4.2.7	Småbarnsfamiljernas inkomster	61
4.2.8	Fördelningen av arbetet inom och utom hemmet	64
5	<i>Samhällets barnomsorg och barnens vistelsetider i barnomsorgen</i>	67
5.1	Inledning	67
5.2	Samhällets barnomsorg	67
5.2.1	1973 års förskolelag	67
5.2.2	Huvudmannskap och finansiering	68
5.2.3	Förskoleverksamhetens utveckling och utbyggnad	69
5.2.4	Förskoleverksamhetens innehåll	69
5.2.5	Kommunernas familjedaghemsverksamhet	69
5.2.6	Platsbehov inom barnomsorgen	70
5.3	Barnens vistelsetider i barnomsorgen	73
5.4	Utredningens planerade forsknings- och försöksverksamhet på småbarnsområdet	77
6	<i>Barnfamiljerna och samhällsutvecklingen</i>	81
6.1	Inledning	81
6.2	Industrisamhällets genombrott. Tiden fram till 1930-talet	81
6.3	Befolkningsutveckling och familjepolitik åren 1930–1950	83
6.3.1	Befolkningspolitik	83
6.3.2	Den kvinnliga förvärvsverksamheten	83
6.4	Barnfamiljernas situation under de senaste decennierna	84
6.4.1	Ökad efterfrågan på arbetskraft och ökad kvinnlig förvärvsfrekvens	84
6.4.2	Familjemönster	85
6.4.3	Familjepolitiska problem	85
7	<i>Något om diskussionen om familjepolitik och arbetstider</i>	89
7.1	Inledning	89
7.2	Familjepolitiska kommitténs överväganden och förslag	89
7.3	Diskussionen om familjepolitik och arbetstider	90

8	<i>Allmänna överväganden</i>	93
8.1	Inledning	93
8.1.1	Uppdrag	93
8.1.2	Delbetänkandets innehåll	94
8.2	Utredningens allmänna bedömningar	95
8.2.1	Barnfamiljernas situation	95
8.2.2	Arbetsmarknad och arbetslivets organisation	97
8.2.3	Utbyggnad av barnomsorgen	98
8.2.4	De små barnens behov av barnomsorg och kontakt med föräldrarna	99
8.2.5	Frågan om en generell arbetstidsförkortning	101
8.2.6	Sammanfattning av utredningens utgångspunkter	102
8.3	Förlängning av tiden för hel föräldrapenning och uppdelning av tiden mellan föräldrarna	102
8.4	Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar	103
8.4.1	Inledning	103
8.4.2	Arbetstidsförkortningens storlek	103
8.4.3	Utbyte av heltidsledighet mot deltidslidighet	104
8.4.4	Utbyggnad av föräldrapenningen	104
8.4.5	Familjer som omfattas av förslaget	105
8.4.6	Effekter på arbetsmarknaden	105
8.5	Utbyggnad av föräldrapenningen vid sjukdom m. m.	107
8.6	Rätten till föräldraledighet	108
8.7	Särskilda frågor	109
9	<i>Förlängning av föräldrapenningen och införande av delför- äldrapenning</i>	111
9.1	Inledning	111
9.2	Förlängning och uppdelning av heltidsledigheten	111
9.3	Förutsättningar för delföräldrapenning	112
9.4	Uppdelning av tiden för delföräldrapenning mellan föräld- rarna	113
9.5	Ersättningsnivå	113
9.6	Föräldrar med ojämn veckoarbetstid	114
10	<i>Utbyggnad av föräldrapenningen vid sjukdom m. m.</i>	117
10.1	Inledning	117
10.2	Föräldrapenning för vård av sjukt barn vid sjukdom m. m. ..	117
10.2.1	Inledning	117
10.2.2	Utredningens förslag	118
10.3	Föräldrapenning vid adoption	119
10.3.1	Inledning	119
10.3.2	Utredningens förslag	119
10.4	Föräldrapenning för föräldramedverkan i samhällets barn- omsorg	120
10.4.1	Inledning	120
10.4.2	Föräldramedverkan i förskolan	121
10.4.3	Utredningens förslag om dagar för föräldramedverkan	

	i förskolan	121
10.4.4	Behovet av introduktionsperiod i barnomsorgen . . .	122
11	<i>Rätt till föräldraledighet</i>	125
11.1	Inledning	125
11.2	Lagens omfattning	125
11.3	Anställningsskydd vid äktenskap, havandeskap m. m.	125
11.4	Sambandet mellan de ekonomiska förmånerna och ledighetsreglerna	126
11.5	Varseltider	127
11.6	Anställningstid	128
11.7	Särskilda frågor kring deltidsledigheten	128
12	<i>Särskilda frågor</i>	131
12.1	Semesterreglerna i samband med föräldraförsäkringen	131
12.2	Resekostnader vid vård av barn på sjukhus	132
13	<i>Kostnader</i>	135
13.1	Inledning	135
13.2	Kostnadsberäkningar	135
	13.3.1 Förlängning av heltidledigheten till åtta månader . . .	135
	13.3.2 Förlängning av tiden med föräldrapenning för adoptivföräldrar med barn som är äldre än tio månader och yngre än tio år	136
	13.3.3 Delföräldrapenning	136
	13.3.4 Föräldrapenning för vård av barn vid barnets eller ordinarie vårdarens sjukdom	136
	13.3.5 Föräldrapenning för föräldramedverkan i förskolan . . .	137
	13.3.6 Resekostnader för föräldrars besök hos sjukt barn på sjukhus	137
13.3	Sammanställning	137
13.4	Finansiering	137
14	<i>Författningsförslag med specialmotivering</i>	139
14.1	Författningsförslag	139
14.2	Specialmotivering	161
	14.2.1 Inledning	161
	14.2.2 Ändringar i AFL	162
	14.2.3 4 kap. AFL Om föräldrapenning	162
	14.2.4 Lag om rätt till föräldraledighet	171
	14.2.5 Lag om ändring i semesterlagen	174
	<i>Särskilda yttranden</i>	175
1.	Av experten Persson	175
2.	Av experten Svensson	176

Sammanfattning

Uppdrag

Den föräldraförsäkring som infördes den 1 januari 1974 efter förslag av familjepolitiska kommittén innehöll i flera avseenden viktiga principiella nyheter i det ekonomiska stödet till barnfamiljer. I samband med att den nya försäkringen trädde i kraft tillsattes familjestödsutredningen för att göra en första sammanställning och bedömning av erfarenheterna av de nya reglerna. Utredningen har också fått i uppdrag att pröva frågan under hur lång tid föräldrapenning skall utgå. Utgångspunkten för utredningens bedömning skall därvid vara familjepolitiska kommitténs förslag om en ersättningstid på åtta månader.

Utöver de ursprungliga direktiven har utredningen senare fått i uppdrag att närmare pröva frågan beträffande regler om uppdelning av ersättningstiden mellan föräldrarna vid en förlängning av ersättningstiden för föräldrapenning från sju till åtta månader.

Familjestödsutredningen skall enligt direktiven pröva möjligheterna att utöver de av familjepolitiska kommittén föreslagna åtta månaderna förlänga ersättningstiden på ett sådant sätt att försäkringen underlättar för småbarnsföräldrar att förvärsarbeta med reducerad arbetstid under en viss period sedan rätten till hel föräldrapenning upphört. Utredningen skall i detta sammanhang pröva hur ett sådant system påverkar småbarnsföräldrarnas ställning på arbetsmarknaden och möjligheterna för dem att få anställning med reducerad arbetstid.

Delbetänkandets innehåll

Socialförsäkringsutskottet har i sitt av riksdagen godkända utlåtande 1975:1 uttalat starka skäl för en utökning av ersättningstiden för föräldrapenning och utskottet förutsätter att familjestödsutredningen med förtur tar upp denna fråga till behandling. Bland de frågor som bör tas upp med förtur nämner utskottet även vidgade regler för sjukpenning vid vård av sjukt barn i hemmet så att ersättning till förälder kan utgå även i samband med ordinarie vårdarens sjukdom.

Utredningen har bl. a. mot denna bakgrund funnit det angeläget att i ett delbetänkande lämna en redovisning över föräldraförsäkringens första

tillämpningsår och samtidigt redovisa ett program för den fortsatta utbyggnaden av detta förmånssystem.

Utredningen avser att senare återkomma med en mer utförlig analys av erfarenheterna av föräldraförsäkringen och en redovisning av överväganden beträffande en fortsatt utbyggnad av försäkringen. Vidare avser utredningen att senare lägga fram förslag om utformningen av barnomsorgen för de minsta barnen.

Utgångspunkten för familjestödsutredningens överväganden är att en kraftig utbyggnad av samhällets barnomsorg f. n. är den viktigaste åtgärden för att stödja barnfamiljerna. Utredningen har med tillfredsställelse noterat att frågan om en planmässig utbyggnad av kommunernas barnomsorg så att den motsvarar behovet f. n. behandlas av regeringen. Det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen presenterar i detta delbetänkande innefattar åtgärder som utgör komplement till en utbyggd barnomsorg. Åtgärderna inom föräldraförsäkringen tar sikte på att göra det möjligt för i första hand småbarnsföräldrar att anpassa sin arbetstid så att de får rimlig tid att umgås med sina barn. Därmed kan man undvika att vistelsetiden för barnen på daghem blir så lång att den blir påfrestande för barnet. Utredningens förslag avser också att förbättra den ekonomiska tryggheten för föräldrarna i samband med sjukdom m. m. och att skapa förutsättningar för en bättre kontakt mellan föräldrarna och daghemmen.

Det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen här lägger fram innefattar en förlängning av ersättningstiden för föräldrapenningen enligt familjepolitiska kommitténs förslag kombinerat med regler om viss uppdelning av ersättningstiden mellan fadern och modern. Vidare föreslås en ny ersättningsform, delföräldrapenning, som skall kunna utgå till småbarnsförälder som förkortar sin arbetstid till sex timmar om dagen under en period efter det nuvarande föräldrapenning upphört. Utredningen föreslår också en utvidgning av stödet vid barns sjukdom.

Utredningen tar också upp frågan om anställningsskyddet för föräldrar i samband med ledighet med föräldrapenning.

Utredningen anser att utbyggnadsprogrammet för föräldraförsäkringen bör genomföras stegvis från den 1 januari 1977 jämsides med den planmässiga utbyggnad av barnomsorgen som aviserats av regeringen. En parallell utbyggnad av barnomsorgen och föräldraförsäkringen ser familjestödsutredningen som en väsentlig förutsättning för ett barnvänligare samhälle. Utbyggnaden av föräldraförsäkringen kan också ses som alternativ till andra ekonomiska insatser från samhällets sida när det gäller barnfamiljerna, exempelvis höjning av det allmänna barnbidraget. Kostnaderna för hela det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen lägger fram motsvarar en barnbidragshöjning med 300 kr. per barn och år. Utredningens förslag ligger i linje med den tidigare fastslagna principen för familjepolitiken att det ekonomiska stödet skall riktas till de grupper bland barnfamiljerna och till de situationer i barnfamiljernas liv när behov av stöd är störst.

Barnens vistelsetider i barnomsorgen

Föräldrarnas långa arbetstider medför, i förening med långa restider, långa vistelsetider för barnen i daghem och familjedaghem. Bland barnen i barnomsorgen vistas drygt hälften dagligen mer än nio timmar i daghemmet eller familjedaghemmet. En särskilt utsatt grupp är barn till ensamstående föräldrar. Av dessa barn har 62 % en vistelsetid som överstiger nio timmar.

Drygt en femtedel av alla barn är tio timmar eller längre i barnomsorgen. De allra yngsta barnen – de som är två år eller yngre – har oftare längre vistelsetider än de något äldre.

Bland barnen vars fäder tillhör socialgrupp III vistas 51 % nio timmar eller mer per dag i barnomsorgen jämfört med 40 % i socialgrupp I och 46 % i socialgrupp II. Barnen med ensamstående mödrar i socialgrupp II har de längsta vistelsetiderna i barnomsorgen.

Ser man på barnens vistelsetider i förhållande till samtliga mödrars och fäders socialgrupp visar det sig att både barn vars mödrar har yrken i socialgrupp I och barn vars fäder har yrken i socialgrupp I har kortare vistelsetider än barnen från socialgrupp II som i sin tur har kortare vistelsetider än barnen från socialgrupp III.

Utredningens överväganden

Utredningen har konstaterat att det blivit allt vanligare att även kvinnor förvärvsarbetar när barnen är små. Till en betydande del sker arbetet på deltid även om också andelen som heltidsarbetar stigit väsentligt.

Utvecklingen mot att båda föräldrarna förvärvsarbetar när barnen är små har blivit ett dominerande mönster bland de yngre familjerna. Samtidigt som föräldrarna själva föredrar att båda förvärvsarbetar, har det nya rollmönstret inneburit nya påfrestningar och problem för småbarnsfamiljerna. Det är krävande att förena förvärvsarbete med vård av små barn.

Enligt utredningens mening måste arbetsmarknaden och arbetets organisation förändras för att både män och kvinnor ska kunna förena en yrkes- och en familjeroll.

En utbyggd samhällsservice med en kvalitativt god barnomsorg är vidare en nödvändig förutsättning för att föräldrarna ska kunna arbeta utan oro för att barnen skall fara illa. Men även om denna förutsättning är uppfylld möter familjen enligt utredningens mening betydande påfrestningar när båda föräldrarna skall förena heltidsarbete med ansvaret som småbarnsförälder.

Den gynnsamma effekten av en god daghemsmiljö kan gå förlorad om vistelsetiden blir för lång. Ett aldrig så väl genomarbetat socialt och pedagogiskt program blir utan verkan om barnen är för trötta för att tillgodogöra sig innehållet.

Föräldrarnas långa arbets- och restider ger upphov till olika problem.

Det första är att den tid som föräldrar och barn kan tillbringa tillsammans under arbetsdagar blir alltför kort för att ge utrymme för den grundläggande kontakten mellan föräldrar och barn.

Ett annat problem är att barn och föräldrar är för trötta efter arbetsdagen för att relationerna ska kunna fungera tillfredsställande.

Ett tredje problem är att daghemmet är avsett att vara ett komplement till föräldrahemmet och inte att ersätta det. Den pedagogiska verksamheten och daghemmets resurser av personal och lokaler är uppbyggda efter denna målsättning. Blir vistelsetiderna för långa kan man inte längre tala om att det är ett komplement till föräldrahemmet utan en alternativ miljö.

Från dessa utgångspunkter finner utredningen det angeläget att genom en utbyggnad av föräldraförsäkringen skapa ekonomiska möjligheter för i första hand förvärvsarbetande småbarnsföräldrar att förkorta sin arbetstid.

Vid utformningen av sina förslag har utredningen haft som utgångspunkt att de skall bidra till jämställdhet mellan män och kvinnor. Den nuvarande föräldraförsäkringen har bara i begränsad utsträckning utnyttjats av fäderna. I betänkandet redovisas också siffror som visar en mycket ojämn fördelning av hemarbetet mellan män och kvinnor även i familjer där båda makarna heltidsarbetar. Mot den bakgrunden finns det skäl dels att vid en förlängning av tiden för heltidsledighet till åtta månader dela upp ledigheten så att ingen samboende förälder får utnyttja längre tid än sju månader, dels dela tiden för delföräldrapenningen lika mellan föräldrarna. Det innebär att fadern måste ta en del av tiden för att familjen ska kunna utnyttja rätten till föräldrapenning och ledighet fullt ut.

Utredningens förslag om förlängning av heltidsledigheten och införande av en delföräldrapenning ansluter till målsättningen att utvidgningar av föräldraförsäkringen bör inriktas på de perioder och situationer i barnfamiljernas liv då behovet av hjälp är störst och att tillgodose de grupper som är i störst behov av stöd. De övriga förslagen till förbättringar av föräldraförsäkringen har samma syfte. Det gäller utbyggnaden av rätten till ersättning vid vård av sjukt barn att också gälla när ordinarie vårdaren blir sjuk och vid vissa hälsovårdande behandlingar, ökningen av antalet föräldrapenningdagar för adoptivföräldrar och införande av föräldrapenning för föräldramedverkan i förskolan.

För att den rätt till ekonomisk ersättning som föräldraförsäkringen ger ska bli ett riktigt stöd för föräldrarna krävs att den kombineras med en rätt till ledighet som omfattar alla försäkringens delar. Enligt utredningens mening behöver den nuvarande lagstiftningen genomgripande moderniseras.

Ett skäl till att fäderna hittills i så liten utsträckning använt föräldrapenningen är troligen det mer eller mindre uttalade motstånd som finns på en del arbetsplatser både bland arbetsgivare och arbetskamrater. Barriären av fördomar måste brytas för att det ska bli lika naturligt att en man stannar hemma från arbetet och vårdar ett litet barn som att en kvinna gör det. Detta har gjort det angeläget att den nya

lagstiftningen tydligare slår fast både moderns och faderns rätt till ledighet för att vårda små barn.

Utredningens förslag

Förlängning av tiden för föräldrapenning

Utredningen föreslår att heltidsledigheten i föräldraförsäkringen förlängs från nuvarande sju månader till åtta månader. Vidare föreslår utredningen att tiden för hel föräldrapenning delas upp mellan föräldrarna så att ingen av föräldrarna får utnyttja mer än högst 210 dagar av de 240 som heltidsledigheten totalt omfattar.

För vissa familjer kan en längre tids arbetstidsförkortning vara ett bättre sätt att använda en förlängning av föräldrapenningen. Utredningen föreslår därför att den åttonde månaden görs utbytbar mot fem månaders delföräldrapenning för förvärvsarbete föräldrar enligt det system som beskrivs i det följande.

Förkortning av arbetstiden för småbarnsföräldrar och införande av delföräldrapenning

För att ge barn och föräldrar ökad tid till samvaro med varandra efter det rätten till hel föräldrapenning upphört föreslår utredningen att förvärvsarbete småbarnsföräldrar ges möjlighet att reducera sin arbetstid. Utredningen föreslår att småbarnsföräldrar som minskar sin arbetstid med minst en timme till sex timmar per dag skall få kompensation genom föräldraförsäkringen för det inkomstbortfall som uppstår. Detta sker genom en ny ersättningsform, delföräldrapenning, som föreslås omfatta 600 dagar (20 månader) per familj där båda föräldrarna arbetar minst sex timmar per dag. Ersättningstiden fördelas med 300 dagar (10 månader) för vardera föräldern. För ensamstående föräldrar och familjer där den ena föräldern av särskilda skäl inte kan utnyttja försäkringen bör en förälder ha rättighet att ta ut samtliga 600 dagar. Delföräldrapenningen skall kunna tas ut fram till dess barnet fyllt tre år.

Föräldrapenning vid sjukdom och vid föräldramedverkan i den kommunala barnomsorgen

Utredningen föreslår att den nuvarande rätten till sjukpenning vid vård av sjukt barn omvandlas till en rätt till föräldrapenning i samband med barns eller vårdares sjukdom. Rätten till föräldrapenning föreslås också utvidgad till att omfatta hälsokontroller, tandläkarbesök och annan förebyggande hälsovård för barnet. Antalet dagar bör utökas från nuvarande tio till femton per år och familj.

Utredningen föreslår vidare att rätten till föräldrapenning utvidgas till att gälla även för föräldramedverkan i förskolan. Föräldrapenning bör utgå under en dag – alternativt två halva dagar – per förälder och kalenderår. Frågan om föräldrapenning för introduktion i förskolan avser utredningen återkomma till i ett senare betänkande. Utredningen föreslår att socialstyrelsen får i uppdrag att under tiden närmare pröva frågan om i utformningen av en introduktionsverksamhet i förskolan.

Reglerna för resekostnadsersättning från sjukförsäkringen föreslås utvidgade till att gälla vid besök hos barn under tio år som vistas på sjukhus. Ersättning föreslås utgå till förälder för högst en tur- och returresa i veckan.

Adoptivföräldrar

Utredningen föreslår att rätten till föräldrapenning för adoptivföräldrar till barn som är äldre än tio månader men yngre än tio år vid ankomsten till familjen förlängs från nuvarande 20 dagar till 90 dagar. Ersättnings-tiden föreslås uppdelad så att vardera föräldern får utnyttja högst 45 dagar. Ensamstående föräldrar och andra föräldrar där andre maken av särskilda skäl är förhindrad att vårda barnet bör få utnyttja alla 90 dagarna.

Rätt till föräldraledighet

Utredningen föreslår att den nuvarande lagen om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m. m. ersätts med en lag om rätt till föräldraledighet. Den nya lagen bör täcka alla de olika delarna av föräldraförsäkringen, dvs. föräldrapenning i samband med barns födelse, delföräldrapenning i samband med förkortning av arbetstiden, föräldrapenning när adoptivbarn anländer till sin nya familj, föräldrapenning vid vård av barn vid barnets eller den ordinarie vårdarens sjukdom samt föräldrapenning för föräldramedverkan i förskolan.

Kostnaderna för utredningens förslag

Kostnaderna för det av utredningen redovisade utbyggnadsprogrammet för föräldraförsäkringen beräknas sammanlagt uppgå till ca 525 milj. kr. med fördelning på följande huvudpunkter:

Förmånstyp	Milj. kr.
Förlängning av tiden för föräldrapenning i samband med barns födelse	150
Föräldrapenning vid sjukdom och vid föräldramedverkan i den kommunala barnomsorgen m. m.	95
Delföräldrapenning	280
Summa	525

De angivna kostnaderna avser den tidpunkt då reformerna varit i tillämpning några år. Erfarenheterna visar att det tar en viss tid innan nya försäkringsreformer får fullt genomslag. Detta gäller särskilt nya förmåner som riktar sig till fäderna. För de första åren efter ikraftträdandet kan kostnaderna därför förutses bli lägre än de här angivna.

Enligt från den 1 januari 1976 gällande finansieringsregler bekostas föräldraförsäkringen till 85 % av socialförsäkringsavgifter från arbetsgivare m. fl. och till 15 % av statsbidrag. Ett genomförande av utbyggnadsprogrammet i dess helhet innebär en höjning av nämnda avgifter med ca 0,3 procentenheter.

1 Utredningens uppdrag

Direktiven för familjestödsutredningens arbete har angetts av chefen för socialdepartementet, statsrådet Aspling, i ett anförande till statsrådsprotokollet över socialärenden den 4 januari 1974. Socialministern anförde följande.

Genom beslut vid 1973 års riksdag har den tidigare moderskapsförsäkringen från den 1 januari 1974 ersatts av en föräldraförsäkring med garantinivå (prop. 1973:47, SfU 1973:19, rskr 1973:198). Beslutet grundas på förslag från familjepolitiska kommittén i betänkandet (SOU 1972:34) Familjestöd. Garantinivån innebär ett grundläggande försörjningsskydd i form av föräldrapenning med 25 kr. om dagen under sex månader i anslutning till barnets födelse. Till försäkrad med rätt till högre sjukpenning än garantinivån utgår föräldrapenningen med samma belopp som sjukpenningen. Föräldrapenningen utgår till den av barnets föräldrar som ombesörjer den huvudsakliga vården av barnet. Föräldrarna får alltså själva avgöra vem av dem som skall stanna hemma hos barnet och uppbära föräldrapenningen. Därvid finns även möjlighet för förälder som minskar sitt förvärvsarbete med hälften att få halv föräldrapenning. Föräldrapenningen utgör liksom sjukpenningen skattepliktig inkomst och är ATP-grundande.

Från samma tidpunkt har införts rätt till sjukpenning för förälder som behöver ta vård om sjukt barn och för fader som behöver ta vård om äldre barn i samband med att ytterligare barn föds i familjen. Rätten till sjukpenning för dessa ändamål omfattar högst tio dagar per familj och kalenderår.

En grundtanke bakom den nya föräldraförsäkringen är att det är föräldrarnas förvärvsinkomster som är grundvalen för en barnfamiljs ekonomi. En fortsatt snabb utbyggnad av samhällets barnomsorg för förvärvsarbetande föräldrars barn är av största betydelse med hänsyn till såväl barnfamiljernas ekonomi som barnens behov. Kontantstöd som siktar till att ge viss kompensation för bortfallet av den ena förälderns arbetsinkomst bör lämnas endast i särskilda situationer. Det stöd som ges genom föräldrapenning i samband med barns födelse och genom föräldrapenning vid vård av sjukt barn tar – liksom vårdbidraget för svårt handikappade barn – sikte på sådana situationer, när det i regel är ofrånkomligt att en av föräldrarna stannar hemma för att ta hand om barnen. I situationer av detta slag bör alltså ett skydd mot inkomstbortfall finnas, medan i övrigt det ekonomiska familjestödet inom familjepolitikens ram bör ta sikte på barnens försörjning och inte på försörjningen av en hemmavarande förälder.

En annan grundtanke bakom föräldraförsäkringen är att reglerna skall medverka till jämställdhet mellan män och kvinnor. Fortfarande finns det

stora skillnader mellan mäns och kvinnors villkor i arbetslivet och i samhället. Den arbetsfördelning mellan män och kvinnor som nu präglar samhället låser fast såväl män som kvinnor i skilda roller. Utvecklingen för jämställdhet avser bl. a. för kvinnornas del ökade möjligheter att förvärvsarbeta och för männens del möjligheter att ta ett större ansvar för barnen. Föräldrapenningen och sjukpenningen vid vård av sjukt barn bygger på principen att föräldrarna delar ansvaret för barnens omvårdnad. Målet är att båda föräldrarna på lika villkor ges möjlighet att på ett tillfredsställande sätt kombinera förvärvsarbete och god omvårdnad om barnen.

För att göra en första sammanställning och bedömning av erfarenheterna av de här nämnda nya reglerna bör en sakkunnig nu tillkallas.

Föräldrapenningen kan tas ut tidigast fr. o. m. den sextionde dagen före den beräknade tidpunkten för förlossningen och längst t. o. m. den etthundraåttonde dagen efter barnets födelse. Har barnet under en del av denna tid på grund av sjukdom inte kunnat vårdas av föräldrarna skall den senare tidsgränsen kunna förskjutas med motsvarande tid, dock längst till den tvåhundrafyrtionde dagen efter födelsen. Föräldrapenningen utgår till den av föräldrarna som stannar hemma och sköter den huvudsakliga delen av barnets omvårdnad. Ett villkor för rätt till föräldrapenning är således att föräldern avstår från förvärvsarbete. Föräldrarna skall emellertid också kunna avlösa varandra i vården under samma dag på så sätt att båda har halvtidsarbete och uppbär halv föräldrapenning vardera. För att möjliggöra en sådan lösning har som tidigare nämnts införts rätt till halv föräldrapenning för förälder som minskar sitt förvärvsarbete med minst hälften till följd av barnets omvårdnad. Däremot utgår ingen ersättning för inkomstbortfall om båda föräldrarna minskar sin arbetsinsats med mindre än hälften, exempelvis arbetar vardera sex timmar per dag.

Föräldrapenningen utgår som nämnts f. n. under sex månader i anslutning till barnets födelse. Familjepolitiska kommittén har i sitt utbyggnadsprogram för familjepolitiken (SOU 1972:34) föreslagit att ersättningstiden byggs ut till åtta månader. Jag har tidigare denna dag vid anmälan av de frågor som gäller utgifterna för budgetåret 1974/75 inom socialdepartementets verksamhetsområde (prop. 1974:1, bil. 7 p. C 3) föreslagit en förlängning av ersättningstiden fr. o. m. den 1 januari 1975 till sju månader.

Den sakkunnige bör, med utgångspunkt i familjepolitiska kommitténs förslag, närmare pröva frågan om ersättningstidens längd. Därvid bör undersökas möjligheterna att förlänga ersättningstiden på ett sådant sätt att försäkringen underlättar för förälder att förvärvsarbeta med reducerad arbetstid under en viss period efter det rätten till hel föräldrapenning upphört. Vid bedömningen av denna fråga bör den sakkunnige, förutom de tekniska och administrativa förutsättningarna, även pröva erfarenheterna och de pedagogiska förutsättningarna beträffande småbarnsgrupper i daghem. Vidare bör prövas möjligheterna att få anställning med reducerad arbetstid av nämnda slag liksom återverkningarna av ett sådant system på småbarnsföräldrarnas ställning på arbetsmarknaden.

Genom beslut den 30 december 1974 har vidare Kungl. Maj:t uppdragit åt familjestödsutredningen att närmare pröva frågan beträffande regler om uppdelning av ersättningstiden mellan föräldrarna vid en förlängning av ersättningstiden för föräldrapenning utöver de sju månader i anslutning till barns födelse som gäller fr. o. m. den 1 januari 1975. Resultatet av utredningens överväganden skall redovisas snarast möjligt.

I uppdraget återopas en skrivelse från socialdemokratiska kvinnoför-

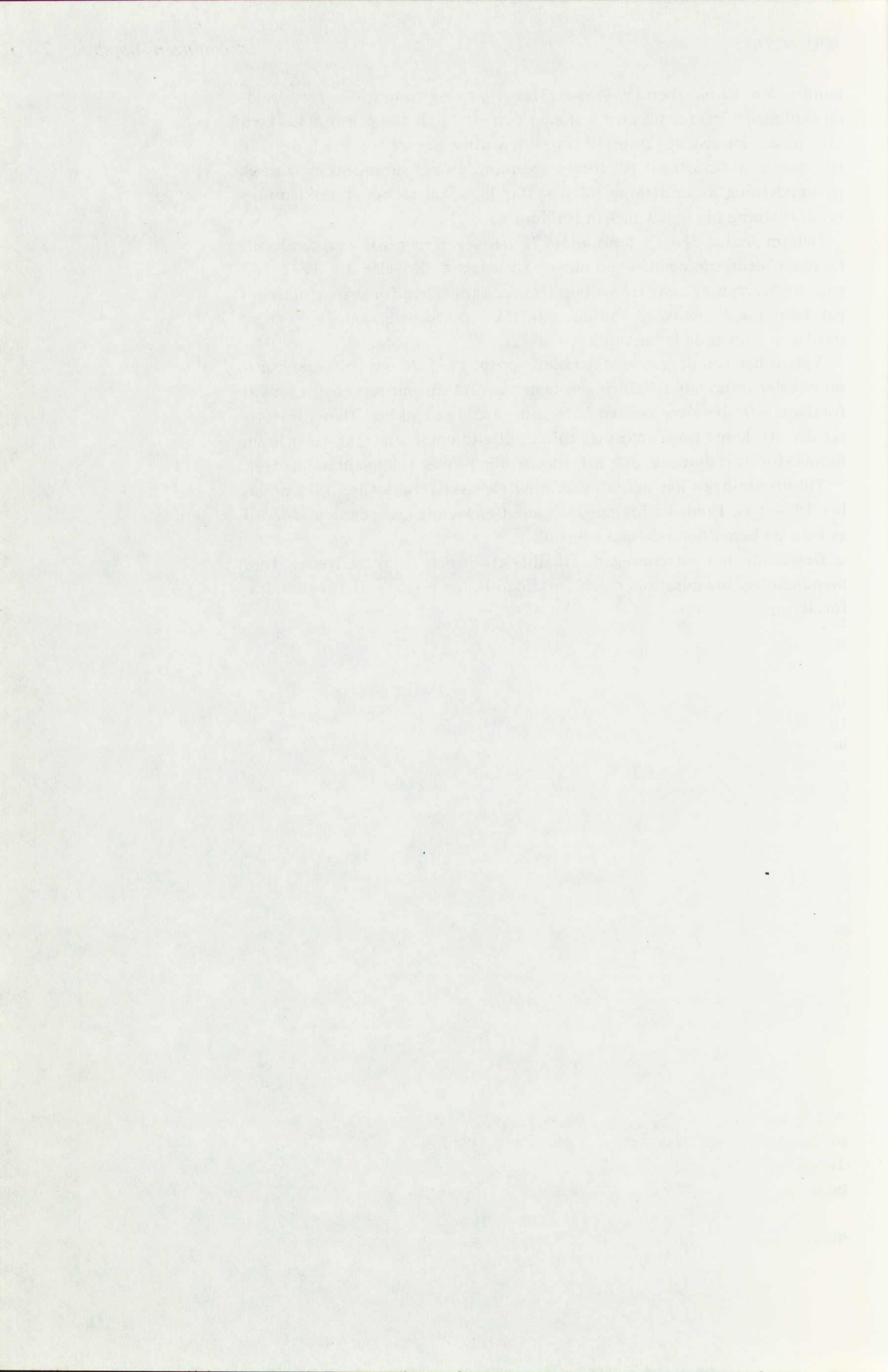
bundet den 30 oktober 1974 vari föreslås att ersättningstiden för föräldrapenningen förlängs till åtta månader och att förlängningen förenas med krav på att en viss del av ersättningstiden utnyttjas av barnets fader i de fall denne är berättigad till föräldrapenning utöver garantinivån. Kravet på uppdelning av ersättningstiden syftar bl. a. till att nå en jämnare arbetsfördelning i hemmet mellan föräldrarna.

Genom beslut den 13 februari 1975 har regeringen för beaktande till familjestödsutredningen överlämnat riksdagens skrivelse nr 1975:332 ang. en översyn av vissa frågor beträffande vårdbidrag för svårt handikappat barn i enlighet med vad socialförsäkringsutskottet anfört i sitt av riksdagen godkända betänkande 1974:32.

Vidare har föredragande statsrådet i prop. 1975:36 om ändrade ersättningsregler inom sjukförsäkringen tagit upp frågan om resekostnader för föräldrar som behöver besöka barn som vårdas på sjukhus. Han konstaterar där att denna fråga anknyter till det utredningsarbete som pågår inom familjestödsutredningen och att frågan bör prövas i det sammanhanget.

Till utredningen har också överlämnats en skrivelse av den 11 september 1974 från Fredrika-Bremer-förbundet angående sjukpenning för vård av barn då hemarbetande make är sjuk.

Dessutom har utredningen erhållit ett stort antal skrivelser från myndigheter, organisationer och enskilda i skilda frågor som rör föräldraförsäkringen.

2 Gällande bestämmelser

2.1 Inledning

I detta kapitel redovisas gällande lagregler m. m. på områden som berörs av utredningens överväganden och förslag. Det gäller föräldraförmånerna inom den allmänna försäkringen, bestämmelser om anställningsskydd och arbetstid samt vissa statliga avtalsbestämmelser om tjänstledighet, deltid m. m.

2.2 Föräldraförmåner inom den allmänna försäkringen

De nya föräldraförmånerna inom den allmänna försäkringen som trädde i kraft den 1 januari 1974 har tre huvuddelar: föräldrapenning, sjukpenning vid vård av sjukt barn och vårdbidrag till förälder med handikappat barn. Bestämmelserna finns i lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Förmånerna är skattepliktiga och ATP-grundande.

2.2.1 Föräldrapenning

Bestämmelserna om föräldrapenning finns i 3 kap. AFL. Föräldrapenning kan tillkomma båda föräldrarna och utgår till den som avstår från förvärsarbete i samband med barns födelse (12 § första st.). En förutsättning är att föräldern har eller rätteligen borde ha varit inskriven hos försäkringskassa under minst 180 dagar i följd närmast före barnets faktiska eller beräknade födelsetid (12 § andra st.). Som ett allmänt grundstöd finns en garantinivå som i fråga om hel föräldrapenning har bestämts till 25 kr. om dagen. Föräldrapenningen skall för den som avstår från förvärsarbete kompensera från inkomstbortfallet. Den som är eller eventuellt borde ha varit försäkrad för en högre obligatorisk sjukpenning får föräldrapenning med motsvarande belopp. I sådant hänseende krävs emellertid en kvalifikationstid på 270 dagar (12 § tredje st.). För att föräldrapenning över garantinivån skall utgå till fader med barn under föräldrarnas gemensamma vårdnad krävs att även modern är eller bort vara försäkrad för sjukpenning över den nivån. Undantag får dock medges om modern av särskilda skäl inte har möjlighet att vårda barnet (12 § fjärde st.). Villkor om inskrivning hos försäkringskassa eller försäkring för viss sjukpenning skall kunna anses uppfyllt även om

föräldrarna inte har fyllt 16 år (12 § femte st.).

Den grundläggande förutsättningen för rätt till föräldrapenning är att föräldern verkligen tar vård om barnet och att han därför måste avstå från förvärvsarbete. Vid fullständig nedsättning av arbetsförmågan utges hel föräldrapenning, i annat fall halv sådan. Föräldrapenning får inte utgå i den mån den försäkrade uppbär sjukpenning enligt AFL (13 § tredje st.). Föräldrarna kan vardera få halv föräldrapenning för samma dag (13 § fjärde st.).

Tiderna för faderns och moderns rätt till föräldrapenning är inte helt lika. För tid före barnets födelse har modern – men inte fadern – rätt till föräldrapenning fr. o. m. den 60:e dagen före den beräknade nedkomstdagen. Modern har vidare alltid rätt till föräldrapenning under 29 dagar efter förlossningsdagen, även om hon inte har vård om barnet. I övrigt gäller huvudregeln att föräldrapenning tillkommer den av föräldrarna som efter barnets födelse till huvudsaklig del ombesörjer vården om barnet (13 § första st.). Föräldrapenningen får utgå under högst 210 dagar sammanlagt för föräldrarna och längst till dess barnet har blivit 210 dagar gammalt. Om föräldrarna till följd av att barnet varit sjukt, t. ex. efter för tidig födsel, har varit förhindrade att vårda barnet under viss del av den tiden, har de möjlighet att disponera ersättningen under motsvarande längre tid, dock längst till dess barnet är 270 dagar gammalt (13 § andra st.).

Fosterföräldrar och adoptivföräldrar likställs med biologiska föräldrar (14 § första st. resp. 4 kap. 8 § föräldralken). I sådana fall får föräldrapenning utgå när den försäkrade faktiskt har fått barnet i sin vård och längst till dess barnet har blivit 270 dagar gammalt (14 § andra st.). Adoptivföräldrar och fosterföräldrar som mottar barn i avsikt att adoptera det har i fråga om äldre barn upp till tio års ålder en särskild rätt till föräldrapenning under sammanlagt 20 dagar i anslutning till barnets ankomst till sitt nya hem (14 § tredje st.). Den med vilken förälder är eller har varit gift eller har eller har haft barn och sammanbor stadigvarande likställs med förälder (20 kap. 2 § andra st.).

Liksom i fråga om sjukpenning finns beträffande föräldrapenningen bestämmelser om s. k. arbetsgivarinträde (16 §), indragning eller nedsättning av förmånen (17 §) samt utbetalning till annan än den berättigade själv (18 §).

2.2.2 *Sjukpenning vid vård av sjukt barn*

Förälder med sjukpenninggrundande årsinkomst på minst 4 500 kr. har rätt till sin vanliga sjukpenning, om han måste stanna hemma från arbetet för att ta hand om sjukt barn under tio års ålder och därigenom får sin möjlighet att utföra sitt arbete viss dag inskränkt med minst hälften. Har vårdaruppgiften helt hindrat honom att förvärvsarbete utgår hel sjukpenning, annars halv sådan (3 kap. 9 § första st.). Under samma förutsättningar har fader, som i anslutning till barns födelse behöver ta ledigt från arbetet för att ta hand om annat barn i familjen, rätt att uppbära sjukpenning (9 § andra st.).

Sjukpenning i här avsedda fall utgår redan fr. o. m. insjuknandedagen (10 § första st.) och får disponeras under sammanlagt tio dagar per familj och kalenderår. Förmånen tillkommer den som har barnet i sin vård men kan också inom den nämnda tidsramen och efter medgivande av vårdnadshavaren få utnyttjas av förälder som endast tillfälligt tar hand om barnet (9 § tredje st.).

Med barn avses även adoptivbarn (4 kap. 8 § föräldrabalken), fosterbarn, styvbarn och barn till någon av sammanboende om de tidigare har varit gifta eller har eller har haft gemensamt barn.

För sjukpenning vid vård av sjukt barn gäller i övrigt samma bestämmelser som för vanlig sjukpenning, t. ex. s. k. fridagsregel och villkor om sjukanmälan (10 §).

2.2.3 Vårdbidrag till förälder med handikappat barn

Vårdbidrag utgår till förälder för vård av barn som inte har fyllt 16 år, om barnet på grund av sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller annat handikapp behöver särskild tillsyn och vård för avsevärd tid. Bidraget bör främst ses som en viss ersättning för att en av föräldrarna i regel måste avstå från förvärvsinkomst, men det är i och för sig inget krav för rätten till bidrag att någon av dem avhåller sig från förvärvsarbete. Vid bedömningen av rätten till bidrag skall även merutgifter som uppkommer på grund av barnets sjukdom eller handikapp beaktas (9 kap. 4 § första st.).

Vårdbidrag utgår allt efter tillsyns- och vårdbehovets omfattning och merutgifternas storlek med belopp som motsvarar hel eller halv förtidspension till ensampensionär jämte pensionstillskott som svarar mot pensionen (4 § andra st.). Förtidspensionerna och vårdbidraget höjs den 1 juli 1976. Bidraget ersätts ofta med förtidspension till barnet när detta blir 16 år. Vårdbidrag utgår fr. o. m. den månad då rätten till förmånen uppkom (16 kap. 5 §) och omprövas vanligtvis vart tredje år (9 kap. 4 § tredje st.).

Vårdbidrag utgår inte om barnet vistas på vårdanstalt eller genom anstaltens försorg vårdas utanför denna. För tid då barnet vistas utom anstalten utan att vårdas genom dess försorg utges vårdbidrag, om antalet feriedagar uppgår till minst tio per kvartal (5 § tredje st.).

Med förälder likställs adoptivförälder (4 kap. 8 § föräldrabalken) och den med vilken förälder är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om de sammanbor stadigvarande (20 kap. 2 §), men inte fosterförälder.

2.3 Anställningsskydd m. m.

2.3.1 Lagen (1974:12) om anställningsskydd

Enligt lagen om anställningsskydd gäller anställning tills vidare, om inte annat har avtalats. Anställning tills vidare kan bringas att upphöra genom uppsägning vid utgången av viss uppsägningstid (5–6 §§). Uppsägning från arbetsgivarens sida skall vara sakligt grundad (7 §). Avskedande får

ske bara om arbetstagaren grovt har åsidosatt sina åligganden mot arbetsgivaren.

Lagen tillämpas på alla arbetstagare i allmän eller enskild tjänst utom företagsledare, arbetsgivarens familjemedlemmar, husligt anställda och personer som har sysselsatts med beredskapsarbete e. d. (1 §). Arbetstagares rättigheter enligt lagen får, bortsett från avvikelser i andra författningar, inskränkas endast genom kollektivavtal och bara i vissa avseenden (2 och 3 §§). När anställningstidens längd inverkar på rättigheterna är det i några fall den sammanlagda anställningstiden hos olika arbetsgivare som räknas (4 §). Möjligheterna att ingå avtal om anställning för viss tid, viss säsong eller visst arbete är begränsade (5 §). Om sådant avtal ändå har träffats, kan arbetsgivaren vara skyldig att iaktta särskilda bestämmelser, exempelvis regler om varsel till arbetstagare som inte kommer att erbjudas fortsatt anställning (15–17 §§). Tillsvidareanställning upphör med utgången av uppsägningstid, som för arbetstagaren utgör en månad och för arbetsgivaren varierar mellan en och sex månader beroende på bl. a. arbetstagarens ålder (6 § första st. och 11 §). Liksom vid andra anställningsformer får dock omedelbart frånträde respektive avskedande äga rum på grund av grovt avtalsbrott (6 § tredje st. och 18 §). Uppsägning från arbetsgivarens sida skall vara sakligt grundad. Sådan grund föreligger inte, om det t. ex. skäligen kan krävas att arbetstagaren omplaceras inom företaget (7 §). Beträffande såväl uppsägning som avskedande finns en preskriptionsregel angående grunderna (7 § tredje st. och 18 § andra st.) samt särskilda formella bestämmelser (8–10, 19 och 20 §§).

Arbetstagaren är i princip garanterad sina vanliga anställningsförmåner under uppsägningstiden (12–14 §§), ävensom under permittering i den mån den varat i mer än två veckor i följd eller sammanlagt mer än 30 dagar under samma kalenderår (21 §). Uppsägning på grund av arbetsbrist, permittering och återintagning efter permittering skall ske enligt turordning, fastställd för viss krets av arbetstagare (22–24 §§). Arbetstagarens sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren har i allmänhet störst betydelse för rätten till företräde. Den som fyllt 45 år får därvid efterhand tillgodoräkna sig högst fem års extra anställningstid. Ifall omplacering måste ske, kan dock brist på tillräckliga kvalifikationer komma att utgöra ett hinder. Den som har längre anställningstid kan få stå tillbaka även för arbetstagare med nedsatt arbetsförmåga. Den som efter en längre tids anställning har blivit uppsagd eller vägrad fortsatt anställning på grund av arbetsbrist har under ett år företrädesrätt till ny anställning inom samma verksamhet. Härom gäller bl. a. bestämmelser som motsvarar reglerna om turordning vid uppsägning (25–28 §§). Arbetsgivaren är skyldig att varsla och överlägga med arbetstagarorganisation – ibland även med berörda arbetstagare – om vissa tilltänkta åtgärder, t. ex. avskedanden (29–32 §§).

När arbetstagaren är skyldig att avgå med pension eller har fyllt 67 år, gäller särskilda regler i olika hänseenden (33 §). Lagen innehåller vidare bestämmelser om anställningsskydd när tvist råder om giltigheten av uppsägning eller avskedande (34 och 35 §§) och när dom med förklaring

om ogiltighet har vunnit laga kraft (36 §). Arbetstagaren måste beakta vissa frister för att få en sådan förklaring (37 §). Arbetsgivare som har åsidosatt sina förpliktelser enligt lagen och arbetstagare som har underlåtit att iakttä uppsägningstid skall ersätta uppkommen skada (38 §). Om arbetsgivare åsidosätter domstols förklaring om ogiltighet av uppsägning eller avskedande, skall han utge särskilt skadestånd. Detta skall utgå med minst 16 och högst 48 månadslöner beroende på arbetstagarens anställningstid och ålder (39 §).

2.3.2 *Lagen (1945:844) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m. m.*

Denna lag gäller – till skillnad från lagen om anställningsskydd – alla arbetstagare. Arbetstagare får inte sägas upp eller avskedas på grund av att han slutit trolovning eller ingått äktenskap (1 §). Sådana åtgärder får inte heller vidtagas mot kvinnlig arbetstagare på den grund att hon har blivit havande eller fött barn, om hon har haft stadigvarande anställning hos arbetsgivaren sedan minst ett år (2 § första st.). Lagen innehåller vidare bestämmelser som innebär ett anställningsskydd vid föräldraledighet för arbetstagare med nyssnämnda minsta anställningstid. Enligt dessa får arbetsgivaren inte med vetskap om orsaken till bortavaron säga upp eller avskeda arbetstagaren på grund av att denne i samband med havandeskap eller barns födelse avhåller sig från arbetet under högst sju månader eller den längre tid föräldrapenning utgår. Förbudet gäller dock inte, om arbetstagaren underlåter att, på förfrågan av arbetsgivaren, utan dröjsmål underrätta denne om att han önskar återinträda i arbetet efter bortavaron. Inte heller gäller det om arbetstagaren avhåller sig från arbetet i mer än två perioder. Arbetsgivaren är inte skyldig att låta återinträde ske tidigare än tre veckor från det han fick meddelande om önskad dag för återinträdet eller, om han inte har fått sådant meddelande, från det arbetstagaren inställde sig hos honom (2 § andra st.).

Bestämmelserna äger motsvarande tillämpning när arbetstagare avhåller sig från arbetet i samband med att han i sitt hem mottar barn såsom fosterbarn eller adoptivbarn och ledigheten inte varar längre än till den 270:e dagen efter barnets födelse (2 § tredje st.).

Det anställningsskydd som lagen ger innebär också att anställningsförmånerna inte får minskas i vidare mån än som följer av att arbetstagaren är borta från arbetet för sådan föräldraledighet som enligt 2 § andra st. skyddas mot uppsägning eller avskedande (3 §).

Arbetstagares rättigheter enligt lagen kan inte inskränkas genom avtal (4 §) och de påverkas inte heller av att företaget överlåtes (2 § fjärde st.). Uppsägning eller avskedande i strid mot bestämmelserna skall ogiltigförklaras på yrkande av arbetstagaren (5 §). Denne kan dessutom begära skadestånd av arbetsgivare som har åsidosatt sina förpliktelser enligt lagen (6 §). Beträffande tvist om giltigheten av uppsägning eller avskedande, skadestånd m. m. finns hänvisningar till lagen om anställningsskydd (5–7 §§).

Särskilt anställningsskydd finns även för arbetstagare som måste fullgöra värnplikt eller motsvarande tjänstgöring. Dessa regler har sin plats i *lagen (1939:727) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m.* De motsvarar i stora delar bestämmelserna i 1945 års lag.

2.3.3 *Lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning*

Lagen ger alla arbetstagare i allmän eller enskild tjänst rätt till ledighet för utbildning (1 § första st.). Arbetstagares rättigheter enligt lagen får, bortsett från avvikelser i andra författningar, inskränkas endast genom kollektivavtal i vissa avseenden (1 § andra st. och 2 §).

Rätten till ledighet tillkommer arbetstagare som har varit anställd hos arbetsgivaren de senaste sex månaderna eller sammanlagt minst tolv månader under de senaste två åren. Om utbildningen skall avse fackliga frågor, ställs dock inga krav på viss anställningstid (3 §).

Arbetsgivaren har rätt att uppskjuta ledighet till senare tid än arbetstagaren har begärt. I detta hänseende finns särskilda bestämmelser om skyldighet att underrätta arbetstagaren och hans lokala arbetstagarorganisation, rätt att påkalla överläggning med arbetsgivaren (4 §) och krav på samtycke av organisationen i vissa fall (5 §). Har arbetstagaren inte fått påbörja begärd ledighet inom två år – ett år i fråga om högst en veckas ledighet – kan han påkalla domstolsprövning (6 §). Kan flera arbetstagare inte beredas ledighet samtidigt, gäller företrädesregler som tillämpas inom varje kollektivavtalsområde för sig och som gynnar facklig utbildning och grundskoleutbildning (7 §).

Uppsägning eller avskedande av enbart det skälet att arbetstagaren begär eller utnyttjar sin rätt till ledighet för utbildning skall ogiltigförklaras på yrkande av denne (8 §). Ledigheten får inte heller läggas till grund för försämring av hans arbetsförhållanden och anställningsvillkor (9 §). Avbryter arbetstagaren sin utbildning har han rätt att återgå i arbete. Arbetsgivaren är dock inte skyldig att låta arbetstagaren återgå tidigare än två veckor eller, om ledigheten varat minst ett år, en månad från det han blivit underrättad om att arbetstagaren vill återgå till arbetet (10 §).

Lagen innehåller vidare föreskrifter om tolkningsföretråde för arbetstagarorganisation vid tvist om lagens tillämpning (11 och 12 §§) samt bestämmelser om bl. a. skadeståndsskyldighet för arbetsgivare och arbetstagarorganisation (13 och 14 §§).

2.3.4 *Lagen (1972:650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare*

Lagen gäller enligt huvudregeln utländsk arbetstagare som är bosatt och har arbetstillstånd i Sverige. Lagen gäller dock inte arbetstagare som 1. har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller eljest har tillräckliga kunskaper i något av dessa språk, 2. har genomgått undervisning enligt lagen eller viss annan svenskundervisning, 3. har feriearbete eller annat tillfälligt arbete, eller 4. är husligt anställd (1 §).

Arbetstagaren har rätt att vara ledig 240 timmar under ordinarie arbetstid för att ta del i sådan undervisning i svenska språket med samhällsorientering, för vilken statsbidrag utgår (2 § första st.). Vid deltidсанställning gäller särskilda bestämmelser (2 § första st. och 3 § andra st.). Rätten till ledighet kan begränsas genom kollektivavtal eller, om fackförening inte finns, avtal med arbetstagaren (2 § andra st.). Denne kan inte fransäga sig sina rättigheter i annat avseende (6 a § första st.). Ledigheten jämfställs med arbetad tid (2 § tredje st.). Arbetstagaren är vidare berättigad till lön under 240 lektionstimmar. Lektionstimme räknas därvid som arbetstimme – även om undervisningen sker utanför ordinarie arbetstid – och lönen får inte understiga vad som skulle ha utgått, om det hade gällt arbete under ordinarie tid (3 §). Rätten till lön får inte inskränkas genom avtal (5 §).

Arbetsgivare skall upplysa nyanställd arbetstagare om hans rättigheter enligt lagen och inom 60 dagar bereda honom möjlighet att påbörja svenskundervisningen. Har arbetstagaren ändå inte börjat inom två år från första anställningsdagen i Sverige, upphör arbetsgivarens övriga skyldigheter enligt författningen (4 §).

Uppsägning eller avskedande av enbart det skälet att arbetstagaren begär eller utnyttjar sin här beskrivna rätt till ledighet och lön skall ogiltigförklaras på yrkande av denne (6 a § andra st.). Lagen innehåller vidare bestämmelser om bl. a. skadeståndsskyldighet för arbetsgivare som inte iakttar lagen (7 §).

2.4 Allmän arbetstidslag m. m.

Allmänna arbetstidslagen (1970:103) innehåller bestämmelser om längsta arbetstid för arbetstagare.

Lagen tar i princip sikte på alla anställningsförhållanden (1 §). Förutom att avsteg kan göras genom kollektivavtal (3 §) undantas från lagens tillämpning a) s. k. okontrollerbart arbete, t. ex. hemarbete, b) arbete som utförs av tjänstemän i företagsledande ställning eller av arbetstagare med viss förtroendeställning, c) arbete som utförs av arbetsgivares familjemedlemmar, d) husligt arbete, e) skeppstjänst (2 §).

Ordinarie arbetstid får utgöra högst 40 timmar i veckan, raster oräknade. Begränsningen får under vissa omständigheter avse ett genomsnitt under en fyraveckorsperiod (4 §). Jourtid får tas ut med högst 48 timmar under fyra veckor eller 50 timmar per kalendermånad (5 §). Avvikelse från reglerna om den ordinarie arbetstiden och jourtiden kan finnas i kollektivavtal (6 §) eller ha medgivits av arbetarskyddsstyrelsen (7 §). När särskilda skäl föreligger får allmän övertid tillgripas. Denna har maximerats till 150 timmar per kalenderår och dessutom begränsats till 48 timmar under en fyraveckorsperiod eller 50 timmar under en kalendermånad. Även från dessa regler får avsteg göras genom kollektivavtal. Om synnerliga skäl föreligger får vidare arbetarskyddsstyrelsen medge ytterligare s. k. extra övertid med högst 150 timmar per kalenderår (10 §). I fråga om övertid ges vidare bestämmelser som rör nödfalls-

arbete (8 §) och förberedelse- eller avslutningsarbete (9 §).

Arbetsgivare är skyldig att föra anteckningar om jourtid och overtid enligt anvisningar av arbetarskyddsstyrelsen. Dessa anteckningar har arbetstagaren eller hans fackliga organisation rätt att ta del av (11 §).

Som tidigare har påpekats är husligt arbete och skeppstjänst undantagna från allmänna arbetstidslagens tillämpning. För dessa verksamhetsområden gäller i stället *lagen (1970:943) om arbetstid m. m. i husligt arbete* resp. *sjöarbetstidslagen (1970:105)*.

Allmänna arbetstidslagen innehåller inte några bestämmelser om dygnsarbetstid eller andra närmare bestämmelser om arbetstidens förläggning. Sådana regler har sin plats i *arbetarskyddslagen (1949:1)*. I detta hänseende bör även nämnas *kungörelsen (1972:602) om arbetstid vid vägtransport, m. m.*

2.5 Vissa bestämmelser om tjänstledighet för stats-tjänstemän m. m.

2.5.1 *Cirkuläret (1970:388) om tjänstledighet med C-avdrag, m. m.*

För löneplansanställda tjänstemän med avlöningsförmåner, som fastställs under medverkan av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer, regleras frågan om förmåner under tjänstledighet i allmänhet genom avtal. Vid tjänstledighet utgår lön utan avdrag eller med sjukavdrag eller A-, B- eller C-avdrag (A 1). Frågan om och för hur lång tid tjänstledighet skall beviljas prövas av arbetsgivaren. Arbetsgivarens möjlighet att fritt pröva ansökan om tjänstledighet begränsas bl. a. av lagregler om förbud mot att säga upp eller avskeda arbetstagare med anledning av havandeskap (2). Under tjänstledighet med C-avdrag avstår tjänstemannen hela den lön som belöper på tjänstledighetstiden. Han får emellertid i förekommande fall tillgodoräkna denna tid för uppflyttning i löneklass eller ålderstilläggsklass. Även om tjänstemannen – med undantag beträffande vissa särskilt angivna tjänstledighetstyper – inte får tillgodoräkna tjänstledighetstid med C-avdrag för tjänstårsberäkning i pensionshänseende, behåller han i allmänhet rätten till ålders-, sjuk- eller familjepension (3).

Som allmänna riktlinjer vid prövning av fråga om tjänstledighet med C-avdrag (B) föreskrivs bl. a. att myndighet bör se till att sådan ledighet inte beviljas så att svårigheter uppstår att sysselsätta den tjänstledige, vikarie för honom eller annan tjänsteman i samband med att ledigheten upphör. Myndigheten skall vidare göra en avvägning mellan tjänstemannens intresse av att få den begärda ledigheten och myndighetens intresse av att tjänstemannen utövar sin tjänst (1). Viss anledning till återhållsamhet med längre ledigheter finns från det allmännas synpunkt på grund av att den tjänstledige behåller vissa förmåner under tjänstledighetstid med C-avdrag. Även om tjänstemannen åberopar för honom angelägna skäl, kan det vidare finnas anledning att vägra längre tjänstledighet, om han varit anställd endast kortare tid (2).

För vissa slag av tjänstledigheter ges särskilda normer (C). Därvid sägs bl. a. följande. Tjänstledighet med C-avdrag för spädbarnsvård bör i allmänhet beviljas förälder längst till dess barnet uppnår ett och ett halvt års ålder. Sådan ledighet bör medges även fosterförälder. Partiell tjänstledighet med C-avdrag för barntillsyn bör härutöver i allmänhet medges till dess barnet uppnår tolv års ålder (4). Normerna avser tjänstledighet som omfattar minst hälften av den ordinarie arbetstiden för heltidstjänstgörande personal (6).

Cirkuläret tillämpas även på vissa andra arbetstagare än dem som nämns i inledningen till förevarande redogörelse (D 1).

2.5.2 Cirkuläret (1970:384) om deltidarbete

I cirkuläret slås fast att det av främst familiesociala och arbetsmarknadspolitiska skäl är angeläget att myndigheterna utnyttjar de möjligheter till deltidarbete som finns för dem som inte kan arbeta på heltid (1). Såväl ordinarie tjänsteman som annan arbetstagare kan därvid ges partiell ledighet. Den sistnämnde kan dessutom anställas på deltid (2). Deltidsarbete får i princip komma i fråga för allt arbete utom de mest kvalificerade göromålen (3). Kortare tjänstgöring än på halvtid, t. ex. halvdagsarbete eller arbete varannan dag eller varannan vecka, tillåts i allmänhet inte (4). När myndighet prövar begäran om deltidarbete skall den bl. a. beakta de skäl som arbetstagaren anför, särskilt eventuell svårighet att ordna barntillsyn (5). Andra föreskrifter eller kollektivavtal kan innehålla avsteg från cirkuläret.

2.5.3 Allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän (AST), slutet den 25 juni 1975 av SAV samt SACO/SR, SF och TCO-S

Avtalet gäller för åren 1975 och 1976.

Tjänstemans rätt till ledighet regleras inte i AST. Vad som sägs i avtalet om löneavdrag på grund av tjänstledighet gäller alltså under förutsättning att tjänstledighet har beviljats. Ordinarie tjänstemän, extra ordinarie tjänstemän och vissa extra tjänstemän skall enligt huvudreglerna vidkännas bl. a. följande avdrag i samband med ledighet (19 § A).

Om s. k. arbetsgivarinträde gäller görs vid ledighet för barns födelse inget avdrag för kvinnlig tjänsteman för dag då hon enligt AFL är berättigad till föräldrapenning över garantinivån, dock högst för 210 dagar. I övrigt görs C-avdrag, dvs. helt löneavdrag (4). Bestämmelsen om lön utan avdrag gäller fr. o. m. den 1 september 1975 även manlig tjänsteman, som är tjänstledig i samband med barns födelse och som då är berättigad till föräldrapenning över garantinivån.

Vid ledighet på grund av allvarligare sjukdomsfall, dödsfall, begravning m. m. inom egen familj eller den närmaste släktkretsen görs B-avdrag 15 dagar av ett kalenderår (med vissa begränsningar) och C-avdrag i övrigt (6 d). Vid tillsyn av barn som inte har fyllt tio år, när annan person inte kan anlitas, görs B-avdrag för vårdnadshavare för dag då han inte uppstår sjukpenning för vården eller föräldrapenning, dock högst tio dagar av ett

kalenderår. I övrigt görs C-avdrag (6 e). Vid vård av sådant adoptivbarn eller i adoptionssyfte mottaget fosterbarn som inte har fyllt sju år görs B-avdrag för adoptiv- eller fostermodern för dag då hon inte uppbär sjukpenning för vård av barnet eller föräldrapenning, dock längst t. o. m. 90:e dagen efter den då barnet kom under hennes vård. I övrigt görs C-avdrag (6 f). Vid ledighet för enskild angelägenhet i annat fall görs i allmänhet C-avdrag (6 g). Vid ledighet utan löneavdrag eller med B-avdrag utgår visst tjänstledighetstillägg (26 §).

Avtalet innehåller bestämmelser om arbetsgivarinträde beträffande sjukpenning vid tjänstemans sjukdom och kvinnlig tjänstemans (fr. o. m. den 1 september 1975 även manlig tjänstemans) föräldrapenning över garantinivån vid barns födelse (bilaga D 1 §). Tjänstledighet med helt C-avdrag skall när arbetsgivarinträde gäller bytas ut mot tjänstledighet för sjukdom eller barns födelse, om förutsättningar för sådan ledighet föreligger (2 § 1 mom.). Åtskilliga bestämmelser ges om undantag från arbetsgivarinträde (2 och 3 §§). SAV har meddelat anvisningar m. m. för tillämpningen av AST, bl. a. i fråga om löneavdrag på grund av tjänstledighet.

3 Befolknings- och försäkringsstatistik

3.1 Befolknings- och familjestatistik

3.1.1 Barnfamiljerna

Vid ingången av år 1975 hade Sverige 8 176 691 invånare. Av dessa var 773 675 eller 9,5 % under sju år och 330 427 eller 4,0 % under tre år. Antalet levande födda barn har under de senaste åren legat omkring 110 000.

Barnfamiljernas sammansättning enligt befolkningsstatistiken år 1970 och år 1974 redovisas i tabell 3.2.

Nära hälften — 45,2 % — av alla barnfamiljer hade år 1974 endast ett barn under 18 år. Dessa barn utgjorde dock endast 25 % av totala antalet barn under 18 år. Någon större skillnad mellan åren 1970 och 1974 märks inte. Både antalet och andelen familjer med fyra eller flera barn har minskat något mellan dessa år, medan antalet tvåbarnsfamiljer ökat.

Tabell 3.2 visar antalet barn under 18 år i familjer vid en viss tidpunkt. Detta innebär dock inte att exempelvis nära 50 % av alla barnfamiljer är ettbarnsfamiljer hela livet. Många familjer kan vid undersökningstillfället ha barn som är äldre än 18 år. Andra familjer kan senare komma att få ytterligare barn.

Tabell 3.1 Antal levande födda barn i Sverige åren 1965–1974

År	Antal levande födda barn
1965	122 806
1966	123 354
1967	121 360
1968	113 087
1969	107 622
1970	110 150
1971	114 484
1972	112 273
1973	109 663
1974	(109 705)

Tabell 3.2 Barnfamiljernas storlek 1970 och 1974

Antal barn under 18 år	1970		1974	
	Antal	%	Antal	%
Samtliga familjer med				
1 barn	522 009	46,3	516 038	45,2
2 barn	414 017	36,7	445 905	39,0
3 barn	141 332	12,5	141 533	12,4
4 eller fler barn	49 066	4,5	38 561	3,4
Samtliga barnfamiljer	1 126 424	100,0	1 142 037	100,0
Antal barn	1 988 298		2 012 095	
Genomsnittligt antal barn	1,76		1,76	

En undersökning som publicerades år 1971 – "Trends and variations in Swedish Fertility" av Eva Bernhardt – visar att av de äktenskap som ingicks åren 1945–1949 var 7 % barnlösa år 1960, alltså efter 11–15 år. I 23 % av äktenskapen fanns ett barn, i 41 % två barn och i 29 % tre eller flera barn. Det vanligaste är alltså att gifta makar får två barn och det är t. o. m. vanligare att de får tre eller flera barn än att de bara får ett barn. Variationer efter socialgruppsstillhörighet vad gäller antalet barn är små. Enbart familjer där fadern arbetar inom jordbruket avviker i högre utsträckning från det genomsnittliga barnantalet. I jordbrukarfamiljer föds ett större antal barn.

I familjer där bägge föräldrarna förvärvsarbetar inverkar detta i dag starkt på antalet barn per familj förutom i de fall då familjens inkomster är mycket höga.

Det finns, enligt tabell 3.2, drygt en miljon familjer i Sverige med barn under 18 år. Fördelningen efter både antal barn och yngsta barnets ålder i dessa familjer redovisas i tabell 3.3. Av denna tabell framgår att ca 55 % av barnen under två år har minst ett äldre syskon. Det finns dock ca 95 000 barn under två år, 140 000 barn under tre år och drygt 200 000 barn under sex år som inte har något syskon under 18 år.

Tabell 3.3 Barnfamiljerna år 1974 fördelade efter antal barn och yngsta barnets ålder

Antal barn i familjen	Antal familjer med yngsta barnet					Summa familjer med barn under 18 år
	0–1 år	2 år	3–6 år	7–9 år	10–17 år	
1	95 827	39 266	84 196	52 941	243 808	516 038
2	79 452	37 556	127 169	89 160	112 568	445 905
3	27 845	13 510	48 015	32 343	19 820	141 533
4–	8 730	4 207	14 505	7 977	3 142	38 561
Summa	211 854	94 539	273 885	182 421	379 338	1 142 037

Tabell 3.4 De ensamstående föräldrarnas civilstånd år 1971

Familjetyp	Antal familjer	Därav med barn under tre år
Ogifta kvinnor	113 440	65 902
Frånskilda kvinnor	69 065	7 997
Änkor	17 782	875
Gifta ej samboende kvinnor	23 207	4 540
Ensamstående män	19 952	1 358
Samtliga	243 446	80 672

Av befolkningsstatistiken framgår att antalet enförälderfamiljer uppgick till ca 240 000 år 1974. Med enförälderfamiljer avses i befolkningsstatistiken personer över 18 år som är ogifta, änkor, änklingar, frånskilda eller gifta ej samboende och som har barn. Fördelningen efter den ensamstående föräldrarnas civilstånd framgår av tabell 3.4.

19 952 eller 8,2 % av dessa föräldrar är män. Andra undersökningar har visat att frånskilda och änklingar är det civilstånd som helt dominerar bland dessa män, medan civilståndet ogift är det dominerande bland ensamstående kvinnor med barn. Största andelen barn under tre år, finns bland de ogifta mödrarna (58 %). Övriga ensamstående föräldrar har i mycket begränsad omfattning så små barn.

Av tabell 3.5 jämfört med tabell 3.2 framgår helt naturligt att det är betydligt vanligare med ett barn i enförälderfamiljerna än bland de samboende familjerna. Tre eller flera barn förekommer relativt sällan.

Det har i flera olika undersökningar framkommit att de föräldrar som i befolkningsstatistiken klassificeras som ensamstående ofta sammanbor med annan vuxen under äktenskapsliknande former. I den av familjepolitiska kommittén genomförda familjeundersökningen (redovisad i SOU 1972:34) framkom att ca 30 % av de "ensamstående" föräldrarna faktiskt sammanbodde med annan vuxen person.

Andra, senare genomförda undersökningar, pekar på en ännu högre andel sådant samboende.

Andelen enförälderfamiljer har enligt befolkningsstatistiken ökat sedan början av 1900-talet. Bakom denna växande andel enförälderfamiljer

Tabell 3.5 De ensamstående föräldrarna fördelade efter antal barn år 1974

Antal barn i familjen	Antal familjer	%	Därav med yngsta barnet under tre år
1	160 210	65,8	54 967
2	62 865	25,8	19 526
3-	20 371	8,4	6 179
Summa	243 446	100,0	80 672
Antal barn	352 197		114 249
Genomsnittligt antal barn	1,45		

ligger dels att fler och fler barn föds utom äktenskapet, dels att en stigande andel av äktenskapen upplöses genom skilsmässa.

Denna utveckling är särskilt märkbar efter 1955–1960. Av de äktenskap som ingicks i början av 1940-talet hade 6,6 % upplösts inom nio år. Motsvarande procenttal för de äktenskap som ingicks 1964 var 11,2 %.

Giftermålsfrekvensen ökade också hastigt under 1940-talet. Denna utveckling fortsatte sedan fram till mitten av 1960-talet. Efter år 1966 har en kraftig nedgång av andelen giftermål bland ogifta kvinnor noterats i varje åldersgrupp. Också bland tidigare gifta kvinnor har en nedgång i andelen giftermål skett. Det årliga antalet ingånga äktenskap minskade mellan 1966 och 1972 med drygt 20 000.

3.1.2 *Adoptioner*

Antalet egentliga adoptioner – sådana där barnet kommer till en helt ny familj – fördelade efter barnets ålder kan, med hjälp av befintlig statistik, endast beräknas approximativt. Knappt 1 400 sådana adoptioner i vilka barnet är under tio år beräknas ha ägt rum under år 1973. Som framgår av tabell 3.6 var drygt två tredjedelar av adoptivbarnen utländska och det stora flertalet var i åldern 2–7 år.

Andelen barn som var under ett år när de kom till familjen var sannolikt väsentligt högre med tanke på att adoptioner regelmässigt föregås av en fosterhemsplacering som i allmänhet varar 3–12 månader.

3.1.3 *Fruksamhetsutveckling och reproduktionsförhållanden*

När ett land lämnar stadiet som agrarsamhälle och utvecklas till industrisamhälle genomgår samtidigt dess fruktsamhetsmönster en grundläggande förändring. Barnen är då inte längre någon ekonomisk tillgång för föräldrarna utan tävlar med annan "konsumtion" om föräldrarnas begränsade ekonomiska resurser. Antalet barnfamiljer med fler än två barn brukar då avta mycket hastigt. Denna utveckling avslutades i Sverige i huvudsak under 1900-talets första decennier. Familjeplanering användes av allt större delar av befolkningen och antalet födda började variera märkbart med konjunkturutvecklingen. Dåliga ekonomiska förhållanden under 1920-talet men framför allt under 1930-talet bidrog således till en ytterligare sänkning av fruktsamhetsnivån.

Tabell 3.6 Antalet egentliga adoptioner av barn under tio år, 1973

Barnets ålder	Nationalitet		
	Svenska	Utländska	Summa
– 1	98	209	307
2– 6	234	737	971
7–10	69	39	108
Samtliga	401	985	1 386

Det årliga antalet födda per tusen kvinnor i fruktsam ålder ökade emellertid igen fr. o. m. år 1935 – först långsamt men mot mitten av 1940-talet mycket hastigt. Denna ökning kan hänföras dels till att många fler människor än tidigare gifte sig, dels till att många kvinnor i fruktsam ålder som under 1930-talets depression inte fött barn, under 1940-talet – i något äldre åldrar – födde barn. Antalet barn per familj ökade alltså inte väsentligt. Under hela 1950-talet låg fruktsamhetsnivån på en mera normal nivå för att under början av 1960-talet återigen stiga och nå en topp i mitten av 1960-talet. Mellan 1965 och 1970 sjönk det årliga antalet födda hastigt. Sedan 1970 är fruktsamhetsnivån relativt konstant.

Den långsiktiga befolkningsutvecklingen bestäms dock inte så mycket av hur många barn som föds per år utan av hur många barn som genomsnittligen föds per kvinna under hela hennes fruktsamma period.

Kvinnor födda 1889/90 födde i genomsnitt 2,5 barn. Den summerade fruktsamheten sjönk sedan snabbt och kvinnor födda 1900–1909 födde inte mer än 1,8 barn i genomsnitt. En viss höjning har sedan skett och för de yngsta årskullarna som kan följas till slutet av den fruktsamma perioden – kvinnor födda under senare delen av 1920-talet – uppgick antalet barn till omkring 2,1.

Förutom fruktsamhetsnivån har även fruktsamhetsmönstret förändrats grundläggande under 1900-talet. Allt fler kvinnor kom att föda åtminstone ett barn, samtidigt som andelen familjer med fler än tre barn minskade markant. Genomsnittsåldern för barnaföderskorna sjönk under större delen av 1900-talet, men tycks nu öka något igen. Barnen föds i regel i tät följd och en stor andel av kvinnorna har således avslutat barnafödandet före trettioårsåldern. Inom äktenskapet är barnafödandet i dag i hög grad koncentrerat till de första fem åren. Det beräknas att det i genomsnitt kommer att födas något under två barn per kvinna fram till år 2000.

Reproduktionsförhållandena åskådliggörs i diagram 3.1, där den summerade fruktsamheten – dvs. det totala antalet barn som fötts per 1 000 kvinnor som avslutat sin fruktsamma period – för årskullar av kvinnor födda 1879/80–1938/39 visas.

Den undre kurvan utvisar antalet barn som fötts per 1 000 kvinnor i resp. årskull. Den övre kurvan åskådliggör den totala fruktsamheten som under de för dessa årskullar rådande dödlighetsförhållandena skulle ha krävts för att uppnå full reproduktion. Exempelvis är antalet barn hos kvinnor födda 1909/10 knappt 1,8 per kvinna, medan nästan 2,5 barn borde ha fötts för att dessa kvinnor skulle ge full reproduktion. Vid en jämförelse av de båda kurvorna finner man att ingen årskull av kvinnor födda 1885 eller senare har uppnått full reproduktion.

I Sverige har vi dock alltjämt ett inte helt obetydligt födelseöverskott. Detta har framför allt tre orsaker. För det första dröjer det alltid mycket länge innan förändringar i reproduktionsförhållandena ger fullt utslag. För det andra har vi under efterkrigstiden haft en betydande immigration. För det tredje slutligen har den sjunkande dödligheten bidragit till att upprätthålla ett födelseöverskott. Även dödlighetsutvecklingen i högre åldrar – efter avslutad fruktsamhet – medverkar härtill.

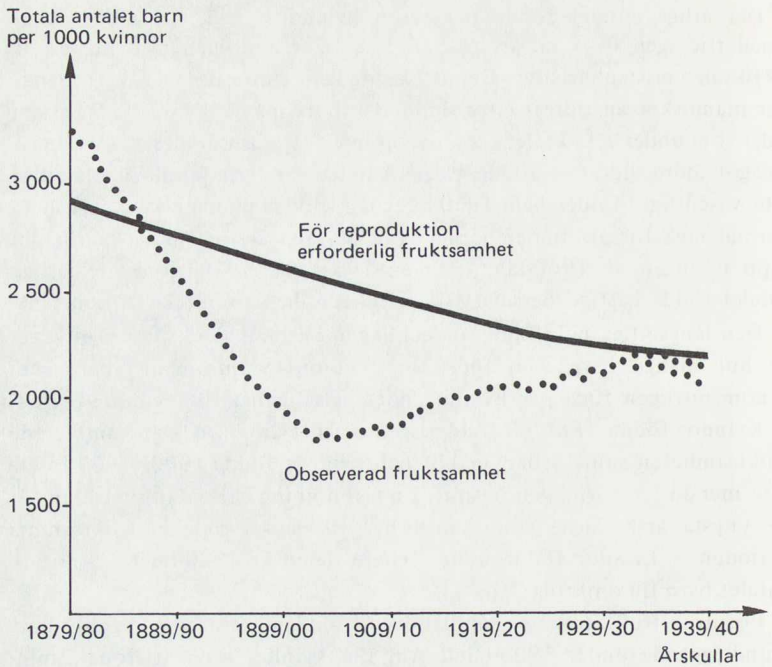

Diagram 3: Årskullar av kvinnor i Sverige. Summerad fruktsamhet för årskullar 1879/80–1938/39. Fruktsamhet som skulle ha erfordrats för full reproduktion.

3.2 Försäkringsstatistik

De utvidgade föräldraförmåner inom den allmänna försäkringen som trädde i kraft den 1 januari 1974 har tre delar: föräldrapenning, sjukpenning vid vård av sjukt barn och vårdbidrag för svårt handikappat barn.

För att få underlag för en första utvärdering av försäkringen har riksförsäkringsverket i samarbete med familjestödsutredningen samlat in uppgifter om utnyttjandet dels av föräldrapenning under andra halvåret 1974, dels av sjukpenning vid vård av sjukt barn under år 1974. Uppgiftsinsamlingen avseende sjukpenning vid vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse har genomförts som en stickprovsundersökning medan uppgifterna om föräldrapenningen har avsett samtliga föräldrapenningfall som avslutats under tredje och fjärde kvartalen 1974.

3.2.1 Föräldrapenning

Av tabell 3.7 framgår i vilken utsträckning mödrarna utnyttjat föräldrapenningen före förlossningen.

Tabellen visar att andelen fall med tidiga förtida uttag är störst i den lägsta föräldrapenningklassen – 25 kr. per dag, vilket motsvarar högst 10 300 kr. i årsinkomst. I denna klass tar ca 55 % av kvinnorna ut föräldrapenning minst en månad före förlossningen. Ju högre moderns inkomst är desto lägre andel av kvinnorna tar ut föräldrapenning före förlösningsdagen.

Tabell 3.7 Samtliga avslutade föräldrapenningfall tredje kvartalet 1974 fördelade efter antal dagar före förlossningen som föräldrapenningen utgått samt moderns föräldrapenning (procent)

Antal dagar före förlossningen som föräldrapenning utgått	Moderns föräldrapenning (kr. per dag) ^a					
	25	26-49	50-99	100-149	150-	Summa
0	29,7	21,6	22,1	26,9	36,2	25,6
1- 4	2,1	5,0	6,2	7,8	10,5	4,3
5-14	4,7	10,8	15,5	19,1	24,8	10,3
15-29	8,1	18,6	23,5	19,1	15,2	16,0
30-49	13,2	20,1	18,2	15,0	9,5	16,1
50-59	13,6	9,8	6,6	6,0	-	10,1
60-	28,6	14,1	7,9	6,1	3,8	17,6
Summa %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
därav 30-	55,4	44,0	32,7	27,1	13,3	43,8
Totala antalet fall tredje kvartalet	13 617	4 121	12 391	1 066	105	31 300

^a 25 kr. motsvarar en årsinkomst på högst 10 300, 26-49 kr. per dag 10 400-20 000 kr. per år, 50-99 kr. per dag 20 100-40 300 kr., 100-149 kr. per dag motsvarar 40 400-60 600 kr. per år och 150 kr. per dag 60 700 kr. eller högre årsinkomst.

För ca 44 % av samtliga kvinnor utgick föräldrapenning minst en månad före och i nära 20 % av fallen utgick föräldrapenning minst två månader före förlossningsdagen.

Föräldrapenning tillkommer den av föräldrarna som efter barnets födelse till huvudsaklig del ombesörjer vården av barnet. Föräldrapenningen får utgå under högst 210 dagar sammanlagt för föräldrarna och längst till dess barnet har blivit 210 dagar gammalt. Detta gäller för barn födda 1 juli 1974 eller senare. För föräldrar till barn födda 1 januari-30 juni 1974 kunde föräldrapenning utgå under högst 180 dagar.

Totalt avslutades 47 742 föräldrapenningfall under andra halvåret 1974. Dessa fall fördelar sig enligt tabell 3.8.

Tabell 3.8 Andelen fäder bland de föräldrapenningfall som avslutades under andra halvåret 1974

Fall där	Moderns föräldrapenning (kr. per dag) ^a Se fotnot till tabell 3.7	Antal fall
Enbart modern uppburit föräldrapenning	25	19 201
	26-150	27 826
Både moder och fader uppburit föräldrapenning	25	715 { 147
	26-150	
Summa		47 742

Av de ca 28 000 avslutade föräldrapenningfallen i vilka modern har en föräldrapenning överstigande 25 kr. per dag är uppskattningsvis 24 000 sådana familjer i vilka föräldrarna sammanbor och fadern har möjlighet att utnyttja föräldraförsäkringen med föräldrapenning motsvarande hans egen sjukpenning. 568 eller 2,4 % av dessa ca 24 000 fäder har faktiskt utnyttjat försäkringen. Andelen fäder som utnyttjat försäkringen fjärde kvartalet är något högre än motsvarande andel tredje kvartalet.

Drygt 19 000 av de mödrar som födde barn under andra halvåret 1974 hade en föräldrapenning på garantinivån 25 kr. per dag. Uppskattningsvis sammanbor högst 2 000 av dessa kvinnor med män vars inkomst också motsvarar en föräldrapenning på 25 kr. per dag. I denna grupp har 47 fäder eller högst 5 % av fäderna utnyttjat möjligheten att under en period ha den huvudsakliga vårdsnaden om barnet.

I 100 familjer har fäderna utnyttjat föräldraförsäkringen med föräldrapenning motsvarande egen sjukpenning trots att mödrarna har en inkomst som motsvarar en föräldrapenning på garantinivån 25 kr. per dag. Särskilda omständigheter har förelegat i dessa familjer som gjort det möjligt för fadern att kunna utnyttja försäkringen med en föräldrapenning motsvarande hans egen sjukpenning.

I de fall där både fadern och modern utnyttjat föräldraförsäkringen har fadern i genomsnitt tagit ut 27 dagar.

Fädernas fördelning på antal uttagna dagar framgår av tabell 3.9.

Av fäderna som uppburit föräldrapenning har nästan 40 % tagit ut färre än tio dagar. Ca 70 % har kortare tid än en månad och endast 12 % av samtliga fäder som utnyttjat föräldraförsäkringen har tagit ut mer än två månader.

Högsta antalet dagar i genomsnitt har tagits ut av de fäder som ligger i årsinkomstklassen 10 000–20 000 kr. 37 dagar är genomsnittet i denna inkomstklass. Ett relativt högt antal dagar finns också i den högsta

Tabell 3.9 Föräldrapenningfall avslutade under andra halvåret 1974 i vilka både fadern och modern uppburit föräldrapenning.

Antal dagar som fadern uppburit föräldrapenning	Faderns föräldrapenning kr. per dag ^a					Summa
	25	26–49	50–99	100–149	150	
1– 9	23	5	155	78	11	272
10– 19	9	2	66	33	10	120
20– 29	10	5	42	32	15	104
30– 39	4	1	30	19	9	63
40– 49	7	–	15	16	4	42
50– 59	2	2	16	5	2	27
60– 99	6	5	29	16	6	62
100–149	3	1	13	4	2	23
150–	2	–	–	–	–	2
Summa	66	21	366	203	59	715
Genomsnittligt antal dagar	23	37	25	25	33	27

^a Se fotnot till tabell 3.7.

Tabell 3.10 Föräldrapenningfall avslutade under andra halvåret 1974 i vilka både fadern och modern uppburit föräldrapenning, fördelade efter faderns och moderns föräldrapenning

Moderns föräldrapenning kr. per dag ^a	Faderns föräldrapenning kr. per dag					Summa
	25	26-49	50-99	100-149	150	
25	47	7	62	26	5	147
26-49	6	5	65	27	7	110
50-99	8	6	220	97	20	351
100-149	5	2	16	52	15	90
150	-	1	3	1	12	17
Summa	66	21	366	203	59	715

^a Se fotnot till tabell 3.7.

inkomstklassen. Det är dock relativt sett få fäder som tillhör dessa inkomstklasser och som utnyttjat förmånen.

Både faderns och moderns föräldrapenning i de fall där bägge uppburit föräldrapenning framgår av tabell 3.10.

Denna största gruppen familjer i vilka båda föräldrarna utnyttjat försäkringen är den i vilka både modern och fadern har en årsinkomst mellan 20 000 och 40 000 kr. (50-99 kr. per dag i föräldrapenning).

Mödrarna i de familjer där föräldrarna utnyttjat försäkringen har högre inkomster i genomsnitt än samtliga mödrar som ligger över garantinivån 25 kr. per dag. Fädernas inkomstfördelning i de familjer som utnyttjat förmånen skiljer sig däremot inte särskilt markant från samtliga berättigade fädernas inkomstfördelning förutom att fäder med låg inkomst, under 10 300 kr. per år, utnyttjat försäkringen i något högre grad än övriga fäder. Fäder över 40 år har utnyttjat föräldraförsäkringen i något högre grad än de yngre fäderna.

3.2.2 Sjukpenning vid vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse

Totalt utnyttjade 155 000 familjer under år 1974 föräldraförsäkringen för vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse. Dessa familjer fördelar sig enligt följande:

	Antal familjer	Genomsnittligt antal dagar
Familjer med samboende föräldrar	123 450	4,5
därav familjer som utnyttjat försäkringen endast för vård av sjukt barn	98 493	3,8
därav familjer som utnyttjat försäkringen i samband med annat barns födelse	24 957	7,1
Familjer med ensamstående föräldrar	31 795	3,9

Den största delen av försäkringen har utnyttjats för vård av sjukt barn. Ca 130 000 av de 155 000 familjerna har utnyttjat försäkringen endast för detta ändamål. Genomsnittliga antalet dagar för dessa familjer är 3,8 dagar för samboende och 3,9 för ensamstående.

Det är svårt att uppskatta hur många familjer som är berättigade till sjukpenning vid vård av sjukt barn. För de familjer som kan komma i fråga krävs dels att något barn under tio år är sjukt, dels att det är nödvändigt för någon av föräldrarna att stanna hemma under arbetstid för att vårda det sjuka barnet. Ett approximativt antal berättigade familjer har dock beräknats med hjälp av statistik över barnfamiljernas inkomster.

Bland de samboende familjerna som kan beräknas ha varit berättigade att utnyttja försäkringen har den utnyttjats mest av familjer med barn under sju år och då främst en- och tvåbarnsfamiljer. Drygt 50 % av dessa familjer har utnyttjat försäkringen. Familjer med tre eller flera barn ligger på högst ett 30-procentigt utnyttjande vilket kanske delvis sammanhänger med att barntillsynen för de små barnen i flerbarnsfamiljerna med förvärvsarbetande föräldrar ofta har ordnats på annat sätt än i en- och tvåbarnsfamiljerna.

I de enförälderfamiljer som under år 1974 har rätt att utnyttja försäkringen vid barns sjukdom är utnyttjandet något högre än bland de berättigade tvåförälderfamiljerna. Drygt 50 % beräknas ha utnyttjat sjukpenning vid vård av sjukt barn i enförälderfamiljerna. Också i dessa familjer utnyttjas försäkringen mest bland familjer med barn i åldern under tre år.

Ca 25 000 fäder eller 45 % av de ca 55 000 som var berättigade uppbar sjukpenning i samband med annat barns födelse under i genomsnitt 6–7 dagar år 1974. Därutöver utnyttjade de genomsnittligt högst en halv dag för vård av sjukt barn.

Tabell 3.11 Frekvensfördelning över antal utnyttjade dagar under år 1974 för vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse.

Antal utnyttjade dagar	Samboende familjer		Ensamstående familjer	Summa
	Endast vård av sjukt barn	I samband med annat barns födelse		
	%	%	%	%
1	24,3	2,7	24,1	20,7
2	18,4	4,8	19,3	16,4
3	12,9	5,8	13,0	11,8
4	12,4	6,8	9,6	10,9
5	8,5	13,4	8,6	9,3
6	6,0	6,3	6,1	6,1
7	5,0	9,6	4,6	5,7
8	2,7	8,9	3,3	3,8
9	2,7	4,9	3,8	3,3
10	7,0	36,9	7,7	12,0
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal familjer	98 493	24 957	31 795	155 245

Fördelningen på antalet utnyttjade dagar framgår av tabell 3.11.

Vid utnyttjandet av försäkringen i samband med annat barns födelse ligger topparna på fem och tio dagar. Hela 36,9 % av dessa familjer tar ut alla tio dagarna.

Bilden är en helt annan när det gäller uttag av dagar för vård av sjukt barn. Endast 7-8 % av familjerna har tagit ut alla tio dagarna. Mer än 50 % av de familjer, som utnyttjar förmånen, har utnyttjat högst tre dagar. Fördelningarna över antalet uttagna dagar i de samboende (tvåförälder-) och de ensamstående (enförälder-) familjerna ligger mycket nära varandra.

I de familjer i vilka försäkringen utnyttjats för vård av sjukt barn varierar antalet uttagna dagar beroende på antal barn och barnens ålder.

Ett genomgående mönster är att familjer med barn under tre år utnyttjar fler dagar än familjer med äldre barn. Detta framgår av tabell 3.12. Högst ligger de familjer som har två barn och yngsta barnet är under tre år. Dessa familjer tar i genomsnitt ut 4,3 dagar i familjer med samboende föräldrar och 4,6 dagar i familjer med ensamstående föräldrar.

Av tabell 3.12 framgår också att i de familjer med samboende

Tabell 3.12 Genomsnittligt antal utnyttjade dagar och andel som utnyttjat fem dagar eller mer i olika familjetyper bland de familjer som under år 1974 utnyttjat sjukpenning för vård av sjukt barn

Familjetyp Antal barn Yngsta barnets ålder	Genomsnittligt antal utnyttjade dagar	Andel som utnyttjat fem dagar eller mer %
Samboende föräldrar		
1 barn		
0-2 år	4,0	34,4
3-6 år	3,9	28,1
7-9 år	3,2	24,0
Summa	3,8	31,5
2 eller flera barn		
0-2 år	4,2	35,2
3-6 år	3,6	31,1
7-9 år	3,0	24,6
Summa	3,8	32,4
Ensamstående föräldrar		
1 barn		
0-2 år	4,2	38,3
3-6 år	4,1	36,6
7-9 år	3,1	23,1
Summa	3,8	32,7
2 eller flera barn		
0-2 år	4,5	42,8
3-6 år	3,8	36,6
7-9 år	3,2	25,1
Summa	4,0	37,5

föräldrar som utnyttjat försäkringen för vård av sjukt barn tar enbarns- och flerbarnsfamiljer ut ungefär lika många dagar.

I de enförälderfamiljer som utnyttjat sjukpenning för vård av sjukt barn ligger två- eller flerbarnsfamiljerna något högre än enbarnsfamiljerna. De ligger dessutom litet högre i antal utnyttjade dagar än de tvåförälderfamiljer som utnyttjat försäkringen. Det är dock i såväl tvåförälder- som enförälderfamiljen yngsta barnets ålder som tycks vara den faktor som betyder mest för de antal dagar som utnyttjas. I de familjer där yngsta barnet är under tre år tar man ut fler dagar än då barnet är äldre.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är familjer med små barn som utnyttjar denna del av föräldraförsäkringen mest. Det gäller såväl det antal dagar som tagits ut för vård av sjukt barn som den andel familjer som utnyttjat försäkringen. Antalet barn i familjen tycks inte vara av avgörande betydelse för antalet dagar som tas ut. Enförälderfamiljerna utnyttjar försäkringen något mer än tvåförälderfamiljerna.

Knappt 10 000 familjer eller drygt 7 % av de som utnyttjade försäkringen för vård av sjukt barn tog under år 1974 ut alla de tio dagarna. Över hälften av dessa 10 000 familjer tog ut den tionde dagen i oktober, november eller december. Under månaden maj fanns också en svag topp. Knappt 1 000 av de 10 000 familjerna tog då ut sin tionde dag. En frekvensfördelning över totala antalet uttagna dagar fördelade över årets månader finns i tabell 3.12. Den visar också att ett stort uttag av dagar skett i slutet av våren men framför allt under årets tre sista månader. Siffrorna i tabell 3.13 är hämtade från riksförsäkringsverkets månadsstatistik och inkluderar förutom dagar för vård av sjukt barn också sjukpenningdagar vid annat barns födelse.

Totala antalet uttagna dagar under januari–maj 1975 pekar mot att antalet dagar för vård av sjukt barn torde komma att öka betydligt under år 1975 jämfört med år 1974.

Tabell 3.13 Totala antalet uttagna dagar för vård av sjukt barn eller i samband med annat barns födelse under år 1974 och 1975 (t. o. m. maj) fördelade på månader

1974			1975	
Månad	Antal uttagna dagar	Andel av samtliga uttagna dagar %	Månad	Antal uttagna dagar
01	20 936	3,1	01	77 043
02	50 122	7,4	02	100 977
03	57 023	8,4	03	93 127
04	61 515	9,1	04	94 545
05	64 305	9,5	05	76 187
06	48 358	7,1		
07	36 278	5,4		
08	36 834	5,5		
09	55 329	8,2		
10	70 537	10,4		
11	84 811	12,6		
12	89 744	13,3		
Summa	675 792	100,0		

Statligt anställd personal har redan före år 1974 haft rätt att med visst avdrag på lönen stanna hemma hos sjukt barn. Under år 1974 var detta antal dagar begränsat till tio per statligt anställd förälder. Ett stickprov hos några statliga myndigheter pekar på att uttaget varierar kraftigt. I vissa fall har denna förmån utnyttjats i betydligt högre utsträckning än föräldraförsäkringens tio dagar.

Fädernas medverkan är relativt hög, i 35 % av familjerna har fäderna tagit ut minst en dag för vård av sjukt barn. De har dock genomsnittligt betydligt lägre antal dagar än mödrarna, 0,8 dagar jämfört med 3,0 för mödrarna. Fädernas utnyttjande av försäkringen framgår av tabell 3.14. I denna tabell ingår endast dagar uttagna för vård av sjukt barn. De ca 25 000 fäder som tagit ut dagar i samband med annat barns födelse ingår således inte.

Tabell 3.14 Andel fäder samt genomsnittligt antal dagar som fäderna resp. mödrarna uppburit sjukpenning för vård av sjukt barn under år 1974 i de tvåförälderfamiljer som utnyttjat försäkringen

Familjetyp Antal barn och yngsta barnets ålder	Andel familjer i vilka fäderna tagit ut minst en dag	Genomsnittligt antal dagar som	
		fäderna tagit ut	mödrarna tagit ut
1 eller fler barn			
0-2 år	37,4	0,9	3,2
3-6 år	36,4	0,9	3,9
7-9 år	24,0	0,6	2,6
Summa	34,6	0,8	3,0

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and a list of the names of the persons who have assisted in the work.

The second part of the report deals with the financial statement of the year. It shows the total amount of money received and the amount expended. It also shows the balance carried over from the previous year and the balance to be carried over to the next year.

The third part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

The fourth part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

The fifth part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

The sixth part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

The seventh part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

The eighth part of the report deals with the accounts of the various projects. It shows the amount of money spent on each project and the results achieved. It also shows the names of the persons who have assisted in the work.

4 Arbetsmarknadsstatistik

4.1 Tillbakablick

Under perioden 1965–1974 ökade antalet personer i arbetskraften, dvs. sysselsatta samt arbetslösa personer, med ca 300 000 personer eller 8,0 % från 3,74 miljoner till 4,04 miljoner personer enligt arbetskraftsundersökningarna. Hela denna ökning utgörs av kvinnor. Antalet män i arbetskraften sjönk med ca 9 000 under samma period, medan kvinnorna i arbetskraften ökade från 1,38 miljoner till 1,69 miljoner. Antalet kvinnor med barn under sju år utgjorde en betydande del av tillskottet till arbetskraften: år 1965 ingick 200 000 kvinnor med barn under sju år i arbetskraften medan motsvarande antal var 332 000 år 1974.

I diagram 4.1 redovisas det relativa arbetskraftstalets utveckling, för olika befolkningsgrupper under perioden 1965–1977. Diagrammet visar utvecklingen av andelen personer i arbetskraften i procent av samtliga i samma befolkningskategori.

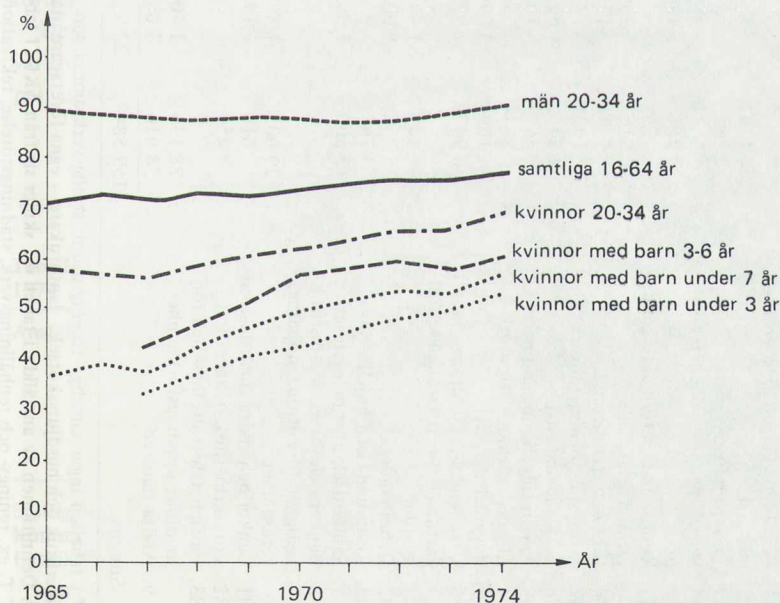

Diagram 4.1. Andelen personer i arbetskraften (det relativa arbetskraftstalet) år 1965–1974

Tabell 4.1 Företag^a efter närings huvudgren och storleksklass den 31 december 1973

Närings huvudgrupp enligt Svenska näringsgrensindelningen	Storleksklass efter antal anställda ^b							Summa	
	0-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100-199	500-	Företag	Anställda
1. Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske	14 288	460	187	110	31	47	7	15 130	31 789
2. Gruvor och mineralbrott	261	101	39	37	13	10	1	462	12 268
3. Tillverkningsindustri	13 127	4 328	3 288	2 649	1 038	905	249	25 584	958 310
31. Livsmedels-, dryckesvaru-, tobaks-industri	1 694	535	337	224	62	71	31	2 954	76 265
32. Textil-, beklädnads-, lädervaru-industri	1 429	386	334	337	127	124	12	2 749	63 449
33. Trävaruindustri	2 468	731	617	492	189	113	8	4 618	75 790
34. Massa-, pappers-, pappersvaru-ind.	1 217	490	378	250	101	147	38	2 621	138 124
35. Kemisk ind., petroleum-, gummi-varuind. graf. ind.	616	238	195	166	64	74	27	1 380	62 525
36. Jord och stenvaruind.	557	176	147	135	51	33	14	1 113	34 760
37. Järn-, stål-, och metallverk	133	43	39	37	15	19	21	307	90 774
38. Verkstadsindustri	4 546	1 622	1 190	961	410	315	97	9 141	409 169
39. Annan tillverkningsindustri	467	107	51	47	19	9	1	701	7 454
4. El-, gas-, värme-, vattenverk	284	56	55	49	20	14	3	481	11 103
5. Byggnadsindustri	24 160	3 099	1 755	1 125	274	149	29	30 591	221 628
6. Varuhandel-, restaurang-, hotell	36 943	7 953	3 599	1 843	543	388	79	51 348	476 354
61. Partihandel och varuhandelsför-medling	7 947	1 998	1 182	799	256	187	37	12 406	183 912
62. Detaljhandel	25 231	5 005	1 909	759	222	166	38	33 340	245 463
63. Restaurang och hotellrörelse	3 765	950	508	275	65	35	4	5 602	46 979
7. Samfärdsel, post och televerk	13 500	1 963	917	539	168	92	23	17 202	125 156
8. Banker och försäkringsinstitut, fastighetsförvaltning, uppdrags-verksamhet	29 005	1 898	895	519	178	158	39	32 692	170 329
81. Banker och andra finansinstitut	616	170	86	64	33	25	11	1 005	34 018
82. Försäkringsinst. o. agenturer	254	26	28	28	9	33	9	387	26 987
83. Fastighetsförvaltnings- och för-medling, uppdragsverksamhet	28 135	1 702	781	427	136	100	19	31 300	109 324
9. Andra tjänster ^c	28 016	3 066	1 339	627	159	110	13	33 327	145 285
Summa	159 584	22 925	12 074	7 498	2 424	1 873	443	206 817	2 152 222

a I tabellen ingår samtliga företag utom: statlig verksamhet som inte bedrivs i aktieföretagsform, kommuner och landsting, företag vars huvudsakliga verksamhet är åkerbruk och husdjurskötsel — lantbrukare — egna företagare utan någon anställd samt ytterligare några mindre grupper, totalt ca 1,4 miljoner anställda.

b Definitionen av anställda i tabell 4.1 skiljer sig från AKU. I tabell 4.1 räknas årsanställda vilket t. ex. innebär att två halvårsanställda räknas som en heltidsanställd.

c T. ex. renings- och renhållningsverk, städning, rekreativverksamhet, reparationsverksamhet, kulturell serviceverksamhet, tvättverksamhet och tvättverksamhet.

Av diagrammet framgår att andelen personer i arbetskraften av samtliga i åldern 16–64 år ökade några procentenheter under perioden 1965–1974. I åldersgruppen 20–34 år har männens andel i arbetskraften varit nästan oförändrad, medan kvinnornas ökat betydligt. Särskilt påtaglig är ökningen bland småbarnsmödrar. För kvinnor med barn under tre år ökade andelen personer som tillhör arbetskraften från 33,7 % till 53,5 % under åren 1967–1974.

Den genomsnittliga faktiska veckoarbetstiden (inkl. övertid) har enligt arbetskraftsundersökningarna, vilka kan vara behäftade med en viss osäkerhet, under åren 1965–1974 minskat med drygt fyra timmar till 41,2 timmar per vecka för män och med tre timmar till 31,6 timmar för kvinnor. För gifta kvinnor med barn under sju år har dock den genomsnittliga veckoarbetstiden varit i stort sett oförändrad under dessa år.

När det gäller näringsgrensstrukturen pågår sedan lång tid tillbaka en omfördelning från de varuproducerande till de tjänsteproducerande sektorerna. Denna utveckling förväntas komma att fortsätta. Sysselsättningsutvecklingen har varit speciellt markant inom jord-, skogsbruk och fiske, som minskat kraftigt, samt inom offentlig förvaltning där antalet sysselsatta ökade med 75 % under perioden 1960–1970.

4.2 Dagens arbetsmarknad

4.2.1 Arbetsplatser och arbetsgivare

Det finns ca fyra miljoner personer sysselsatta i förvärsarbete av olika slag i Sverige i dag. Större delen av dessa arbetar inom privata företag eller statliga och kommunala aktiebolag. Företagen inom denna sektor fördelar sig efter näringshuvudgrupp och antal anställda enligt tabell 4.1.

Det största antalet anställda återfinns inom tillverkningsindustri samt varuhandel, restaurang- och hotellrörelse. I dessa två näringshuvudgrupper ingår ca 67 % av samtliga anställda inom näringslivet. Den största

Tabell 4.2 Anställda män och kvinnor i statlig, kommunal och enskild tjänst år 1974

Anställda i	Antal anställda samt andel i % av samtliga anställda					
	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Antal 1 000- tal	Andel	Antal 1 000- tal	Andel	Antal 1 000- tal	Andel
Statlig tjänst	256	12,4	142	9,2	398	11,0
Kommunal tjänst	203	9,9	588	37,9	791	21,9
Enskild tjänst	1 598	77,7	822	52,9	2 420	67,1
Summa	2 057	100,0	1 552	100,0	3 609	100,0

andelen småföretag finns inom jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske samt fastighetsförvaltnings- och förmedling och uppdragsverksamhet. Det är ofta frågan om egna företagare med en eller två anställda.

Enligt arbetskraftsundersökningarna för år 1974 är antalet egna företagare ca 295 000, varav ca 42 000 är kvinnor. Bland samtliga anställda finns det största antalet i enskild tjänst. Totalt är idag ca 1,2 miljoner personer anställda i statlig eller kommunal tjänst. Av tabell 4.2 framgår dock att kvinnor i betydligt större utsträckning än män är anställda i kommunal tjänst, ca 38 % jämfört med ca 10 %.

Drygt 50 % av samtliga deltidsanställda arbetar i enskild tjänst, 40 % i kommunal och ca 8 % i statlig tjänst. De deltidsanställda består till över 90 % av kvinnor.

4.2.2 Arbetskraftsdata

Den del av befolkningen som tillhör arbetskraften i åldern 16–74 år redovisas fördelad efter kön och civilstånd i diagram 4.2.

Av samtliga gifta män i åldern 16–74 år tillhör 84,5 % arbetskraften, i åldersintervallet 25–54 år hela 97,6 %. De ej gifta männen i alla åldersgrupper har väsentligt lägre relativa arbetskraftstal än de gifta männen.

När det gäller kvinnorna är det tvärtom – de gifta har lägre relativa arbetskraftstal än de ej gifta i samtliga åldersgrupper. I åldrarna över 55 år är det ungefär lika stor andel som tillhör arbetskraften oavsett

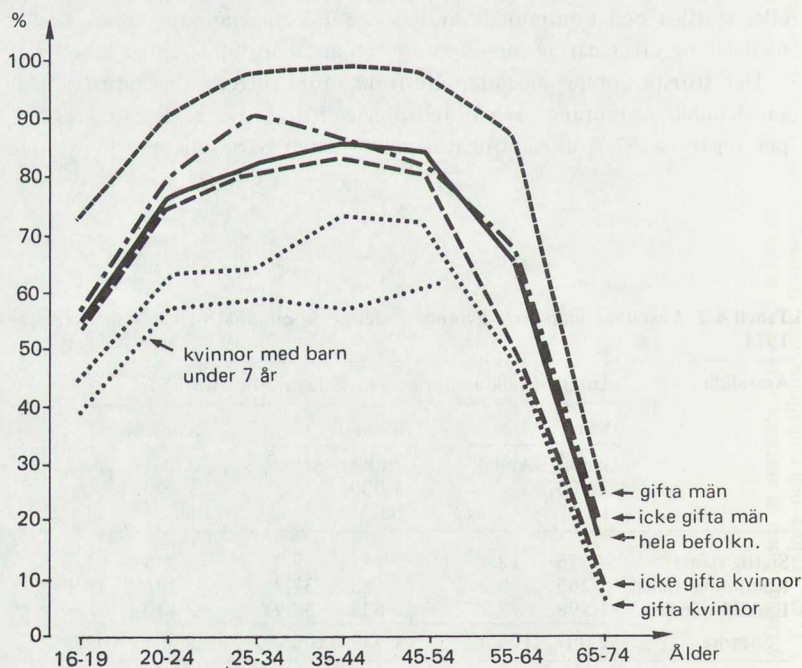

Diagram 4.2. Andelen personer i arbetskraften i olika befolkningsgrupper år 1974

civilstånd.

År 1974 tillhörde drygt hälften av alla kvinnor med barn under tre år arbetskraften. Kvinnornas andel i arbetskraften, dvs. relativa arbetskraftstal, ökar ju äldre det yngsta barnet är, vilket framgår av tabell 4.3. Relativa arbetskraftstalet är också betydligt högre hos kvinnor med ett barn än hos kvinnor med flera barn om man bortser från den grupp i vilket yngsta barnet är 11–16 år. Denna avvikelse torde bl. a. bero på att enbarnsmödrarna genomsnittligt är äldre än flerbarnsmödrarna i denna grupp.

Riksförsäkringsverkets s. k. föräldraundersökning år 1971 visade att ca 40 % av alla nyblivna mödrar återupptagit eller påbörjat förvärvsarbete redan när barnet var åtta till nio månader gammalt. Det styrks också av resultaten av en tilläggsfråga i arbetskraftsundersökningen i april 1971 som ställdes just till mödrar med barn i åldern sex till tolv månader. Detta resultat avser en tidpunkt med relativt god tillgång på arbetstillfällen.

Bland personer i arbetskraften ingår, som tidigare nämnts, dels personer som förvärvsarbetar, dels sådana som är frånvarande – på grund av sjukdom, semester, tjänstledighet e. d. – samt arbetslösa. För att klassificeras som *arbetslös* skall man ha sökt arbete under den period mätningen avser. Personer som önskat men som inte sökt arbete på grund av brist på

Tabell 4.3 Relativa arbetskraftstal för kvinnor med barn år 1974.
Kvinnorna är fördelade efter yngsta barnets ålder samt antal barn i familjen.

Antal barn i familjen	Relativa arbetskraftstalet för kvinnor med barn				Totalt för kvinnor med barn under 17 år
	Yngsta barnets ålder				
	0–2 år	3–6 år	7–10 år	11–16 år	
1	66,5	71,8	77,6	77,6	73,6
2	46,6	57,2	70,7	81,5	61,5
3–	36,7	51,5	69,7	79,0	52,5
Summa	53,5	60,3	72,7	78,5	65,5

Tabell 4.4 Arbetslösa och latent arbetssökande i olika befolkningsgrupper, årsgenomsnitt 1974

Befolkningsgrupp	Arbetslösa		Latent arbets- sökande 1 000-tal	Arbetslösa + latent arbetssökande i % av samtliga i be- folkningsgruppen
	Antal 1 000-tal	Andel av AK i %		
Kvinnor med barn under 3 år	6	3,4	9 ^a	4,9
Kvinnor med barn 3–6 år	4	2,3	10 ^a	4,9
Kvinnor 20–34 år	16	2,7	24	4,5
Män 20–34 år	15	1,8	3	1,9

^a Siffrorna avser andra kvartalet 1974, dvs. inte årsgenomsnittet som övriga siffror i tabellen.

barntillsyn, arbetsmarknadsskäl e. d. klassificeras som *latent arbetssökande*. De latent arbetssökande ingår inte i arbetskraften. Andelen arbetslösa samt latent arbetssökande bland män och kvinnor i åldern 20–34 år samt bland kvinnor med barn framgår av tabell 4.4.

Både andel arbetslösa och latent arbetssökande ligger högre för kvinnor än för män i dessa grupper. Kvinnor med små barn skiljer sig inte från samtliga kvinnor i åldern 20–34 år. Antalet latent arbetssökande bland kvinnorna är betydligt högre än de arbetslösa medan de latent arbetssökande bland männen är en mycket liten grupp. Bland samtliga kvinnor med barn under sju år är ca 5 % arbetslösa eller latent arbetssökande.

4.2.3 *Arbetstidens längd och arbetstidsform*

Arbetstidens längd – mätt i genomsnittlig veckoarbetstid – har som tidigare konstaterats kontinuerligt minskat sedan lång tid tillbaka. Arbetstidsförkortningar och den ökande andelen deltidsarbetande torde ha bidragit till detta.

För grupper med stor andel deltidsarbetande, främst kvinnor med småbarn, har dock den genomsnittliga arbetstidens längd varit i stort sett oförändrad under senare år. Detta torde bero på att den allmänna arbetstidsförkortningen inte haft samma genomslagskraft i deltidsgrupperna samt på att andelen deltidsarbetande bland de förvärvsarbetande småbarnsmödrarna inte ökat.

En jämförelse mellan åren 1970 och 1974 visar att den ökning av kvinnor med barn under tre år som skett både vad gäller andelen och antalet kvinnor i arbetskraften fördelar sig relativt jämt på deltids- och heltidsarbetande kvinnor. Under perioden 1970–1974, har andelen heltidsarbetande bland samtliga kvinnor ökat något, dock inte lika mycket som för kvinnor med barn under tre år. Andelen heltidsarbetande bland samtliga män har minskat under samma period.

I tabellen 4.5 redovisas förvärvssituationen för män och kvinnor med små barn andra kvartalet 1974. Uppgifterna är hämtade från arbetskraftsundersökningarna och kan vara behäftade med en viss osäkerhet.

Bland mödrarna med barn i såväl åldern under tre år som i åldern 3–6 år heltidsarbetar ca 25 %. Deltidsarbete är dock vanligare bland de mödrar vars yngsta barn är 3–6 år än bland de mödrar vars yngsta barn är under tre år.

Småbarnsfädernas bild är en helt annan än småbarnsmödrarnas. Ca 95 % av fäderna tillhör arbetskraften och så gott som samtliga är heltidsarbetande. Omkring 2 % ligger utanför arbetskraften och torde till en viss del bestå av studerande. Någon egentlig skillnad i fråga om andel heltids- och deltidsarbetande finns inte mellan de fäder vars yngsta barn är under tre år och de vars barn är 3–6 år. Småbarnsfäderna skiljer sig överhuvud inte från övriga gifta män i motsvarande åldrar vad beträffar arbetstider.

Av intresse när det gäller arbetstiden är, förutom antalet timmar, också förläggningen på dygnet och under veckan samt regelbundenheten i

Tabell 4.5 Sysselsättningsstatus för samtliga män och kvinnor med små barn andra kvartalet 1974, procentuell fördelning

Kön Yngsta barnets ålder	I arbetskraften						Ej i ar- betskraf- ten	Summa totalt	
	Arbetar vanligen ^a			Arbets- lösa ^b	Annat ^c	Summa i arbets- kraften		Andel %	Antal 1 000- tal
	Deltid		Heltid						
	1-19 tim.	20-34 tim.	35- tim.						
Kvinnor med barn under 3 år	7,3	16,2	25,6	1,9	1,8	52,8	47,3	100,0	307
Kvinnor med barn i åldern 3-6 år	11,2	18,3	25,5	1,4	2,9	59,3	40,7	100,0	279
Summa kvinnor med barn 0-6 år	9,1	17,2	25,6	1,6	2,3	55,8	44,2	100,0	586
Män med barn un- der 3 år	0,1	0,5	94,0	1,6	1,4	97,6	2,5	100,0	283
Män med barn i åldern 3-6 år	0,0	0,3	95,1	1,6	1,3	98,3	1,7	100,0	256
Summa män med barn 0-6 år	0,0	0,4	94,5	1,6	1,3	97,8	2,1	100,0	539

^a Personer som är frånvarande p. g. a. semester, sjukledighet, tjänstledighet, arbetskonflikt e. d. har fördelats efter personens vanliga arbetstid.

^b Approximerat från årsgenomsnittet för 1974.

^c Denna grupp består av medhjälpande familjemedlemmar utan kontant lön samt av personer för vilka full arbetsvecka är mindre än 35 timmar.

arbetstiden. Detta är väsentliga faktorer vid en bedömning av t. ex. möjligheten att umgås med övriga familjemedlemmar samt att kunna sköta hemmet. I tabell 4.6, som är hämtad från arbetarskyddsfondens undersökning "Oregelbundna och obekväma arbetstider", redovisas arbetstidens form för män och kvinnor med barn under tre år samt för samtliga män och kvinnor.

Av tabellen framgår att bland såväl heltidsarbetande småbarnsmödrar som småbarnsfäder är vardagsarbete på dagtid, dvs. arbetstiden ligger i intervallet 06.45-17.45 måndag till fredag, den helt dominerande arbetstidsformen. Nästan 70 % av samtliga heltidsarbetande småbarnsföräldrar har sådana arbetstider. Fördelningen på olika arbetstidsformer för kvinnor med små barn skiljer sig något från fördelningen för samtliga kvinnor. Bland heltidsarbetande mödrar är just vardagsarbete på dagtid men också skiftarbete någon vanligare än bland samtliga kvinnor. Bland de småbarnsmödrar som arbetar halvtid eller kortare förekommer i princip inget skiftarbete medan regelbundna vardagstider med viss förskjutning - arbetstiden ryms inom intervallet 05.00-20.30 - eller stark förskjutning - arbetstiden ryms inte inom intervallet 05.00-20.30 - förekommer bland drygt 20 % av mödrarna.

4.2.4 Arbetsmarknadsprognoser

År 1950 arbetade drygt 15 % av de gifta kvinnorna halvtid eller mer. 1970 hade siffran stigit till drygt 45 % och 1974 nådde den nästan 50 %. Medelarbetstiden för kvinnorna år 1974 var 32 timmar mot 41 timmar

Tabell 4.6 Arbetsformsformer för sysselsatta män och kvinnor med barn under tre år samt för samtliga män och kvinnor, november 1973–januari 1974

Arbetsform	Heltidsarbetande män med barn under tre år			Kvinnor med barn under tre år			Haltidsarbetande Halvtidsarbete ^e			Mindre än halvtid			Samtliga sysselsatta kvinnor med barn under tre år			Samtliga sysselsatta män och kvinnor i åldern 14–74 år		
	Heltidsarbetande			Kvinnor med barn under tre år			Halvtidsarbete			Mindre än halvtid			Samtliga sysselsatta kvinnor med barn under tre år			Samtliga sysselsatta män och kvinnor i åldern 14–74 år		
	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %	Antal 1 000-tal	Andel %
Vardagsarbete på dagtid ^a	166	67,2	60	69,7	30	60,1	10	42,8	100	62,8	1 463	66,9	975	57,9				
Vardagsarbete dagtid även helger	6	2,3	2	2,5	1	1,8	0	0,5	3	2,0	79	3,6	86	5,1				
Regelbundna vardagsarb.-tider men viss förskjutning ^b	19	7,5	4	4,6	4	7,6	4	16,5	12	7,3	173	7,9	147	8,8				
Regelbundna vardagsarb.-tider men stark förskjutning ^c	2	0,7	1	1,1	5	9,2	4	15,6	9	5,7	23	1,0	67	4,0				
Skiftarbete ^d	23	9,2	4	4,9	1	1,2	0	0	5	3,0	150	6,9	41	2,4				
Turlistider ^d	12	4,9	8	9,3	5	10,2	1	6,6	15	9,2	104	4,8	188	11,2				
Annan, oregelbunden arb.-tid ^e	18	7,2	6	6,9	3	6,9	2	10,6	12	7,4	165	7,4	145	8,6				
Endast helger	0	0	0	0,1	0	0,5	1	5,9	2	1,1	11	0,5	12	0,7				
Övriga	3	1,0	1	0,8	1	2,5	0	1,5	2	1,4	22	1,0	22	1,3				
Samtliga sysselsatta	249	100,0	86	100,0	50	100,0	22	100,0	159	100,0	2 188	100,0	1 683	100,0				

^a Vardagar = måndag–fredag. Med arbete på dagtid menas att arbetstiden helt innesluts i intervallet 06.45–17.45.

^b Med viss förskjutning menas att arbetstiden helt innesluts i intervallet 05.00–20.30.

^c Arbetstiden ryms inte inom intervallet 05.00–20.30. Ex.: 12.00–21.30.

^d Skiftarbete och arbete enligt turlista på vardagar där arbetstiden uteslutande är förlagd till dagtid ingår under "Vardagsarbete på dagtid".

^e Åtminstone vissa delar av arbetstiden är förlagd utanför dagtid. Ex.: en person som arbetar till kl. 18.30 två dagar i veckan men i övrigt har "vanliga arbetstider". Inom gruppen återfinns sannolikt egna företagare, jordbrukare, vissa lärare, läkare m. fl.

^f Halvtidsarbetande = arbetar vanligen 20–34 tim./vecka.

för männen. Ökningen av kvinnornas förvärvsarbete väntas fortsätta. Eftersom antalet män på arbetsmarknaden beräknas minska något kommer kvinnorna och eventuell utländsk arbetskraft därmed att svara för praktiskt taget hela arbetskraftstillskottet under de närmaste åren. Den trend som gällt från åtminstone mitten av 1960-talet beräknas således fortsätta.

Kvinnorna har tidigare i hög grad fungerat som en arbetskraftsreserv och sökt sig ut på arbetsmarknaden i högkonjunkturer då det funnits god tillgång på arbete. Detta har framför allt gällt gifta kvinnor. Under lågkonjunkturer har kvinnorna däremot i större utsträckning avstått från att aktivt söka arbete. De senaste årens utveckling tyder på att detta förhållande håller på att ändras. Arbetskraftundersökningarna visar nämligen att andelen förvärvsarbetande gifta kvinnor successivt har ökat även under den konjunkturdämpning som varit.

Kvinnorna är också helt dominerande bland de s. k. latent arbetssökande, dvs. bland personer som skulle förvärvsarbeta om de kunnat få

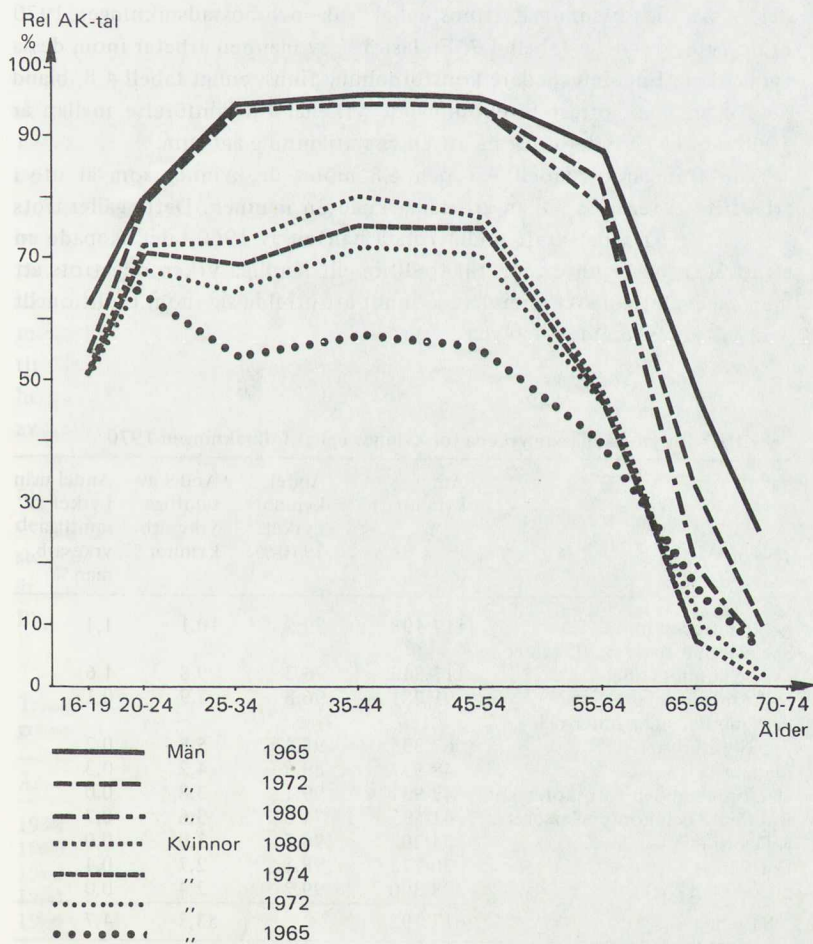

Diagram 4.3. Relativa arbetskraftstal för män resp. kvinnor i olika åldrar 1965, 1972 och 1974 samt prognos för 1980

lämpligt arbete på bostadsorten. Största delen av dessa är gifta kvinnor, som också ofta uppger svårigheter att ordna barntillsyn som skäl till att inte förvärvsarbeta.

Den senaste revideringen av arbetsmarknadsprognosen i 1970 års långtidsutredning avseende relativa arbetskraftstal för män och kvinnor i olika åldrar år 1980 framgår av diagram 4.3. Revideringen gjordes 1973. Som framgår av de faktiska relativa arbetskraftstalen för kvinnor 1974 som ritats in i diagrammet har en stor del av den prognosticerade ökningen fram till år 1980 skett redan under åren 1972–1974. För ökningen står främst kvinnor med barn samt medelålders kvinnor.

4.2.5 *Kvinnornas situation på arbetsmarknaden*

Som framgått av tidigare avsnitt i detta kapitel skiljer sig kvinnornas situation på arbetsmarknaden i hög grad från männens i flera avseenden. När det gäller yrkestillhörighet finns det en markant skillnad mellan män och kvinnor. Kvinnorna återfinns till 75 % inom 27 olika yrken medan det krävs 55 olika yrken för att samla samma andel av männen. En tredjedel av samtliga kvinnor återfinns enligt folk- och bostadsräkningen 1970 inom fyra yrken, se tabell 4.7. Endast 3 % av männen arbetar inom dessa fyra yrken. En ännu snedare könsfördelning finns, enligt tabell 4.8, bland de för männen oftast förekommande yrkena. En jämförelse mellan år 1960 och 1970 tyder dock på att en viss utjämning ägt rum.

Som framgår av tabell 4.7 och 4.8 möter de kvinnor som är ute i arbetslivet i regel en annan arbetsmarknad än männen. Detta gäller trots att bristen på arbetskraft under första hälften av 1960-talet skapade en efterfrågan på kvinnor även till traditionellt manliga yrken och trots att man medvetet försökt stimulera kvinnor att utbilda sig inom traditionellt manliga yrkesområden och vice versa.

Tabell 4.7 De tio vanligaste yrkena för kvinnor enligt folkräkningen 1970

Yrke	Antal kvinnor	Andel kvinnor i yrket 1970 %	Andel av samtliga yrkesarb. kvinnor %	Andel män i yrket av samtliga yrkesarb. män %
Affärsbiträden m. m.	117 498	79,5	10,1	1,4
Spezialkontorister m. fl. och ej spec. kontorsarbete	113 343	76,3	9,8	1,6
Sjukvårdsbiträden	91 281	96,8	7,9	0,1
Sekreterare, stenografer och maskinskrivare	67 335	95,4	5,8	0,2
Städare	48 937	89,5	4,2	0,3
Hembiträden och barnsköterskor	43 931	99,1	3,8	0,0
Bokförare och kontorskassörer	41 593	74,6	3,6	0,7
Köksbiträden	34 202	96,7	3,0	0,0
Klasslärare	30 772	78,1	2,7	0,4
Sjuksköterskor	28 300	99,2	2,4	0,0
Summa	617 192		53,3	4,7

Tabell 4.8 De tio vanligaste yrkena för män enligt folkräkningen 1970

Yrke	Antal män	Andel män i yrket 1970 %	Andel av samtliga yrkesarb. män %	Andel kvin- nor i yrket av samtliga yrkesarb. kvinnor %
Lantbrukare, skogsbrukare och trädgårdsbrukare	112 377	97,5	5,2	0,3
Motorfordonsförare	106 040	97,5	4,9	0,2
Verkstadsmekaniker	82 851	90,3	3,8	0,8
Maskin- och motorreparatörer	73 281	99,5	3,4	0,0
Ingenjörer och tekniker	72 842	98,8	3,4	0,1
Byggnadsträarbetare	65 295	100,0	3,0	0,0
Arkitekter, ingenjörer och tekniker med bygn.- och anlägg. tekn. arbete	56 127	97,4	2,6	0,1
Lager- och förrådsarbetare	51 461	84,8	2,4	0,8
Betongarbetare, byggarbetare	50 933	100,0	2,4	0,0
Installations-, drifts- och maskinelektriker	48 656	99,9	2,3	0,0
Summa	719 853		33,4	2,3

En undersökning från 1972, Hushållens inkomster, SCB, visade att, utan hänsyn till yrkesfördelningen, låg den genomsnittliga årslönen för män betydligt högre än för kvinnor. För helårs- och heltidsanställda män och kvinnor var årslönen 40 500 kr. resp. 28 880 kr.

En jämförelse mellan manliga och kvinnliga arbetares timförtjänster inom gruvor och tillverkningsindustri visar, enligt SAF-LO's gemensamma statistik samma mönster, även om skillnaderna inte är lika markanta som för årslönerna. Av tabell 4.9 framgår också att skillnaden mellan männens och kvinnornas timförtjänster minskat avsevärt sedan år 1958. I timförtjänsten har inräknats genomsnittlig tids- och ackordslön samt helgdagslön. Skift- och övertidstillägg ingår inte. Uppgifterna gäller hela avtalsområden utan hänsyn till yrkesgruppen.

Inom den statliga sektorn är de högre tjänsterna helt dominerade av män. Fördelningen på olika lönegradsgrupper år 1973 för heltids- och deltidsanställda män och kvinnor inom samtliga statliga myndigheter och statsunderstödda verksamhetsområden framgår av tabell 4.10. Kvinnorna är genomgående underrepresenterade i de något högre lönegraderna. Bland 35 500 kvinnor i affärsverken, SJ, Televerket, Postverket m. m.,

Tabell 4.9 Kvinnliga arbetares genomsnittsförtjänst i procent av männens inom gruvor och tillverkningsindustri 1958-1974

År	Procent	År	Procent
1958	70,0	1968	80,7
1960	70,2	1970	82,9
1962	71,7	1972	85,8
1964	75,3	1974	86,4
1966	78,8		

Tabell 4.10 Anställdas lönegradsplacering vid statliga myndigheter^a och inom statsunderstödda verksamhetsområden år 1973

Myndighet	Lönegrads- grupper ^c	Heltid		Deltid		Summa		Total an- del (%) kvinnor	Total an- del (%) kvinnor
		Antal		Total an- del (%)		Antal			
		Män	Kvinnor	kvinnor	Män	Män	Kvinnor		
Allm. civiltjänst ^b (exkl. försvaret)	A 1-13	8 969	22 308	71	234	7 614	9 203	97	29 922
	14-20	30 504	15 633	34	1 537	3 972	32 041	72	19 605
	21-30	21 874	4 491	17	1 861	1 210	23 735	39	5 701
	B+C	5 892	308	5	37	17	5 929	31	325
Summa		67 239	42 710	39	3 669	12 813	70 908	78	55 553
Affärsverken ^d	A 1-13	31 071	16 851	35	786	7 013	31 857	90	23 864
	14-20	34 017	9 875	22	10	1 421	34 027	99	11 296
	21-30	8 885	364	4	8	18	8 893	69	382
	B+C	966	1	0	3	-	969	0	1
Summa		74 939	27 091	27	807	8 452	75 746	91	35 543
Statsunderstödda ^e	A 1-13	301	4 111	93	77	424	378	85	4 535
	14-20	12 552	38 395	75	884	4 560	13 436	84	42 955
	21-30	26 955	13 536	33	1 035	2 240	27 990	68	15 776
	B+C	473	21	4	3	-	476	0	21
Summa		40 281	56 063	58	1 999	7 224	42 280	78	63 287

^a Exkl. försvaret.^b Här ingår bl. a. departementen och de myndigheter som sorterar under departementen och som inte ingår i nedanstående rubriker.^c Fr. o. m. 1974 har nya löneplaner införts. A 13 och A 21 motsvarar nu T 9/F 1 resp. F 8. Månadslönen 1973 i lönegraderna A 13 och A 21 var 2 559 resp. 3 545 kr. På löneplanerna B och C återfinns departementssekreterare, avdelningsdirektörer och högre tjänstemän. Lägsta månadslön på B-planen var år 1973, 5 073 kr.^d SJ, Televerket, Postverket, Domänenverket, Statens vattenfallsverk, Förenade fabriksverken, Luftfartsverket.^e "Statsunderstödda" har fr. o. m. 1975 ändrats till "Övrig statlig lönegrader verksamhet". Ex. det obligatoriska skolväsendet, folkhögskolor, sarskolor, präster, vårdanstalter för alkoholfmissbrukare.

fanns det en enda kvinnlig avdelningsdirektör eller motsvarande (löneplan B eller C) år 1973.

Arbetstiden och arbetstidsformer är också ganska skilda från männens. I en nyligen genomförd undersökning av Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor har de deltidsarbetandes inkomst- och sysselsättningsförhållanden kartlagts.

Den visar att de deltidsarbetande till över 90 % består av kvinnor. Mer än en tredjedel av alla kvinnor är deltidsarbetande. Det har också visat sig att stora grupper deltidsarbetande kvinnor är stabila på arbetsmarknaden – över hälften har haft samma deltidsarbete i fyra år eller längre. Det är således människor som under långa perioder av sitt liv arbetar med de löner och de arbetsförhållanden som utmärker deltidsarbete.

Flertalet sociala förmåner som följer med förvärsarbete är knutna till arbetstiden per vecka. För att få del av avgångsbidrag, full grupplivförsäkring, särskild tilläggspension, arbetslöshetsförsäkring och kontant arbetsmarknadsstöd krävs minimiarbetstider som varierar mellan 16 och 18 timmar i veckan.

För rätt till semester krävs minst åtta dagars arbete per månad, vilket ger en semesterdag. För att få två semesterdagar krävs minst 15 arbetsdagar per kalendermånad. Dessa krav på ett visst antal veckoarbetstimmar har medfört att många deltidsarbetande kvinnor ofta helt eller delvis förlorar de sociala förmåner som normalt följer med en anställning.

Okunnigheten är stor om vilka förmåner man är berättigad till. Den som tillhör en facklig organisation har oftast genom denna tillgång till sådana fakta. Det är emellertid endast 51 % av de deltidsanställda kvinnorna som är fackligt anslutna. Både timförtjänsten och arbetstiden per vecka är högre bland de fackligt organiserade än de oorganiserade.

Många kvinnor arbetar deltid p. g. a. brist på arbete. Bland ca 60 000 deltidsarbetande kvinnor med barn under tre år är det dock endast ca 2 000 som uppger att anledningen till deltidsarbete är arbetsmarknadsskäl. Bland kvinnor med barn gäller att ju äldre det yngsta barnet är desto oftare anger kvinnorna arbetsmarknadsskäl som orsak till deltidsarbete.

Som framgick av tabell 4.4 är kvinnorna i åldern 20–34 år också överrepresenterade både bland de arbetslösa och bland de latent arbetsökande. Av tabellen framgick att det andra kvartalet 1974 fanns knappt 10 000 latent arbetsökande kvinnor med barn under tre år. Färre än 2 000 av dessa har enligt arbeidskraftsundersökningarna uppgett att de var intresserade av heltidsarbete.

4.2.6 Småbarnsföräldrarnas roll på arbetsmarknaden

Av avsnitt 4.3, framgår att det idag finns omkring 260 000 familjer i vilka yngsta barnet ännu inte fyllt två och ett halvt år. I uppskattningsvis 70 000 av dessa familjer förvärsarbetar den enda eller bägge föräldrarna mer än sex timmar per dag under hela året eller delar av året. Totalt rör det sig om ca 120 000 personer i dessa familjer som arbetar mer än sex timmar per dag. Om man ser på den grupp som består dels av de föräldrar i enförälderfamiljer med barn under två och ett halvt år som arbetar mer

än sex timmar per dag, dels en av föräldrarna i de tvåförälderfamiljer med barn under två och ett halvt år där båda arbetar mer än sex timmar per dag så torde, vid ett och samma tillfälle, denna grupp maximalt bestå av 70 000 personer (med nuvarande förvärvsfrekvens). Dessa utgör 1,8 % av samtliga knappt fyra miljoner sysselsatta eller ca 2,1 % av samtliga knappt 3,5 miljoner personer som arbetar 30 timmar eller mer i veckan.

Uppgifter saknas om inom vilka näringsgrenar och yrken som småbarnsföräldrarna återfinns. Däremot vet man hur stor andel av småbarnsföräldrarna som är ute på arbetsmarknaden. Detta redovisades tidigare i tabell 4.6. Av tabell 4.11 framgår att andelen heltidsarbetande småbarnsfäder utgör 12,5 % av samtliga heltidsarbetande män. Motsvarande siffra för mödrarna är 9,1 %. Totalt utgör småbarnsföräldrarna 11,5 % av samtliga heltidsarbetande personer. Anledningen till att denna andel utgör mer än de ovan angivna ca 2 procenten beror dels på att tabellen omfattar samtliga föräldrar med barn under *tre* år, dels på att i tvåförälderfamiljerna ingår samtliga heltidsarbetande föräldrar oavsett hur mycket den andra föräldern arbetar, dvs. någon begränsning till de tvåförälderfamiljer där *bägge* föräldrarna arbetar minst sex timmar per

Tabell 4.11 Andel heltidsarbetande småbarnsföräldrar bland samtliga heltidsarbetande inom olika arbetstidsformer, november 1973–januari 1974

Arbetstidsform ^a	Andel heltidsarbetande småbarnsfäder bland samtliga heltidsarbetande män inom resp. arbetstidsform, %	Andel heltidsarbetande småbarnsmödrar bland samtliga heltidsarbetande kvinnor inom resp. arbetstidsform, %	Andel heltidsarbetande småbarnsföräldrar bland samtliga heltidsarbetande män och kvinnor inom resp. arbetstidsform, %
Vardagsarbete på dagtid	12,3	10,4	11,8
Vardagsarbete på dagtid men även helger	8,8	5,0	7,3
Regelbundna vardagsarbetstider men viss förskjutning	11,8	5,4	9,7
Regelbundna vardagsarbetstider men stark förskjutning	9,6	6,4	8,1
Skiftarbete	16,9	13,2	16,2
Turlistetider	13,5	6,8	9,7
Annat, oregelbunden arbetstid	12,5	8,1	11,0
Endast helger	—	—	—
Övrigt ^b	14,1	7,4	11,9
Summa	12,5	9,1	11,5

^a Se fotnoter till tabell 4.6.

^b Under "Övrigt" ingår personer som avgivit sådana svar att de inte kunnat placeras i någon av ovanstående arbetstidskategorier. Gruppen är liten och består totalt av 47 000 personer. 14,1 % motsvarar ca 3 000 fäder och 7,4 % ca 1 000 mödrar.

dag har inte gjorts. Största delen av dessa 11,5 % består av män med icke-heltidsarbetande hustrur. Dessutom är de mödrar (och fäder) som normalt arbetar heltid men för tillfället är lediga med föräldrapenning inkluderade bland de heltidsarbetande i tabell 4.11.

Trots dessa begränsningar ger tabell 4.11 viss information om de arbetstidsformer inom vilka de småbarnsfamiljer där bägge föräldrarna arbetar heltid finns. I förhållande till sin totala andel på arbetsmarknaden är småbarnsfäderna överrepresenterade inom skiftarbete och i viss mån inom arbeten med turlistetider. Inom skiftarbeten består dock arbetskraften i hög grad av just unga män. Även yngre kvinnor arbetar oftare än äldre inom denna arbetstidsform. Detta gäller också småbarnsmödrar som i förhållande till sin andel på arbetsmarknaden är överrepresenterade inom skiftarbeten.

4.2.7 Småbarnsfamiljernas inkomster

I tabell 4.5 redovisades småbarnsmödrarnas och -fädernas arbetsmarknads-situation. Drygt 50 % av mödrarna är ute i förvärvsarbete och ca hälften av dessa arbetar heltid. Bland fäderna är hela 95 % förvärvsarbetande och i stort sett samtliga av dessa är heltidsarbetande. Bland samtliga mödrar med barn under tre år deklarerade dock ca 70 % en förvärvsinkomst under 1973. Dessa mödrar hade således något slag av anknytning till arbetsmarknaden under året.

Inkomstfördelningen år 1973 bland samtliga småbarnsfamiljer samt bland samtliga familjer i åldern 20–66 år framgår av tabell 4.12.

Mödrarna har i genomsnitt ca 40 % av mannens årsinkomst i de familjer där bägge föräldrarna har en inkomst. I de tvåförälderfamiljer där endast en av föräldrarna har inkomst är det i 99 % av familjerna mannen som är inkomsttagare. Denne tjänar i genomsnitt något mer än mannen i tvåförsörjarfamiljerna. I de tvåförälderfamiljer där bägge arbetar ligger den gemensamma inkomsten i 88 % av familjerna över 30 000 kr. och i 67 % av familjerna över 40 000 kr. Motsvarande procenttal i tvåförälderfamiljer med en inkomsttagare är 74 resp. 34 %.

Andelen familjer med inkomster över 40 000 kr. ligger genomgående högre i tvåförsörjarfamiljerna än i enförsörjarfamiljerna. Av tabell 4.13 framgår dock att andelen minskar med antalet barn i tvåförsörjarfamiljerna medan andelen ökar med antalet barn i tvåförälderfamiljer med en inkomsttagare. Detta torde sammanhånga med att moderns förvärvsinkomst minskar ju fler barn det finns i familjen. Fäderna i t. ex. trebarnsfamiljerna är också i genomsnitt äldre och har på grund av detta en högre inkomst.

En jämförelse av inkomsterna i familjer med barn under tre år och inkomsten i samtliga familjer – gifta och ensamstående – i åldern 20–66 år visar att i familjer med gifta personer är inkomstfördelningarna ganska likartade. Medianinkomsten ligger ca 5 000 kr. lägre i familjer med barn under tre år, än i samtliga gifta familjer. Inkomsterna bland ej gifta föräldrar med små barn är däremot betydligt lägre genomsnittligt än bland samtliga icke gifta personer. Detta framgår av tabell 4.12.

Tabell 4.12 Inkomstfördelningen bland samtliga familjer med barn under tre år, samt bland samtliga familjer i åldern 20-66 år, 1973

Familjens sammanlagda inkomst ^a (årsinkomst)	Familjer med barn under tre år				Samtliga familjer i åldern 20-66 år ^c						
	Giftna ^b		Ej giftna ^b		Giftna ^b		Ej giftna ^b				
	Båda föräldrarna har inkomst		Endast en av föräldrarna har inkomst		Summa		Summa				
	Antal familjer	Andel %	Antal familjer	Andel %	Antal familjer	Andel %	Antal familjer	Andel %			
-9 999 kr	2 742	1,6	2 803	4,3	2,4	44 018	59,2	27 359	1,8	295 150	19,0
10-19 999 kr	4 976	2,9	3 356	5,2	3,6	17 225	23,2	71 683	4,6	331 922	21,3
20-29 999 kr	12 655	7,5	11 010	17,0	10,1	9 433	12,7	147 470	9,5	415 943	26,7
30-39 999 kr	34 766	20,6	25 491	39,4	25,8	2 836	3,8	290 530	18,8	345 790	22,2
40-59 999 kr	69 838	41,3	17 675	27,3	37,4	680	0,9	557 110	36,0	138 861	8,9
60 000-	44 119	26,1	4 396	6,8	20,7	152	0,2	453 660	29,3	28 539	1,8
Summa	169 096	100,0	64 731	100,0	100,0	74 344	100,0	1 547 812	100,0	1 556 205	100,0
Medianinkomst ^d		48,4		36,0	43,9		8,4		48,5		23,6

^a Med inkomst avses sammanräknad inkomst, dvs. summan av de olika inkomstslagen vid den statliga taxeringen (före bl. a. allmänna avdrag och skatt).

^b Giftna samboende redovisas som en enhet. Giftna ej samboende redovisas i kategorin "Ej giftna". Ej giftna par ingår också i kategorin "Ej giftna" oavsett om de beskattas enligt regler för giftna.

^c Det är mannens ålder som angivits bland de giftna.

^d Medianinkomsten är den inkomst för vilken det gäller att 50 % av, i detta fall, familjerna har en inkomst som ligger över och 50 % en inkomst som ligger under medianinkomsten.

Tabell 4.13 Andel familjer med barn under tre år med inkomst över 40 000 kronor, år 1973

Antal barn	Andel familjer (%) med inkomst över 40 000 kr.	
	Gifta båda har inkomst	Gifta en har inkomst
1	70,0	27,8
2	66,9	36,2
3	63,8	37,6
4-	53,7	29,3
Samtliga	67,4	34,0

Omfattningen av mödrarnas förvärvsarbete i småbarnsfamiljerna (minst ett barn under sju år) ställt mot fädernas inkomst framgår av tabell 4.14 som är hämtad från undersökningen "Hushållens inkomster 1972".

Någon markant skillnad vad gäller fädernas inkomstfördelning i olika förvärvsarbetsgrupper märks inte.

Fädernas månadsinkomst ligger i drygt 65 % av familjerna mellan 2 000 och 4 000 kr. I en tredjedel av dessa familjer förvärvsarbetar modern heltid. I de familjer där fadern har en månadsinkomst lägre än 2 000 kr. arbetar drygt en tredjedel av mödrarna heltid medan drygt en fjärdedel av mödrarna arbetar heltid i de familjer där fadern tjänar 4 000 kr. eller mer i månaden.

Det är lite vanligare att mannen har en inkomst högre än 3 000 kr. i de grupper där kvinnan arbetar deltid än i de grupper där hon inte alls förvärvsarbetar eller förvärvsarbetar heltid.

Fädernas medelinkomst är högst i de familjer där modern inte förvärvsarbetar, medan medianinkomsten är lägst i dessa familjer. Detta tyder på att inkomstfördelningen är mycket sned i enförsörjarfamiljerna, dvs. det finns många låginkomsttagare men också en överrepresentation av höginkomsttagare jämfört med samtliga tvåförälderfamiljer.

Tabell 4.14 Kvinnans förvärvsarbete och mannens förvärvsinkomst i tvåförälderfamiljer med barn under sju år, 1972

Mannens förvärvsinkomst (månadsinkomst) kronor	Kvinnans förvärvsarbete				Summa	Antal familjer
	Genomsnittlig veckoarbetstid					
	0 tim	1-19	20-34	35-		
	Procentuell fördelning					
-1 999	4,0	0,8	2,4	4,2	11,5	60 396
2-2 999	11,5	4,5	6,5	12,2	34,6	182 474
3-3 999	8,3	6,7	7,0	10,6	32,5	171 109
4 000-	7,8	2,4	5,3	6,0	21,5	113 173
Summa	31,5	14,4	21,1	33,0	100,0	
Antal familjer	166 308	75 745	111 235	173 863		527 152
Männens medelinkomst	3 714	3 394	3 387	3 160	3 437	
Männens medianinkomst ^a	3 038	3 282	3 238	3 015	3 121	

^a Se fotnot 4 till tabell 13.

Anledningen till att fördelningen på olika veckoarbetstider för kvinnor med små barn skiljer sig åt i tabell 4.5 och 4.14 beror på att mätperioden i tabell 4.14 sträcker sig över ett helt år. Det innebär således att andelen förvärvsarbetsbetande kommer att ligga högre än i tabell 4.5 som rör en kortare period. Att antalet familjer är lägre i tabell 4.14 än i tabell 4.5 sammanhänger med att familjer där enda barnet under sex år är fött andra halvåret 1972 inte ingår i tabell 4.14.

De ensamstående småbarnsföräldrarnas inkomstfördelning avviker inte i någon högre grad från kvinnornas inkomstfördelning i tvåförälderfamiljerna. Detta innebär att förvärvsinkomsten i enförälderfamiljen, som i 99 % av familjerna består av ensamstående mödrar, är betydligt lägre än i tvåförälderfamiljerna. Detta gäller såväl en- som tvåinkomsttagarfamiljerna. Man bör dock hålla i minnet att detta gäller förvärvsinkomsten. Om man ser på den disponibla inkomsten – efter skatt och sociala kontanta förmåner av olika slag såsom barnbidrag, bostadstillägg, bidragsförskott m. m. – är det just enförälderfamiljerna som får den största delen i inkomstomfördelningen, relativt sett. Löneinkomsten utgör ca 90 % av enförälderfamiljernas disponibla inkomster enligt den tidigare refererade undersökningen "Hushållens inkomster". Trots denna kraftiga inkomstomfördelning är den absoluta inkomstnivån ofta mycket låg i enförälderfamiljerna.

4.2.8 Fördelningen av arbetet inom och utom hemmet

Arbetsfördelningen mellan föräldrarna *inom* hemmet är ett område som är relativt lite belyst. I en nyligen genomförd undersökning inom Stockholms län – socialstyrelsens livskvalitets- och miljöundersökning (SOMI) – finns emellertid möjlighet att dela upp alla dygnets timmar på hushållsarbets- och bruttoarbetstid (inkl. resor och raster), sömn och övrigt för olika kategorier.

I familjer där bägge föräldrarna förvärvsarbetar heltid ser tidsfördelningen för män och kvinnor med yngsta barnet under tre år resp. 3–6 år ut enligt tabell 4.15.

I hushållsarbetet ingår matinköp, städning, matlagning, diskning, tvätt osv. samt arbete med barnen: matning, tvättning, läggning m. m.

Tabell 4.15 Tidsfördelning för heltidsarbetande män och kvinnor med små barn i Stockholms län 1972^a

Aktivitet	Genomsnittlig tidsfördelning (antal timmar) under vardagar			
	Män med yngsta barnet		Kvinnor med yngsta barnet	
	0–2 år	3–6 år	0–2 år	3–6 år
Bruttoarbete	10 tim. 40 min.	10 tim. 50 min.	9 tim. 55 min.	10 tim. 0 min.
Hushållsarbete	50 min.	30 min.	3 tim. 25 min.	3 tim. 20 min.
Sömn	7 tim. 20 min.	7 tim. 0 min.	7 tim. 10 min.	7 tim. 25 min.
Övrigt	5 tim. 10 min.	5 tim. 40 min.	3 tim. 30 min.	3 tim. 15 min.
Summa	24 tim.	24 tim.	24 tim.	24 tim.

^a Tidsfördelningen gäller vid intervju tillfället. Intervjuerna genomfördes 1972 och 1973.

Exempelvis lek och promenad med barnen ingår dock inte.

Siffrorna är genomsnittssiffror och avvikelser förekommer i de enskilda familjerna. Det är dock uppenbart att den heltidsarbetande modern i tvåförälderfamiljer verkligen är dubbelarbetande med den definitivt tyngsta arbetsbördan inom hemmet. Mödrar med barn under tre år arbetar i genomsnitt 3 timmar och 25 minuter per vardag med hushållsarbete. Fäder med barn i samma ålder arbetar 50 minuter.

Då kvinnan arbetar deltid eller inte alls är förvärvsarbetande sjunker mannens insats ifråga om hushållsarbete till mellan 10 och 25 minuter per dag.

Deltidsarbetande kvinnor har en genomsnittlig hushållsarbetstid på 4–5 timmar per vardag och de ej förvärvsarbetande på genomsnittligt 5–6 timmar.

Genomgående gäller att män med yngsta barnet under tre år arbetar mer i hushållet än män med barn i något äldre åldrar.

När det gäller hur mycket föräldrarna sysselsätter sig med sina små barn har även detta kartlagts inom socialstyrelsens livskvalitets- och miljöundersökning. I begreppet "hemaktiviteter med barnen" innefattas bl. a. följande aktiviteter: promenerar (utan ärende), gör biltur, båttur eller cykeltur, leker, gör godis eller bakar, snickrar eller grejar, ser på TV *tillsammans*, läser eller berättar sagor, lägger pussel eller kort. För varje aktivitet har föräldrarna angett hur ofta den förekommer. Frågor om vissa av aktiviteterna t. ex. "gör godis eller bakar" ställs inte till föräldrar med barn under tre år. Varje förälder har sedan klassificerats som inaktiv, ganska aktiv eller mycket aktiv vad gäller hemaktiviteter med barnet. Andelen mycket aktiva föräldrar i olika familjer framgår av tabell 4.16 Endast de tvåförälderfamiljer där bägge föräldrarna är heltidsarbetande ingår i tabellen.

Som framgår av tabellen sysselsätter sig fäder med barn i ettårsåldern mer med sina barn än männen med något äldre barn. Detta gäller även mödrarna. De heltidsarbetande mödrarna är dock genomgående betydligt aktivare än fäderna när det gäller att umgås med barnen.

Fäder med flera barn har lägre aktivitet än fäder med ett barn. Mödrarna sysselsätter sig dock ungefär lika mycket med barnen oavsett om det finns ett eller flera barn i familjen.

Både för heltidsarbetande män och kvinnor i höginkomstgrupper gäller

Tabell 4.16 Hemaktiviteter med barn bland heltidsarbetande män och kvinnor med barn i åldern 1–6 år i Stockholms län 1972. Andelen mycket aktiva föräldrar

Yngsta barnets ålder	Andelen mycket aktiva föräldrar bland	
	heltidsarbetande män %	heltidsarbetande kvinnor %
1 år	64,0	82,2
2 år	45,3	64,9
3–6 år	47,6	75,7
Summa 1–6 år	52,4	75,6

att de umgås mindre med barnen (familjens disponibla inkomster över 40 000 kr. per år) än i lägre inkomstklasser.

Deltidsarbetande och ej förvärvsarbetande kvinnor ligger något högre vad gäller hemaktiviteter med barnen än de heltidsarbetande kvinnorna. Någon större skillnad är det dock inte.

5 Samhällets barnomsorg och barnens vistelsetider inom barnomsorgen

5.1 Inledning

I detta kapitel redovisas vissa uppgifter om samhällets barnomsorg samt viss statistik bl. a. om barnens vistelsetider i barnomsorgen.

Kommunernas förskoleverksamhet omfattar deltidsförskola och heldagsomsorg. Den förstnämnda har främst som målsättning att ge social och pedagogisk stimulans åt barn som vistas i hemmiljö, medan den senare utöver det pedagogiska syftet även har till uppgift att svara för barnens omvårdnad under den tid då föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar.

Heldagsomsorgen utgörs huvudsakligen av daghem (heltidförskola) och familjedaghem. Andra former, såsom t. ex. flerfamiljssystem, innebär att en kommunalt anställd barnskötare vårdar barn från flera familjer i barnens egna hem, förekommer i begränsad omfattning.

5.2 Samhällets barnomsorg

5.2.1 1973 års förskolelag

Enligt beslut av 1973 års riksdag trädde den 1 juli 1975 en särskild lag om förskoleverksamhet i kraft. Denna följer i stora delar de förslag om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation som presenterades av 1968 års barnstugeutredning (SOU 1972:26-27, prop. 1973:136).

Enligt den nya förskolelagen har kommunerna skyldighet att anvisa plats i förskola för alla barn i kommunen från det år då barnet fyller sex år. Kommunerna har även skyldighet att bereda plats i förskola före sex års ålder åt de barn som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl har särskilt behov av stöd och stimulans för sin utveckling. Dessutom åläggs kommunen att så långt möjligt sörja för att de barn som på grund av föräldrarnas förvärvsarbete eller studier är i behov av omvårdnad får detta behov tillgodosett genom förskola, familjedaghem eller på annat sätt.

I varje kommun skall finnas en plan för utbyggnad av förskoleverksamheten. Planen skall avse en femårsperiod och innefatta en redovisning av behovet av förskoleverksamhet och på vilket sätt och i vilken utsträckning kommunen avser att tillgodose detta behov i form av daghem, deltidsgupper, familjedaghem etc.

5.2.2 Huvudmannskap och finansiering

Ledningen av den lokala förskoleverksamheten utövas av kommunens sociala centralnämnd med socialstyrelsen som central tillsynsmyndighet. Dessutom har som centralt samarbetsorgan inrättats en särskild förskoledelegation med rådgivande funktion till socialstyrelsen och skolöverstyrelsen.

Statsbidragen för daghemsverksamheten (heltidsförskola) har höjts successivt under senare år. Efter förslag i 1975 års budgetproposition har såväl anordningsbidragen som driftbidragen till daghemmen höjts till 7 500 kr. per plats. Årskostnaden för en daghemsp plats kan f. n. beräknas uppgå till ca 19 000 kr. brutto. För kommunala familjedaghem utgår driftbidrag med 35 % av kommunens bruttokostnader.

För deltidförskola utgår driftbidrag med 1 200 kr. per barn och år till antingen det antal sexåringar som är inskrivna i kommunal deltidsgupp eller daghem och som överstiger 90 % av det sammanlagda antalet sexåringar i kommunen, eller till det ökade antal sexåringar som bereds plats i kommunal deltidsgupp i förhållande till det antal sexåringar som var inskrivna i motsvarande verksamhet vid ingången av maj 1973. För kommuner i glesbygd gäller särskilda bestämmelser.

För fyra- och femåringar med särskilda behov, dvs. barn som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl är i behov av särskilt stöd för sin utveckling, utgår också driftbidrag med 1 200 kr. per barn och år dock för högst 10 % av antalet barn.

Tabell 5.1 Utvecklingen inom barnomsorgen 1950–1974

År	Antal barn ^a				
	Deltids- ^b förskola (lekskola)	Heltids- ^c förskola (daghem)	Fritids- ^d hem	Familjedaghem ^e	
				Totalt	Därav i förskole- ålder
1950	18 743	9 708	2 364	—	—
1955	27 769	10 015	2 340	—	—
1960	38 373	10 270	2 450	4 467 ^f	3 692 ^f
1965	52 114	11 924	3 001	13 684	11 717
1970	73 460	34 890	7 103	43 535	36 593
1971	82 893	40 605	9 441	46 966	37 402
1972	96 447	48 960	11 697	47 256	35 462
1973	102 322	55 484	14 012	50 499	36 828
1974	110 005	61 932	16 774	59 678	43 513

^a Inom deltidförskola, heltidsförskola och fritidshem är det antal platser som anges t. o. m. 1965. Alla övriga siffror avser antal barn.

^b Deltidsförskola: mindre än 5 timmar per dag; i huvudsak för barn i åldern fyra till sex år.

^c Heltidsförskola: minst 5 timmar per dag av barn i ålder sex mån – sex år.

^d Fritidshem: för barn i åldern 7 till 14 år då barnen är lediga från skolan.

^e Med kommunal familjedaghemverksamhet förstås tillsyn av barn genom dagbarnvårdare som är anställd av kommunen enligt kollektivavtal. Före år 1971 anger siffrorna barn i familjedaghem under barnavårdsnämndskontroll.

^f År 1961.

5.2.3 Förskoleverksamhetens utveckling och utbyggnad

Statligt stöd till förskoleverksamheten började utgå år 1944. Efter en utbyggnadsperiod under 1940-talet stod dock daghemsbyggandet praktiskt taget stilla under hela 1950-talet. Däremot skedde en utbyggnad av lekskolorna.

Under 1960- och 1970-talen har starka sociala och arbetsmarknads-politiska motiv medverkat till en kraftig utbyggnad av antalet platser både i daghem, familjedaghem och fritidshem, främst efter 1965.

Trots den kraftiga utbyggnad som skett under de senaste åren har det emellertid inte varit möjligt att tillgodose den stora efterfrågan på platser i kommunernas barnomsorg som finns i dag.

Bakom denna utveckling ligger dels förändringar på arbetsmarknaden och en ökad förvärvsfrekvens bland småbarnsmödrar, dels den intensiva debatt om barnens rätt till en utvecklingsbefrämjande miljö som började under 1960-talet och som lett till att allt fler grupper i samhället i dag ser daghemmet som ett viktigt och angeläget komplement till barnets eget föräldrahem.

I tabell 5.1 visas utvecklingen inom barnomsorgen under perioden 1950–1974.

5.2.4 Förskoleverksamhetens innehåll

Det förslag till pedagogiskt program för förskolan som 1968 års barnstugeutredning presenterade i sitt huvudbetänkande (SOU 1972: 26–27) innebar förändringar i form av ett delvis nytt, utvecklingsfrämjande innehåll i verksamheten, annorlunda gruppstruktur, uppbyggande av personalens hierarkiska arbetssätt till arbetslag, integrering av barn med särskilda behov samt vidgat föräldrarsamarbete.

För att det föreslagna pedagogiska programmet skall kunna förverkligas förordade barnstugeutredningen en personal per knappt fem barn i daghemsavdelningar för tre- – sexåringar och två personal per fem barn på avdelningar för småbarn. I regeringens förskoleproposition betonades betydelsen av förskoleverksamhetens innehåll och kvalitet. Den förordade ett successivt genomförande av det av utredningen föreslagna pedagogiska programmet. Några särskilda bindande föreskrifter om personal eller personaltätheten vid förskolorna gavs inte.

År 1973 var den faktiska personaltätheten i genomsnitt en per fem barn i daghemmen, spädbarnsavdelningar inräknade.

I daghemmen tjänstgör personal med olika utbildning och erfarenhet. Bland personalen (ekonomipersonalen undantagen) hade 1973/74 38 % förskolläro-utbildning, 51 % barnsköterskeutbildning, 2 % annan barnvårdsutbildning medan 9 % saknade särskild barnvårdsutbildning.

5.2.5 Kommunernas familjedaghemsvksamhet

Utöver daghemsvksamheten finns i kommunernas barnomsorg också familjedaghem. I dessa tar en anställd dagbarnvårdare emot barn upp till

tolv års ålder.

År 1969 infördes statsbidrag till kommunerna för den kommunala familjedaghemsvksamheten (prop. 1968:1, bilaga 7). Till detta statsbidrag knöts vissa villkor, nämligen bl. a. att familjedaghemmen måste godkännas av sociala centralnämnden/barnavårdsnämnden och att dagbarnvårdaren måste vara anställd enligt kollektivavtal. Socialstyrelsen, som är central tillsynsmyndighet har också utfärdat rekommendationer och anvisningar för verksamheten.

Familjedaghemmen mottar i genomsnitt 2,2 dagbarn. I familjedaghem med förskolebarn finns i genomsnitt 1,8 förskolebarn.

De flesta dagbarnvårdare har emellertid också egna barn. Om hänsyn tas till dagbarnvårdarnas egna barn blir det genomsnittliga antalet barn i familjedaghemmen 3,6.

Av samtliga dagbarnvårdare i oktober 1974 hade enligt uppgifter från statistiska centralbyrån 33 % gått igenom den dagbarnvårdarkurs på 90 timmar som utarbetats av skolöverstyrelsen och som anordnas dels som specialkurs i gymnasieskolan, dels som arbetsmarknadsutbildning.

Den genomsnittliga anställningstiden bland dagbarnvårdarna var 2,8 år i oktober 1974. Drygt 50 % hade varit anställda högst 2 år, 26 % kortare tid än 1 år. Endast 13 % hade varit anställda mer än 4 år.

5.2.6 *Platsbehov inom barnomsorgen*

År 1974 fanns utanför deltidförskolan sammanlagt ca 103 500 förskolebarn inskrivna i samhällets barnomsorg. Av dessa var ca 60 000 eller 58 % inskrivna i daghem medan 43 500 barn i förskoleåldern hade plats i familjedaghem. Detta motsvarar ca 13 % av samtliga förskolebarn.

Samtidigt fanns enligt arbetskraftsundersökningarna år 1974 417 300 barn under sju år med förvärvsarbetande mödrar. Dessa utgjorde 53 % av samtliga barn under sju år. Andelen barn vars mödrar förvärvsarbetade någon gång under året ligger högre. 1973 uppgick denna andel uppskattningsvis till nära 70 % av alla förskolebarn. Bland barnen med förvärvsarbetande mödrar fanns 1974 i genomsnitt ca 280 000 förskolebarn med mödrar som arbetade mer än 20 timmar per vecka. Detta antal innefattar även de barn vars mödrar tillfälligt var frånvarande under mätveckan.

Kommunernas barnomsorg kunde således endast ta emot ca 37 % av förskolebarnen med mödrar som arbetar mer än 20 timmar. Av samtliga förskolebarn med förvärvsarbetande mödrar kan för närvarande endast vart fjärde barn erbjudas plats i samhällets barnomsorg.

Detta bör ses mot bakgrund av den snabba utvecklingen av det kvinnliga förvärvsarbetet som skett under senare år. Sedan mitten av 1960-talet har antalet förskolebarn med förvärvsarbetande föräldrar stigit kraftigt.

Av tabell 5.2 framgår att det år 1965 fanns uppskattningsvis ca 256 000 barn under sju år med mödrar som förvärvsarbetade heltid eller deltid under en mätvecka. Dessa utgjorde 34,5 % av samtliga barn under sju år. Tabellen visar också att denna andel år 1974 ökat till 53,4 %. Under samma tid ökade andelen mödrar som arbetade minst 20 timmar

Tabell 5.2 Förskolebarn med förvärvsarbetande mödrar 1965–1974

År	Totala antalet barn under 7 år	Barn under 7 år med mödrar i arbetskraften		Barn under 7 år vars mödrar arbetar minst 20 tim. per vecka	
		Antal	% av alla barn under 7 år	Antal ^a	% av alla barn under 7 år
1965	743 300	265 300 ^b	34,5	139 400 ^b	18,7
1968	813 400	324 500 ^b	39,9	173 400 ^b	21,3
1970	823 400	387 300	46,4	212 800	25,5
1971	827 400	399 700	48,3	217 000	26,2
1972	808 300	401 000	49,6	219 900	27,2
1973	791 100	389 700	49,3	210 600	26,6
1974	781 800	417 300	53,4	225 800	28,9

^a Dessa siffror inbegriper inte, till skillnad från den uppgift om 280 000 förskolebarn med förvärvsarbetande mödrar 1974 som nämns ovan, de barn vars mödrar var tillfälligt frånvarande från arbetet under mätveckan p. g. a. semester, sjukledighet eller dylikt.

^b Antalet barn med förvärvsarbetande mödrar har skattats för åren 1965–1969. Skattningarna har baserats på antalet förvärvsarbetande kvinnor med barn för resp. år.

per vecka från 18,7 till 28,9 %. Dessa andelar är i själva verket något högre i verkligheten eftersom siffrorna grundar sig på förhållandena under en mätvecka och ej inbegriper de mödrar som varit tillfälligt frånvarande från arbetet.

Denna utveckling har skapat en starkt ökad efterfrågan på barnomsorgsplatser som, trots en femdubbling av antalet daghemsplatser sedan år 1965, inte tillgodoses.

Barnen under tre år utgör 42 % av samtliga förskolebarn. Frånräknas barnen under sex månader så att hänsyn tas endast till de åldrar då barnen normalt gör anspråk på barnomsorgen, utgör barnen under tre år ca 38 % av alla barn i åldern sex månader t. o. m. sex år.

De minsta barnen har dock inte fått del av den utbyggnad av daghemmen som skett under senare år i en omfattning som motsvarar deras andel av hela gruppen förskolebarn. Det totala nytillskottet på drygt 26 000 daghemsplatser sedan år 1970 har endast till en fjärdedel, ca 8 500 platser, fallit på barn under tre år.

När det gäller familjedaghemmen däremot har det största antalet nya platser gått till barnen under tre år.

Mot bakgrunden av den utveckling som här beskrivits är det av intresse att också följa utvecklingen av förvärvsfrekvensen för mödrar med barn under tre år och se hur denna förhåller sig till utvecklingen för förskolebarn som helhet.

Det visar sig att förvärvsfrekvensen för mödrar med barn under tre år sedan 1970, har utvecklats snabbare än för hela gruppen mödrar med förskolebarn. År 1974 var andelen barn med förvärvsarbetande mödrar endast obetydligt lägre bland mödrar med barn under tre år än bland hela gruppen mödrar med barn under sju år.

I tabell 5.3 visas hur utbyggnaden av barnomsorgen påverkat möjligheterna att få plats i barnomsorgen för olika grupper av barn med hänsyn till mödrarnas förvärvsarbete. Det framgår där att utvecklingen inneburit

Tabell 5.3 Andel barn i daghem och familjedaghem av samtliga förskolebarn med förvärvsarbetande mödrar (minst 20 tim. per vecka) under perioden 1970–1974

År	Barn med mödrar som arbetar minst 20 timmar per vecka ^a					
	Andel inskrivna i daghem		Andel inskrivna i familjedaghem		Summa andel inskrivna	
	av barn under 3 år	av barn under 7 år	av barn under 3 år	av barn under 7 år	av barn under 3 år	av barn under 7 år
1970	11,4	15,9	—	—	11,4	15,9
1971	14,9	18,7	—	17,6	14,9	36,3
1972	17,4	22,3	20,4	17,8	37,8	40,1
1973	19,3	26,3	21,8	19,4	41,1	45,7
1974	19,4	26,6	23,7	19,3	43,1	45,9

^a Siffrorna i tabellen är något för höga p. g. a. att i "Barn med mödrar som arbetar minst 20 timmar per vecka" innefattas inte de barn vars mödrar var tillfälligt frånvarande från arbetet under mätveckan p. g. a. semester, sjukledighet eller dylikt.

förbättrade möjligheter för alla grupper. Det gäller dock i första hand för barnen över tre år. Detta framgår av att antalet platser per barn med förvärvsarbetande mödrar ökat snabbare för hela gruppen barn under sju år än för barn under tre år. Främst gäller detta antalet daghemplatser.

I en undersökning som genomfördes i Stockholms län åren 1972–1973, socialstyrelsens livskvalitets- och miljöundersökning (SOMI), finns uppgifter om hur föräldrarna ordnat tillsynen av barnen i olika åldrar när mödrarna förvärvsarbetar. Av tabell 5.4 framgår att för mer än hälften av de minsta barnen, barnen under två år, löses behovet av barnomsorg genom "övrigt", dvs. barnflicka, släktingar, grannar.

Tabell 5.4 Tillsynsform för barn med förvärvsarbetande moder uppdelat efter barnets ålder i Stockholms län 1972^a

Tillsynsform	Andel barn (%) i resp. bartillsynsform				
	Barnets ålder, år				
	0–1	2	3–5	6	Totalt
Daghem	11,9	25,2	28,7	27,3	24,0
Kommunalt familjedaghem	3,3	12,5	14,0	10,1	13,0
Privat familjedaghem	18,2	22,3	17,5	14,1	18,0
Övrigt	56,6	40,2	39,8	48,5	45,0
Summa	100	100	100	100	100
Antal barn (100-tal)	143	112	286	99	640

^a Tillsynsformen gäller vid intervjutillfället. Vissa intervjuer genomfördes under 1973.

Det föreligger således ett stort icke tillgodosett behov av barnomsorg, framför allt när det gäller de minsta barnen, ett behov som kan väntas växa under de närmaste åren. Detta är dels en direkt följd av utvecklingen på arbetsmarknaden och den ökade förvärvsfrekvensen bland småbarnsmödrar, dels också en indirekt konsekvens av det ökade kvinnliga förvärvsarbetet, vilket skapar svårigheter att finna lämpliga personer som kan tillgodose barntillsynsbehovet. Man måste också räkna med att far- och morföräldrar, släktingar och grannar själva i allt högre grad kommer att ha ett eget förvärvsarbete.

5.3 Barnens vistelsetider i barnomsorgen

Familjestödsutredningen har under vinterhalvåret 1974/75 genomfört en undersökning rörande vistelsetider för barnen i barnomsorgen. Undersökningen har utförts på ett representativt urval omfattande ca 8 000 förskolebarn inskrivna i daghem och familjedaghem under oktober 1974.

Resultaten bygger dels på registeruppgifter och uppgifter som lämnats av personal i daghem och kommuner, dels på en kompletterande enkät till ett underurval om ca 5 000 föräldrar till de berörda barnen.

En begränsad del av undersökningsresultaten redovisas nedan. Antalsuppgifterna utgör en uppräkningslista som svarar mot antalet barn i daghem och kommunala familjedaghem. Under hösten 1975 kommer en fullständig rapport att framläggas.

Av undersökningens resultat framgår att drygt hälften, 50,7 %, av alla barn i barnomsorgen har vistelsetider på minst nio timmar per dag. Detta gäller även de minsta barnen. Bland barn i åldern under tre år hade 53,0 % så långa vistelsetider.

Vistelsetider på minst tio timmar har drygt en femtedel av alla barn. Dessa mycket långa vistelsetider är vanligast bland de yngsta barnen. Bland dem hade ungefär vart fjärde barn vistelsetider på minst tio timmar.

Tabell 5.5 Daglig vistelsetid för samtliga förskolebarn i barnomsorgen fördelat efter barnens ålder

Barnets ålder	Vistelsetider											
	Under 6 tim.		6-7,9 tim.		8-8,9 tim.		9-9,9 tim.		10 tim. eller mer		Summa ^a	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
under 3 år	3 402	11,1	5 865	19,1	5 148	16,8	8 785	28,6	7 493	24,4	30 693	100
3-4 år	3 496	10,7	5 842	17,8	5 890	18,0	10 089	30,8	7 460	22,8	32 777	100
5-6 år	4 756	15,1	6 312	20,1	6 034	19,2	8 720	27,8	5 598	17,8	31 420	100
Summa	11 654	12,3	18 019	19,0	17 072	18,0	27 594	29,1	20 551	21,6	94 890	100

^a För en mindre del av barnen, totalt 4 %, var vistelsetiderna så varierande att inga "vanliga" tider kunde anges. Dessa barn ingår inte i tabellen.

Tabell 5.6 Barn med minst nio resp. tio timmars vistelsetid i barnomsorgen fördelade efter barnens ålder och familjetyp

Barnets ålder	Minst 9 timmars vistelsetid				Minst 10 timmars vistelsetid			
	En förälder		Två föräldrar		En förälder		Två föräldrar	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Under 3 år	5 319	66,3	10 959	48,3	2 953	36,8	4 540	20,0
3-4 år	7 109	66,2	10 440	47,4	3 581	33,4	3 817	17,6
5-6 år	6 637	54,8	7 681	39,8	2 816	23,3	2 712	14,4
Summa	19 065	61,8	29 080	45,4	9 350	30,3	11 201	17,5

Barnen i familjedaghem har totalt något längre vistelsetider än barnen i daghem. 52,8 % av barnen i familjedaghem har vistelsetider på minst nio timmar. Motsvarande siffra för barnen i daghem är 49,3 %. De mycket långa vistelsetiderna är också vanligare i familjedaghem. Vistelsetider på minst tio timmar förekom bland nära 33 % av barnen i familjedaghem.

Vistelsetiderna varierar kraftigt med den typ av familj barnen kommer ifrån. Tabell 5.6 visar att barn med ensamstående föräldrar har betydligt längre vistelsetider än barn med två föräldrar. 61,8 % av barnen med ensamstående förälder har minst nio timmars vistelsetid. Bland barn med två föräldrar gäller detta för 45,4 % av barnen.

Vid uppdelning efter familjetyp framträder också de yngsta barnens längre vistelsetider klarare. Både i enförälderfamiljer och bland barn med två föräldrar har de yngsta barnen de längsta vistelsetiderna.

Av tabellen framgår att vistelsetider på minst nio timmar har 66,3 % av de yngsta barnen med ensamstående förälder och 48,3 % av de yngsta barnen i tvåförälderfamiljer.

Minst tio timmars vistelsetid har 36,8 % av barnen med ensamstående förälder och 20,0 % av barnen med två föräldrar i den yngsta åldersklassen. Både i en- och tvåförälderfamiljer sjunker dessa andelar i de äldre åldersklasserna.

Tabell 5.7 Andel barn i barnomsorgen med långa vistelsetider inom moderns resp. faderns yrkesgrupp

Moderns/ faderns yrkesgrupp ^a	Procent barn med vistelsetider					
	på minst 9 timmar			på minst 10 timmar		
	Ensam- stående mödrar	Samtliga mödrar	Samtliga fäder	Ensam- stående mödrar	Samtliga mödrar	Samtliga fäder
Social- grupp I	55,0	43,0	39,9	17,5	13,6	14,0
Social- grupp II	64,6	51,7	46,0	32,0	20,7	17,1
Social- grupp III	61,6	53,3	51,3	29,0	27,0	21,1
Studera- nde	45,9	36,5	35,2	14,1	10,2	11,5

^a Se fotnot 1, sid. 00.

Barnens vistelsetider har också samband med föräldrarnas yrkesgrupp. Detta belyses av tabell 5.7 som redovisar andelen barn med långa vistelsetider inom olika socialgrupper¹ med beaktande dels av moderns, dels av faderns yrke samt när det gäller mödrarna även bland barn med ensamstående mödrar.

Av tabellen framgår att barnen med ensamstående mödrar i socialgrupp II har de längsta vistelsetiderna. Här återfinns hela gruppen kontorsanställda, men också sjuksköterskor och viss annan personal inom vård- och servicesektorn. Denna yrkesgrupp utgjorde också den största gruppen bland mödrarna, ca 60 % av samtliga mödrar och 46 % av de ensamstående mödrarna.

Ser man på barnens vistelsetider i förhållande till samtliga mödrars och fäderns socialgrupp visar tabellen att både barn vars mödrar har yrken i socialgrupp I och barn vars fäder har yrken i socialgrupp I har kortare vistelsetid än barnen från socialgrupp II som i sin tur har kortare vistelsetider än barnen från socialgrupp III.

När det gäller föräldrarnas inkomster och barnens vistelsetider finns givetvis för båda ett visst samband med arbetstidens längd. I synnerhet gäller detta den gemensamma familjeinkomsten som, liksom vistelsetiderna, är beroende av om bägge föräldrarna arbetar heltid eller ej. Bland familjer med medelhöga inkomster kan arbetsfördelningen mellan föräldrarna och därmed barnens vistelsetider variera högst väsentligt. Det är därför inte särskilt troligt att några entydiga samband framträder mellan familjens inkomster och barnens vistelsetider.

Ser man på de enskilda föräldrarnas inkomster finns i viss mån samma osäkerhet men en viss uppfattning om andelen barn med långa vistelsetider när föräldrarna är låg-, medel- resp. höginkomsttagare kan en grov uppdelning på inkomstklasser för var och en av föräldrarna ge.

Tabell 5.8 Andel barn i barnomsorgen med långa vistelsetider inom moderns resp. faderns inkomstklass

Moderns/faderns månadsinkomst	Procent barn med vistelsetider				Totalt antal	
	på minst 9 timmar		på minst 10 timmar		Mödrar	Fäder
	Moderns inkomst	Faderns inkomst	Moderns inkomst	Faderns inkomst		
Under 2 000 kr	46,7	39,0	20,2	16,5	8 717	8 461
2 000–3 499 kr	67,2	48,9	34,7	18,6	17 659	31 349
Minst 3 500 kr	61,3	41,3	26,1	16,6	1 899	20 750

¹ Den socialgruppsindelning som använts är densamma som användes i 1968 års levnadsnivåundersökning med undantag av att studerande är separatredovisade. Socialgrupp I omfattar företagare, företagsledare, offentligt anställda högre tjänstemän m. fl. Socialgrupp II omfattar bönder, småföretagare, medhjälpande familjemedlemmar, förmanspersonal, tekniker, kontorspersonal, offentligt anställda lägre tjänstemän m. fl. Socialgrupp III omfattar småbrukare, fiskare, skogsarbetare, arbetare i privata sektorn, biträdespersonal i privata sektorn, offentligt anställda arbetare och biträden m. fl.

Tabell 5.8 visar inte oväntat att det är mödrarnas inkomst som ger det starkaste utslaget när det gäller vistelsetidens längd. Mönstret är dock detsamma både bland mödrarna och fäderna. Längsta vistelsetider har barnen med föräldrar i medelinkomstklasserna. I den lägsta inkomstklassen ingår främst studerande och deltidsarbetande föräldrar med bättre förutsättningar än övriga grupper att själva bestämma över barnens vistelstider. Detta gäller i viss mån tydligen också föräldrar med högre inkomster. Skillnaderna är i vissa fall inte alltför stora, men mönstret är entydigt. De längsta vistelsetiderna har i samtliga fall föräldrar i inkomstintervallet mellan 2 000 och 3 499 kr i månadsinkomster.

Barnens vistelsetider påverkas förutom av föräldrarnas arbetstider också av avståndet till föräldrarnas arbetsplats och residens längd. Både dessa liksom arbetstidens längd kan variera mellan ortstyper och bostadsortens tätortsgrad. I tabell 5.9 visas den regionala variationen vad gäller barnens vistelsetider i daghem och familjedaghem. Indelningen i sex regioner¹ av Sveriges samtliga kommuner baseras på kommunens närhet till lokala och regionala befolkningscentra. Region 1 består av Stockholms A-region (Stockholm, Södertälje, Sundbyberg, Haninge m. fl. kommuner, totalt 22 kommuner i Stockholms närhet) medan exempelvis Kiruna, Jokkmokk och Övertorneå ingår i region 6.

Som framgår av tabellen varierar vistelsetiderna mellan regioner både beträffande andelen barn med vistelsetider under sex timmar och barn med vistelsetider på minst nio och tio timmar. De längsta vistelsetiderna har barnen i region 2, dvs. Göteborgs- och Malmöregionerna.

Störst spridning uppvisar region 4, med en relativt stor andel barn som vistas i barnomsorgen kortare tid än sex timmar, drygt 21 % totalt, samtidigt som 17 % har vistelsetider på tio timmar eller däröver.

I samtliga regioner vistas minst 43 % av barnen nio timmar eller mer i daghem. Andelen varierar mellan 43 och 54 % beroende på region. Andelen barn med korta vistelsetider i daghem skiftar däremot mer

¹ *Indelning av kommunerna efter lokalt och regionalt befolkningsunderlag*

<i>Region</i>	<i>Benämning</i>	<i>Avgränsning</i>
1	Stockholm	Stockholms A-region
2	Göteborg o. Malmö	Göteborgs och Malmö/Lund/Trelleborgs A-regioner
3	Större kommuner	Kommuner med mer än 90 000 invånare inom en cirkel med 30 km radie runt kommuncentrum
4	Södra mellanbygden	Kommuner med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom en cirkel med radien 30 km runt kommuncentrum samt med mer än 300 000 invånare inom en cirkel med radien 100 km med centrum i samma punkt
5	Norra tätbygden	Kommuner med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom en cirkel med 30 km radie samt mindre än 300 000 inom en cirkel med radien 100 km med centrum i samma punkt
6	Norra glesbygden	Kommuner med mindre än 27 000 invånare inom en cirkel med 30 km radie runt kommuncentrum

Tabell 5.9 Andel barn med olika vistelsetider i daghem och familjedaghem efter region

Region ^a	Andel barn i daghem med vistelsetider			Totalt antal barn i daghem	Andel barn i familjedaghem med vistelsetider			Totalt antal barn i familjedaghem
	under 6 tim.	minst 9 tim.	minst 10 tim.		under 6 tim.	minst 9 tim.	minst 10 tim.	
1	7,2	47,7	15,8	19 356	11,3	58,9	40,6	28 949
2	4,2	54,3	17,5	9 844	12,2	59,1	38,4	16 757
3	9,3	51,3	12,3	16 450	19,0	48,4	29,2	29 593
4	19,6	45,3	10,3	7 804	23,4	46,2	26,5	13 606
5	11,5	43,0	9,9	1 986	15,0	48,2	15,2	5 141
6	39,3	42,8	10,7	728	31,2	22,7	9,2	1 260

^a Se fotnot 1, sid. 00.

mellan olika regioner. I glesbygd är kortare vistelsetider oftare förekommande än i kommuner där närheten till stora befolkningscentra är större. Detta gäller både daghem och familjedaghem.

Vistelsetiderna för barnen i familjedaghem uppvisar en betydligt större spridning både inom regionerna och för barn med minst tio timmars vistelse också mellan regionerna. Bland barn i familjedaghem inom storstadsregionerna är det inte mindre än 40 % som har vistelsetider på minst tio timmar och nära 60 % som har en vistelsetid på minst nio timmar. I samtliga regioner utom norra glesbygden – som i barnomsorgs-avseende utgör en mycket liten del – vistas 45 % eller mer av barnen nio timmar eller längre på familjedaghem.

5.4 Utredningens planerade forsknings- och försöksverksamhet på småbarnsområdet

Daghemmens småbarnsavdelningar har hittills utgjort ett relativt outforskat område. Man vet därför i dag föga om vilka kvaliteter, som utmärker daghemmet som miljö för små barn eller om de speciella problem som finns och vad som kan göras åt dessa. Inga mer omfattande försök har gjorts för att tillvarata senare års forskning för att utarbeta en kvalificerad småbarnspedagogik.

Barnmiljön i daghemmet påverkas på en mängd olika sätt av det omgivande samhället. Detta sker dels genom inverkan av sådana faktiska yttre samhällsförhållanden som upptagningsområdets sociala och åldersmässiga sammansättning (frekvensen barn med sociala handikapp, underlag för syskongrupper m. m.) och barnstugeverksamhetens omfattning och inriktning (genom effekter på barngruppernas sociala sammansättning).

Men det sker också genom allmänna fördomar ("spädbarn på daghem får en störd personlighetsutveckling" eller "spädbarn behöver inte

pedagogisk tränad personal”), värderingar (“daghem är alltid bra” eller “det är bäst för barnen att ha en mamma som stannar hemma”), krav (“det måste finnas daghem för att kvinnorna skall uppnå full jämlikhet med männen” eller “för att produktionen skall kunna hållas på en viss nivå”) och rollförväntningar hos de människor som har anknytning till daghemmet.

Även i forskningen kring småbarns utveckling och behov slår sådana fördomar igenom. Lektor Lars Jalmert har i en forskningsrapport utarbetad på familjestödsutredningens uppdrag visat att ett stort antal forskare utgår från att modern spelar en totalt dominerande roll för barnet och att de i sina forskningsresultat endast fäster avseende vid vad de från början utgick ifrån. I den mån sådana “forskingsresultat” inte genomskådas kan de verka snedvridande på både fäders och mödrars relationer till sina barn.

Sådana inflytanden sätter sin prägel på daghemmets inre organisation och samarbetsförhållanden, på samarbetet mellan personal och föräldrar samt på daghemmets relationer till kommunen/arbetsgivaren. De gör sig också gällande genom personalens sammansättning och utbildning, daghemmets storlek och barngruppernas sammansättning, i personalens upplevelse av sin yrkesroll och också i den metodik och i de uttalade eller outtalade pedagogiska målsättningar som har sin grund i en mer omfattande barnuppfostringsideologi. Alla dessa faktorer påverkar barnstugans inre miljö på olika sätt.

Till detta kommer att en daghemsmiljö kan ha olika inverkan på olika barn. Det finns belägg för att barn från goda och tillfredsställande hemmiljöer kan tillgodogöra sig det positiva som finns i en daghemsmiljö på ett bättre sätt.

Mot denna bakgrund har familjestödsutredningen startat en brett upplagd forsknings- och försöksverksamhet som rör de minsta barnen i barnomsorgen. I den enkät om barnens vistelsetider som redovisas i avsnitt 5.3 ingick även en kartläggning av olika förhållanden inom barnomsorgen. Bl. a. insamlades uppgifter om daghemsavdelningarnas personalsammansättning, personaltäthet, barngruppernas storlek och ålderssammansättning, avdelningarnas beläggning och sjukfrekvens m. m. för ett representativt urval daghemsavdelningar. Detta material kommer att bearbetas under hösten 1975 för att användas som underlag i det fortsatta utredningsarbetet.

Inom ramen för ett omfattande forsknings- och försöksprogram i samarbete med bl. a. socialstyrelsen planerar utredningen att genomföra ett övergripande forskningsprojekt med syfte att kartlägga vad daghemsmiljön i vid bemärkelse innebär för små barns utveckling, vilka faktorer som är specifika och vilka som är gemensamma för olika omsorgsformer. Avsikten är att resultaten skall göra det möjligt att påvisa i vilka avseenden daghemsmiljön kan och bör förbättras.

I anslutning till detta projekt planeras olika delundersökningar om hur olika personlighetsdrag, aktiviteter, sociala roller etc. utvecklas och påverkas i daghemmet. Forskning av sent datum pekar på att även späda barn utvecklar sociala relationer, inte bara till vuxna utan också till andra

barn, inkl. andra spädbarn. Samspelet mellan små barn har, av olika skäl, inte ansetts viktigt inom den tidigare genomförda forskningen. Det är därför angeläget att få denna problematik belyst med hjälp av intensivstudier. I detta syfte kommer ett av de planerade forskningsprojekten att läggas upp som en interaktionsstudie där samspelet barn-barn och barn-vuxna på spädbarn- och småbarnsavdelningar görs till föremål för ett fördjupat studium.

Utöver denna forskning genomför utredningen en sammanställning av erfarenheterna från småbarnsavdelningarna inom socialstyrelsens försöksverksamhet inom barnstugeområdet.

Även försöksverksamhet av olika slag planeras. En sådan inriktas på att studera och pröva förutsättningarna för att förbättra samarbetet mellan personal och föräldrar på småbarnsavdelningarna. Även ett förbättrat samarbete mellan familjedaghem och daghem skall prövas.

Ett annat projekt skall pröva vägar för att vidareutveckla och förändra innehållet i det pedagogiska arbetet på småbarnsavdelningarna. Projektet skall till att börja med knytas till några barnstugor. Avsikten är att därefter pröva olika former för att föra ut de kunskaper och erfarenheter man gör inom försöksbarnstugorna till andra barnstugor så att försöksbarnstugorna kan fungera som teoretiska och praktiska idégivare i ett fortsatt utvecklingsarbete.

Till övriga frågor som utredningen anser angelägna och planerar att närmare utreda hör frågan om infektionernas förekomst och effekter på småbarnsavdelningar, ur såväl medicinsk som psykologisk och social synpunkt, samt frågan om vården av de sjuka barnen i barnomsorgen.

6 Barnfamiljerna och samhällsutvecklingen

6.1 Inledning

Den utveckling som det svenska samhället genomgått sedan 1900-talets början har inneburit stora förändringar i barnfamiljernas och barnens levnadsförhållanden. Under loppet av en livstid har en total omvälvning skett när det gäller befolkningens försörjnings- och bosättningsförhållanden. De nya generationernas uppväxtförhållanden skiljer sig markant från föräldrarnas, inte enbart när det gäller yttre levnadsförhållanden utan också med avseende på familjemönster och rollfördelning inom familjen. Som en följd härav ställs också familjepolitiken inför nya problem.

I detta kapitel görs ett försök att belysa hur förändringarna i samhället påverkat både familjens inre situation och familjemönstren sedan 1900-talets början. Kapitlet avslutas med en diskussion om barnfamiljernas situation i dagens samhälle.

6.2 Industrisamhällets genombrott. Tiden fram till 1930-talet

Ännu vid sekelskiftet var Sverige huvudsakligen ett agrart land med mycket gamla kulturmönster. Huvuddelen av befolkningen levde vid denna tid ännu kvar i självhushållets och produktionsgemenskapens familjeform. Barnen fick tidigt följa föräldrarna i arbetet och hjälpa till med enklare sysslor. Även de minsta barnen fick ofta följa med i arbetet när de inte kunde tas om hand av äldre syskon eller släktingar. I självhushållet fanns ingen åtskillnad mellan hushåll och produktionsenhet, mellan arbetsplats och uppväxtmiljö. För barnens del innebar detta att de redan tidigt fick en grundläggande förberedelse för arbetsliv och vuxentillvaro. Främst bland den självägande jordbruksbefolkningen var tregenerationsfamiljen ännu relativt vanlig och mor- och farföräldrar fyllde där en viktig roll när det gällde barnens vård och fostran.

Den rollfördelning inom familjen som fanns i det gamla samhället påverkades till en början inte av industrialiseringen. Denna medförde under inledningsskedet inte någon stimulans för familjebildning och befolkningsutveckling. Den kvinnliga äktenskapsfrekvensen i åldrarna 20–39 år låg ända fram till 1930 under 50 %. Detta innebar att familjebildningen under denna tid var koncentrerad till en liten del av befolk-

ningen. Samtidigt var antalet barn i barnfamiljerna så mycket större och de gifta kvinnornas graviditeter så många fler.

De stora barnkullarna och de tungarbetade hemmen begränsade möjligheterna för de gifta kvinnorna att förvärvsarbeta. Den fattigdom arbetarkvinnorna levde i tvingade ändå många av dem att ta arbete på de villkor de kunde få sådant. Konkurrensen om arbetstillfällena var hård. Sannolikt var de förvärvsarbetande gifta kvinnorna många fler än vad som framgår av den bristfälliga statistiken. Inom jordbruket – där en stor del av befolkningen arbetade – deltog kvinnorna i produktionen i samma utsträckning som männen. De räknades dock inte in i den förvärvsarbetande befolkningen vilket gör förvärvssiffror för kvinnor från denna tid missvisande.

Samtida skildringar vittnar om den fattigdom och sociala misär som präglade uppväxtförhållandena för barnen i arbetarbaracker och nödbostäder. Barnarbete förekom ännu under 1920-talet och ursäktades stundom med att barnen då inte drev vind för våg medan föräldrarna arbetade. Någon ordnad tillsyn för de mindre barnen existerade bara undantagsvis.

Bostadsnöden och fattigdomen som förvärrades av kriserna och arbetslösheten under 1920-talet och första delen av 1930-talet verkade hämmande på familjebildningen och ledde till en nedgång både i äktenskapsfrekvens och födelsetal. Samtidigt började barnbegränsning som först var en medelklassföreteelse att bli allt vanligare också bland städernas arbetarfamiljer som en väg ut ur fattigdomen. Ändå levde en stor del av befolkningen fortfarande under knappa omständigheter. Ojämlighet, fattigdom och social misär var vanliga inslag i samhället ännu under 1930-talet.

Med industrialiseringen hade ett nytt ekonomiskt system införts i vilket familjen inte längre utgjorde en av grundstenarna. Produktionen flyttades ut ur hemmet och familjegemenskapen. Det innebar att flertalet familjer lämnade naturhushållningen och i stället fick penninginkomster. Dessa inkomster blev underlag för en beskattning, som möjliggjorde trygghet och rättigheter vid ålderdom, sjukdom och semester. Samtidigt innebar det nya systemet att de hemarbetande kvinnorna i mycket ställdes utanför de olika trygghetssystemen och i stället blev beroende av den förvärvsarbetande mannen. Arbetet inom hemmet fick mer och mer karaktären av service åt den som arbetade utanför hemmet. Arbete och boende byggde på förutsättningen att den arbetande hade någon som skötte hans personliga service och samtidigt tog hand om barnen.

Det arbete som gjordes i hemmet värderades heller inte i pengar, vilket har bidragit till en nedvärdering av hemarbetet som helhet. Arbete som städning, tvätt, matlagning o. dyl. har fått en låg status. Den låga värderingen av hemarbetet och arbetsmoment som liknar hemarbetet har också befästs i skolor och på arbetsplatser där lägre avlönad personal utanför arbetslaget sköter sådana sysslor.

6.3 Befolkningsutveckling och familjepolitik åren 1930–1950

6.3.1 Befolkningspolitik

Industrisamhällets genombrott ledde till snabbt sjunkande födelsetal och en obalans i befolkningsstrukturen som först uppmärksammades av makarna Myrdal i deras arbete "Kris i befolkningsfrågan". År 1930 hade nativitetsminskningen gått så långt att hotet om ett framtida försörjningsproblem framstod som en realitet. År 1935 tillsattes därför en särskild befolkningskommission med uppdrag att utarbeta förslag till en aktiv familjepolitik med socialpolitiska målsättningar. Två år tidigare hade regeringen också tillsatt en bostadssocial utredning med uppdrag att särskilt uppmärksamma mångbarnsfamiljernas situation.

Detta utgjorde inledningen till en medveten familjepolitik, vars dubbla syfte var att dels bekämpa den fattigdom som drabbade mångbarnsfamiljerna, dels att öka nativiteten. En rad reformer genomfördes till förmån för barnfamiljerna och med speciell inriktning på stöd i samband med barnens födelse.

Under 1930- och 1940-talen började jordbruksbefolkningen att minska inte bara relativt utan också i absolut storlek. Städernas arbetstillfällen och möjligheten till kontakter med jämnåriga började att i allt större utsträckning dra till sig landsbygdens ogifta ungdom, för vilken den ekonomiska utvecklingen och den nya familjepolitiken öppnade nya möjligheter till egen familjebildning.

En markant ökning av äktenskapsfrekvensen framför allt bland kvinnor i åldrarna 20–29 år kunde också konstateras och senare kom också en markant uppgång i födelsetalen under 1940-talet.

6.3.2 Den kvinnliga förvärvsverksamheten

Under perioden mellan åren 1930 och 1950 höll sig kvinnornas andel av den förvärvsarbetande befolkningen, jordbruksbefolkningen undantagen, konstant omkring 30 %, medan de gifta kvinnornas andel av den kvinnliga förvärvsarbetskraften ökade från 15,5 % till nära 29 %.

Denna utveckling bör ses mot bakgrund av krigsårens behov av kvinnlig arbetskraft. Den ökade äktenskapsfrekvensen hade reducerat den arbetskraftsreserv som de ogifta kvinnorna tidigare utgjort. I stället blev det allt vanligare att även gifta kvinnor förvärvsarbetade i synnerhet under äktenskapets första år. Denna utveckling synes ha fortsatt även efter krigsslutet under hela 1940-talet.

Den ökade förvärvsfrekvensen bland gifta kvinnor under 1930- och 40-talen gällde enligt vad som framgår av statistiken inte kvinnor med barn och innebar således inte någon förändring i barnfamiljernas allmänna försörjningsmönster och rollfördelning. Medelklassfamiljernas hemmafru blev förebild också för andra samhällsklasser. De gifta kvinnor som förvärvsarbetade under äktenskapets första år och som hade möjlighet därtill övergick i allmänhet till hemmafrurollen när barnen föddes.

Detta förhållande uppmuntrades också av den familjepolitik som bedrevs under perioden 1930–50. Fortfarande ansågs den gifta kvinnans

naturliga plats vara hemmet och hennes förvärvsarbete sågs som en nödlösning. Denna syn präglade också barnstugeverksamheten. Verksamheten var av blygsam omfattning och riktades i första hand till ensamstående mödrars barn och till barn från ekonomiskt utsatta familjer.

6.4 Barnfamiljernas situation under de senaste decennierna

6.4.1 *Ökad efterfrågan på arbetskraft och ökad kvinnlig förvärvsfrekvens*

Efterkrigstiden har karakteriserats av en konstant brist på arbetskraft då och då avbruten av tillfälliga och begränsade nedgångar i efterfrågan på arbetskraft. Behovet av arbetskraft inom industrin och den offentliga sektorn har tillgodosetts genom att jordbruksbefolkningen hastigt minskat i storlek, men också av ökad förvärvsfrekvens bland de gifta kvinnorna. Under 1960-talet har också skett en betydande invandring till Sverige. De gifta kvinnornas förvärvsverksamhet har ökat oavbrutet fram till dagens situation då 68 % av de gifta kvinnorna i åldrarna 20–25 år är ute i förvärvslivet. Mer än en tredjedel av arbetskraftens totala ökning under perioden 1967–74 utgjordes av kvinnor med barn under sju år. Den starkaste ökningen i förvärvsfrekvens uppvisar gruppen kvinnor med barn under tre år, vars relativa arbetskraftstal ökade från 34 % till 54 % under nämnda period.

Utbildningspolitiken har med all sannolikhet haft stor betydelse för den kvinnliga förvärvsverksamheten. Den har dels ökat arbetsgivarnas vilja att anställa kvinnor, dels givit kvinnorna en starkare yrkesförankring. Den har också genomsnittligt inneburit att det ekonomiska utbytet av arbetet stigit, vilken gjort det mer lönsamt att förvärvsarbeta.

Samtidigt som priserna på privata hushållstjänster stigit kraftigt har hushållsarbetet underlättats av arbetsbesparande maskinell utrustning. När det gäller livsmedel har halvfabrikat eller färdiga rätter minskat tiden för matlagning. Härigenom har hemarbetet blivit mindre krävande, något som också bidragit till den ökande förvärvsverksamheten.

När det gäller strukturförändringarna på arbetsmarknaden har framför allt expansionen av traditionellt kvinnodominerande yrken och deltidsarbetets utveckling bidragit till att skapa nya arbetstillfällen för kvinnorna. Här har den offentliga sektorn spelat en stor roll.

Samtidigt som förvärvsfrekvensen för kvinnor ökat väsentligt har den genomsnittliga veckoarbetstiden för hela gruppen kvinnor resp. män minskat med drygt tre resp. fyra timmar sedan år 1965. För kvinnor med barn under sju år har den däremot varit i stort sett oförändrad. Andelen heltidsanställda bland gifta kvinnor med barn under sju år har t. o. m. ökat något mellan åren 1965 och 1974. Procentandelen heltidsarbetande är praktiskt taget densamma bland mödrar med barn under tre år som bland mödrar med barn 3–6 år.

6.4.2 Familjemönster

När det gäller befolkningens och familjemönstrens utveckling har också betydande förändringar inträffat under perioden efter år 1965.

Äktenskapsfrekvensen har gått tillbaka markant efter år 1967, samtidigt som giftermålsåldern åter börjat stiga, efter att tidigare under en lång period fortlöpande ha sjunkit. Likaså har antalet skilsmässor ökat kraftigt. Detta innebär dock inte att det skett en motsvarande förändring av det faktiska samlevnadsmonstret. Den officiella statistiken ger ingen information om den ökade spridning som den juridiskt obundna samlevnaden i s. k. samvetsäktenskap enligt allmänna vittnesmål fått under perioden.

Också när det gäller fruktsamhetsmonstret har en klar förändring inträffat under 1960-talets andra hälft. Den summerade fruktsamheten, från vilken effekterna av befolkningens ålderssammansättning är borttagen, steg under början av 1960-talet, men började fr. o. m. år 1965 åter att gå tillbaka kraftigt.

Under perioden fram till år 1965 utmärktes utvecklingen av att kvinnorna födde barn i allt yngre ålder, samtidigt som andelen barnlösa kvinnor i varje generation minskade. Kvinnor födda år 1945 och senare uppvisar emellertid både lägre fruktsamhetstal och en förskjutning av barnafödandet mot högre åldrar. Detta kommer till uttryck särskilt klart i fruktsamhetstalen fr. o. m. år 1967.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att de kvinnogenerationer som är födda efter andra världskriget skiljer sig från de äldre generationerna både när det gäller samlevnadsmonster och föräldraskap. Man gifter sig i mindre utsträckning, man gifter sig senare och äktenskapet framstår mindre som en förutsättning för familjebildning än som en formell legalisering av ett redan etablerat familjeförhållande.

Däremot syns familjebildning i bemärkelsen samlevnad och föräldraskap ha spritts till ett större antal individer i yngre generationer, vilket innebär att en ökande andel av befolkningen under en längre eller kortare tid ingår i en barnfamilj och har en föräldraroll att fylla. Av allt att döma är denna period kortare än för tidigare generationer, dels på grund av det ökade antalet upplösta familjer och dels på grund av att antalet barn per familj sjunkit. Denna utveckling betyder att kvinnorna fått ett starkare motiv att behålla sitt förvärvsarbete också under den period då barnen är små, och för barnens del att en ökande andel växer upp i fåpersonshushåll som är fattigare på sociala relationer än tidigare generationers hushåll.

6.4.3 Familjepolitiska problem

Den utveckling som i det föregående beskrivits har inneburit att det gamla fattigsamhället ersatts av ett välfärdssamhälle och att barnfamiljernas materiella standard successivt har förbättrats. Samhällets stöd till barnfamiljerna har byggts ut när det gäller bostäder, mödra- och barnavård, social service, utbildningsmöjligheter m. m. Utvecklingen på arbetsmarknaden och det mindre betungande hemarbetet har gjort det lättare

för barnfamiljerna att själva förbättra sin ekonomi genom att båda föräldrarna förvärvsarbetar. Härigenom har barnfamiljernas ekonomiska trygghet ökat. Samtidigt har förändringar i produktion och arbetsliv, urbaniseringsprocessen och förändrade familjemönster givit upphov till nya problem.

Som framgått har det blivit allt vanligare att bägge föräldrarna förvärvsarbetar i en familj även när barnen är små. Detta mönster förefaller att vara det naturliga för huvuddelen av de unga generationerna. Fortfarande gäller dock att det finns familjer där kvinnan skulle vilja förvärvsarbete eller utbilda sig, men hindras att göra det på grund av brist på arbetstillfällen eller barnomsorg.

För de familjer där makarna vill dela förvärvsarbete och ansvar för hem och barn lika skapar olika förhållanden i dagens samhälle svårigheter. Planeringen av bostadsområden, kollektivtrafik, social, kulturell och kommersiell service är inte avpassad för att möta de krav heltidsarbetande småbarnsföräldrar ställer. Detsamma gäller på arbetsmarknaden, framförallt i verksamheter där män av tradition varit den dominerande arbetskraften. Inom skiftarbetssektorn förekommer att den förkortade arbetsvecka som redan nu införts, tas ut som koncentrerade arbetsperioder med 52-timmars-vecka omväxlande med 8–9 hellediga dagar var femte vecka. Det är svårt för en människa med ansvar för någon annan än sig själv att leva med en sådan arbetsrytm. Kvinnor är sällsynta på dessa i allmänhet välbetalda arbetsplatser.

Kvaliteten på den barntillsyn som föräldrarna lyckas skaffa är heller inte alltid tillfredsställande. Den otrygghet föräldrarna upplever när barnomsorgen är bristfällig skapar en hård press och en oro som återverkar både på barn och föräldrar. Även i de fall då en god barnomsorg finns att tillgå är de heltidsarbetande föräldrarnas arbetssituation ofta pressande. Detta gäller naturligtvis i särskilt hög grad de ensamstående föräldrarna.

Bristen på barnomsorg men också vetskapen om de svårigheter och den arbetsbörda som heltidsarbetande småbarnsföräldrar måste ta på sig, har medfört att många familjer med två föräldrar väljer lösningen att kvinnan arbetar deltid. Den genomsnittliga arbetstiden för kvinnor med barn under tre år var ca 28 timmar per vecka. Av samtliga kvinnor med barn under tre år arbetade 25,6 % heltid, 23,5 % arbetade deltid och övriga förvärvsarbetade inte alls eller var arbetslösa.

Detta deltidsmönster leder till att kvinnorna ofta återfinns i branscher med låga löner och osäkra arbetsförhållanden. Den svagare anknytningen till arbetsmarknaden som ofta blir en följd av deltidsarbetet gör att deras möjligheter till avancemang och befordran blir små. Samhällets trygghets-system är i huvudsak knutna till eget förvärvsarbete varför exempelvis en skilsmässa kan drabba den förälder som har dålig eller ingen anknytning till arbetsmarknaden hårt. Ur jämställdhetssynpunkt verkar en arbetstidsförkortning som tas ut i form av kvinnligt deltidarbete konserverande på det i dag ojämna könsrollsmönstret på arbetsmarknaden och i hemmet.

Svårigheter för de heltidsarbetande föräldrarna att förena yrkesarbetet med ett positivt föräldraskap är särskilt kännbara under barnens första levnadsår. Det är också för de minsta barnen som dessa svårigheter får de

allvarligaste konsekvenserna.

Väsentligt för att sinsemellan bygga upp goda relationer för både barn och föräldrar är den tid och de krafter man har kvar vid arbetsdagens slut. Den heltidsarbetande småbarnsföräldrarnas arbetsdag med resor, matinköp, matlagning, städning och tvätt lämnar mycket litet utrymme för en positiv och stimulerande samvaro med barnen.

Barnomsorgen är inte utformad för att tillgodose barnens behov av trygghet och social kontakt vid en vistelsetid som omfattar större delen av barnets vakna tid. Enligt utredningens undersökning (kap. 5 sid 00 ff) hade inte mindre än 69 % vistelsetider som översteg åtta timmar och 51 % vistelsetider på nio timmar eller mer. De långa vistelsetiderna var dessutom vanligare bland de yngre barnen vilket särskilt bör uppmärksammas eftersom konsekvenserna av föräldrarnas långa arbetstider får mer djupgående effekter för dessa.

Vi vet i dag att barnets första levnadsår är av grundläggande betydelse för den senare personlighetsutvecklingen. En förutsättning för att barnet ska utvecklas till en harmonisk människa är att det under spädbarnsperioden ges tillfälle att etablera en nära och djup relation till en liten krets av människor som kan tillgodose dess grundläggande behov av trygghet och stimulans i tillvaron. De förvärvsarbetande föräldrarnas långa arbetstider och bundenhet i arbetslivet liksom brister i barnomsorgens kvalitet utgör allvarliga hinder för en sådan kontakt.

Samtidigt som barnen har ett grundläggande behov av kontakt med sina föräldrar har också barnen i dagens samhälle ett större behov av kontakter utanför hemmet än tidigare. Utvecklingen mot en liten familjenhet har väsentligt minskat familjernas möjligheter att fungera som enheter för sociala kontakter inom och utom hemmet. Gruppsamvaro i barnomsorgen blir i den situationen ett nödvändigt komplement till föräldrarnas vård av barnet. I en boendemiljö där föräldrarna inte sällan själva upplever anonymitet och isolering försvåras möjligheterna att tillgodose de små barnens behov av stimulans och av ett successivt vidgat socialt kontaktnät med mångsidiga relationer både till barn och vuxna. Även för de barnen blir förskolan ett viktigt komplement till hemmet.

Arbetsmarknadsförändringarna som påverkar arbetsmarknaden i Sverige är betydande. Enligt prognoser från Arbetsmarknadsrådet förväntas arbetsmarknaden i Sverige fortsätta att växa under 2017. Detta beror på flera faktorer, bland annat en fortsatt stark tillväxt inom tjänstesektorn och en fortsatt hög nivå på utbildningsnivån bland den svenska befolkningen. Detta innebär att det finns en stor efterfrågan på utbildade arbetskraft, vilket kan leda till en ökad konkurrens om arbete på arbetsmarknaden. Detta kan i sin tur leda till en ökad lön och bättre arbetsvillkor för arbetarna. Detta är något som arbetsmarknadsförändringarna kan bidra till att förbättra. Detta innebär att det finns en stor potential för att förbättra arbetsmarknadsförhållandena i Sverige. Detta kan leda till en ökad konkurrens om arbete på arbetsmarknaden, vilket kan leda till en ökad lön och bättre arbetsvillkor för arbetarna. Detta är något som arbetsmarknadsförändringarna kan bidra till att förbättra. Detta innebär att det finns en stor potential för att förbättra arbetsmarknadsförhållandena i Sverige.

Arbetsmarknadsförändringarna som påverkar arbetsmarknaden i Sverige är betydande. Enligt prognoser från Arbetsmarknadsrådet förväntas arbetsmarknaden i Sverige fortsätta att växa under 2017. Detta beror på flera faktorer, bland annat en fortsatt stark tillväxt inom tjänstesektorn och en fortsatt hög nivå på utbildningsnivån bland den svenska befolkningen. Detta innebär att det finns en stor efterfrågan på utbildade arbetskraft, vilket kan leda till en ökad konkurrens om arbete på arbetsmarknaden. Detta kan i sin tur leda till en ökad lön och bättre arbetsvillkor för arbetarna. Detta är något som arbetsmarknadsförändringarna kan bidra till att förbättra. Detta innebär att det finns en stor potential för att förbättra arbetsmarknadsförhållandena i Sverige.

7 Något om diskussionen om familjepolitik

7.1 Inledning

I detta kapitel summeras motiven för föräldraförsäkringen som de angavs av familjepolitiska kommittén. Vidare redovisas vissa huvuddrag i den familjepolitiska debatt som därefter följt med tyngdpunkt på frågan om kortare arbetstid för småbarnsföräldrar.

7.2 Familjepolitiska kommitténs överväganden och förslag

Från den 1 januari 1974 omvandlades den tidigare moderskapsförsäkringen till en föräldraförsäkring på grundval av förslag från familjepolitiska kommittén. Föräldraförsäkringens konstruktion redovisas i kap. 2 (sid. 23 ff).

Familjepolitiska kommittén konstaterade i sitt betänkande Familjestöd (SOU 1972:34) att det blir allt vanligare att bägge makarna i en familj förvärvsarbetar. Detta gäller även när barnen är små. Från den inkomststatistik och de inkomstberäkningar kommittén presenterade drog man den slutsatsen att det inte finns möjlighet att utforma något ekonomiskt familjestöd till rimliga kostnader som kan ersätta en förälders inkomst av förvärvsarbete. Att göra det möjligt för båda föräldrarna att förvärvsarbete blir därmed det bästa familjepolitiska stödet. Bland annat av den anledningen är det enligt familjepolitiska kommitténs mening minst lika angeläget att bygga ut barnomsorgen som att öka det ekonomiska familjestödet. Det ekonomiska stödet bör enligt kommitténs mening riktas till de familjer som har störst behov av stöd.

Familjepolitiska kommittén konstaterade emellertid att det finns vissa situationer i en barnfamiljs liv då en förälder behöver stanna hemma och vårda ett barn. Det är i sådana situationer rimligt att samhället går in och ersätter det inkomstbortfall som uppstår. Kommittén angav tre situationer när ett sådant stöd behövs, nämligen när ett barn föds, när ett barn under tio år vars föräldrar förvärvsarbetar blir sjukt samt när en familj har svårt handikappat barn.

Vid konstruktionen av stödet i samband med barns födelse – föräldrapenningen – utgick familjepolitiska kommittén från vissa önskemål. Ett av dem var att utjämna de skillnader som fanns i försäkringshänseende mellan män och kvinnor. Det önskemålet resulterade i att moderskaps-

försäkringen, som enbart omfattade mödrarna, omvandlades till en föräldraförsäkring där föräldrarna själva under vissa förutsättningar får välja vem av dem som vill stanna hemma och vårda barnet.

I föräldraförsäkringen har också införts en garantinivå som innebär att en förälder alltid är tillförsäkrad minst 25 kr. per dag under den tid försäkringen omfattar oavsett förälderns inkomstförhållanden. Som motiv för en garantinivå anförde kommittén bl. a. att många yngre mödrar saknar försäkringsskydd i samband med barnets födelse på grund av att de inte hunnit etablera sig på arbetsmarknaden. En garantinivå skulle ge dem åtminstone ett minimiskydd under denna ofta kritiska period. Ett annat motiv för garantinivån var att kravet på att föräldern skulle vara försäkrad för tilläggsjukpenning 270 dagar före den förväntade nedkomsten ofta ger slumpartade effekter när det gäller vem som skall få ersättning i förhållande till det reella inkomstbortfallet.

Genom garantinivån har betydelsen av inkomstsituationen 270 dagar före den beräknade nedkomsten minskat.

Familjepolitiska kommittén föreslog att tiden för föräldrapenningen skulle utsträckas från tidigare sex till åtta månader. Om modern börjar ta ut föräldrapenning två månader före nedkomsten upphör ersättningen när barnet är bara fyra månader om föräldrapenning utgår i sex månader. Kommittén menade att det var rimligt att även i dessa fall tiden tills barnet var sex månader gammalt täcktes, bl. a. med hänsyn till att barn endast undantagsvis får plats i samhällets barnomsorg före sex månaders ålder. Någon förlängning av heltidsledigheten utöver de åtta månaderna var kommitténs majoritet däremot inte beredd att föreslå. Man ansåg att en sådan förlängning skulle komma att få negativa effekter på kvinnornas ställning på arbetsmarknaden.

7.3 Diskussionen om familjepolitik och arbetstider

Utvecklingen i Sverige har de senaste åren präglats av en snabb utbyggnad av det ekonomiska familjestödet med föräldraförsäkringen som den senaste stora etappen. Reformerna har till sina huvuddelar genomförts under betydande politisk enighet.

I den fortsatta familjepolitiska debatten har nya problem uppmärksamrats. De problem som möter familjerna när bägge föräldrarna förvärvsarbetar har tagits upp bl. a. i den fackliga diskussionen. En utbyggd barnomsorg är ett av de krav som drivits hårdast.

Redan på 1940-talet pläderade Alva Myrdal för att en framtida arbetsförlängning av familjepolitiska skäl borde inriktas på en förkortad daglig arbetstid. Debatten om sex timmars arbetsdag har intensifierats under 1970-talet bl. a. efter inlägg av Eva Moberg. Krav om nedskärning av den dagliga arbetstiden för föräldrar med små barn har formulerats av organisationer, grupper och enskilda i olika sammanhang. Samtidigt har det mera långsiktiga kravet på sex timmars arbetsdag för alla vunnit ökad anslutning.

Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kongress ställde sig år 1972

bakom kravet på att arbetstiden successivt förkortas till sex timmar per dag – i första hand för vårdare av barn under elva år. Frågan behandlades vidare av förbundet i programskriften "6 timmars arbetsdag" år 1974 där man bl. a. ifrågasatte om det inte finns grupper som kan ha så starka skäl för en förkortning att den generella vägen kan bli för lång. Den grupp som framstod som mest angelägen för förbundet var barnen. Man framhöll att barnens "arbetstid" ofta är orimligt lång och att den stress som en barnfamilj med heltidsarbetande föräldrar lever i är mycket stor. Enligt förbundet gäller detta i synnerhet de ensamstående föräldrarna.

LO:s arbetstidsutredning lade i november 1973 fram en rapport om arbetstidsfrågorna. Enligt utredningen bör efter genomförande av en femte semestervecka, en 30 timmars arbetsvecka med sex timmars arbetsdag bli fackföreningsrörelsens långsiktiga målsättning i arbetstidsfrågan. Rapporten kan ses som underlag för LO:s handlande i arbetstidsfrågorna. Utredningen tar bestämt avstånd från en fyra-dagarsvecka med ett högre antal arbetstimmar per dag.

Tjänstemännens centralorganisation (TCO) skriver i sitt familjepolitiska program från år 1973 att en förvärvsarbetande under vissa perioder i livet kan vara i behov av kortare arbetstid t. ex. vid vård av anhörig, vid vuxenstudier och när man i en familj har småbarn. Organisationen framför som krav en lagstadgad rätt till avkortad arbetstid för bl. a. vård av småbarn.

Centerpartiet tar i en partimotion år 1975 upp kravet på att småbarnsföräldrar ges möjlighet till reducerad arbetstid. Förslaget ställs mot bakgrund av de svårbemästrade problem som har sitt ursprung i just barnfamiljernas situation i dag. Man pekar bl. a. på att trots att arbetstiderna förkortats, så har föräldrarnas egentliga arbetstid ofta ökat på grund av att arbetsresorna tar lång tid. Eftersom såväl små som stora barn för sin utveckling är starkt beroende av trygghet och en intensiv och varaktig vuxenkontakt är det enligt motionen ett allvarligt samhällsproblem att föräldrarna inte i större utsträckning hinner och orkar ägna sig åt sina barn.

Folkpartiet påpekar i en partimotion år 1975 att kortare arbetsdag är en angelägen reform. Den skulle ge föräldrarna mer tillfälle att vara tillsammans med sina barn. Målet är sex timmars arbetsdag. I motionen uttalas även en oro för att fäderna är obenägna att stanna hemma och ta vård om barn i samband med föräldraförsäkringen. Man förordar därför att tiden delas mellan föräldrarna.

Socialförsäkringsutskottet har i sitt av riksdagen godtagna utlåtande 1975:1 berört frågan om kortare arbetstid för småbarnsföräldrar. I utlåtandet konstaterar utskottet att det i familjestödsutredningens utredningsuppdrag ingår att närmare pröva frågan om ersättningstidens längd och att därvid undersöka möjligheterna att förlänga ersättningstiden på ett sådant sätt att försäkringen underlättar för föräldrar att förvärvsarbete med reducerad arbetstid under en viss period efter det rätten till hel föräldrapenning upphört. Utskottet uttalar att det enligt dess mening finns starka skäl som talar för en utökning av ersättningstiden för denna förmån och av den tid under vilken adoptivföräldrar och därmed jäm-

ställda har rätt att disponera föräldrapenning. I utskottsbetänkandet anføres vidare att frågan om sjukpenning vid vård av friskt barn vid ordinarie vårdnadshavares sjukdom förtjänar att prövas. Utskottet förutsätter därför att familjestödsutredningen med förtur tar upp dessa frågor till behandling.

I detta sammanhang bör också redovisas det beslut om införandet av en rätt till delpension som fattades av riksdagen under våren 1975. De nya reglerna innebär rätt till ersättning för inkomstbortfall när arbetstagare som fyllt 60 men inte 65 år reducerar sin arbetstid med i genomsnitt minst fem timmar per arbetsvecka. Efter reduktionen måste återstå en arbetstid på genomsnittligt minst 17 timmar per vecka. Ersättningen i form av delpension utgår — med vissa begränsningar — med 65 % av det inkomstbortfall som följer av en minskad arbetstid. Några närmare regler för hur arbetstidsförkortningen skall tas ut har inte givits. Det innebär att den kan ske som en förkortning av arbetstiden per dag, som färre arbetsdagar per vecka eller på annat sätt. Lagreglerna innebär inte någon rätt till ledighet utan det har förutsatts att parterna på arbetsmarknaden gemensamt skall pröva möjligheterna att ordna arbeten på deltid.

8 Allmänna överväganden

8.1 Inledning

8.1.1 Uppdrag

Den föräldraförsäkring som infördes den 1 januari 1974 efter förslag av familjepolitiska kommittén innehöll i flera avseenden viktiga principiella nyheter i det ekonomiska stödet till barnfamiljer.

I samband med att den nya försäkringen trädde i kraft tillsattes familjestödsutredningen för att göra en första sammanställning och bedömning av erfarenheterna av de nya reglerna. Utredningen har också fått i uppdrag att pröva frågan under hur lång tid föräldrapenning skall utgå. Utgångspunkten för utredningens bedömning skall därvid vara familjepolitiska kommitténs förslag om en ersättningstid på åtta månader.

Utöver de ursprungliga direktiven har utredningen senare fått i uppdrag att närmare pröva frågan beträffande regler om uppdelning av ersättningstiden mellan föräldrarna vid en förlängning av ersättningstiden för föräldrapenning från sju till åtta månader. Till uppdraget fogades en skrivelse av den 30 oktober 1974 från socialdemokratiska kvinnoförbundet där det föreslås att ersättningstiden för föräldrapenningen förlängs till åtta månader och att förlängningen förenas med krav på att en viss del av ersättningstiden utnyttjas av barnets fader i de fall denne är berättigad till föräldrapenning utöver garantinivån.

Familjestödsutredningen skall enligt direktiven pröva möjligheterna att utöver de av familjepolitiska kommittén föreslagna åtta månaderna förlänga ersättningstiden på ett sådant sätt att försäkringen underlättar för småbarnsföräldrar att förvärvsarbete med reducerad arbetstid under en viss period sedan rätten till hel föräldrapenning upphört. Utredningen skall i detta sammanhang pröva hur ett sådant system påverkar småbarnsföräldrarnas ställning på arbetsmarknaden och möjligheterna för dem att få anställning med reducerad arbetstid.

I direktiven påpekas att en grundtanke bakom föräldraförsäkringen är att reglerna skall medverka till jämställdhet mellan kvinnor och män. Målet är att båda föräldrarna på lika villkor skall ges möjlighet att på ett tillfredsställande sätt kombinera förvärvsarbete och en god omvårdnad om barnen.

Frågan om förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar har nära samband med de minsta barnens situation inom barnomsorgen. Utredningen har i

uppdrag att pröva erfarenheterna av och de pedagogiska förutsättningarna för småbarnsgrupper i daghem.

Utredningens direktiv finns återgivna i kap. 1 (sid. 19 ff).

8.1.2 *Delbetänkandets innehåll*

Utredningen har i samarbete med riksförsäkringsverket, socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet påbörjat ett kartläggningsarbete för att allsidigt belysa erfarenheterna av de nya ersättningsreglerna inom föräldraförsäkringen samt utformningen av barnomsorgen för de minsta barnen. En grundläggande statistisk redovisning över föräldraförsäkringens första tillämpningsår har presenterats i ett föregående kapitel och kan bilda utgångspunkt för ställningstaganden till vissa aktuella frågor beträffande försäkringen. Utredningsuppdraget som helhet kräver dock ytterligare arbete, vilket gör att utredningen inte kan slutredovisa sitt uppdrag förrän tidigast om något år.

Socialförsäkringsutskottet har i sitt av riksdagen godkända utlåtande 1975:1 uttalat att starka skäl talar för en utökning av ersättningstiden för föräldrapenning och utskottet förutsätter att familjestödsutredningen med förtur tar upp denna fråga till behandling. Bland de frågor som bör tas upp med förtur nämner utskottet även vidgade regler för sjukpenning vid vård av sjukt barn i hemmet så att ersättning till förälder kan utgå även i samband med ordinarie vårdarens sjukdom.

Utredningen har bl. a. mot denna bakgrund funnit det angeläget att i ett delbetänkande lämna en redovisning över föräldraförsäkringens första tillämpningsår och samtidigt redovisa ett program för den fortsatta utbyggnaden av detta förmånssystem.

Utredningen avser att senare återkomma med en mer utförlig analys av erfarenheterna av föräldraförsäkringen och en redovisning av överväganden beträffande en fortsatt utbyggnad av försäkringen. Vidare avser utredningen att senare lägga fram förslag om utformningen av barnomsorgen för de minsta barnen.

Familjestödsutredningen har som utgångspunkt för sina överväganden den åsikten att en kraftig utbyggnad av samhällets barnomsorg för närvarande är den viktigaste åtgärden för att stödja barnfamiljerna. Utredningen har med tillfredsställelse noterat att frågan om en planmässig utbyggnad av kommunernas barnomsorg så att den motsvarar behovet för närvarande behandlas av regeringen. Det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen presenterar i detta delbetänkande innefattar åtgärder som utgör komplement till en utbyggd barnomsorg. Åtgärderna inom föräldraförsäkringen tar sikte på att göra det möjligt för i första hand småbarnsföräldrar att anpassa sin arbetstid så att de får rimlig tid att umgås med sina barn. Därmed kan man åstadkomma att vistelse-tiden för barnen på daghem blir stimulerande och utvecklande utan att trötta ut dem. Utredningens förslag avser också att förbättra den ekonomiska tryggheten för föräldrarna i samband med sjukdom m. m., samt att skapa förutsättningar för en bättre kontakt mellan föräldrarna och daghemmen.

Det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen här lägger fram innefattar en förlängning av ersättningstiden för föräldrapenningen enligt familjepolitiska kommitténs förslag.

Familjestödsutredningen föreslår dock att förlängningen skall kombineras med regler om viss uppdelning av ersättningstiden mellan fadern och modern. Vidare föreslås en ny ersättningsform, delföräldrapenning, som skall kunna utgå till småbarnsföräldrar som förkortar sin arbetstid till sex timmar om dagen under en period efter det nuvarande föräldrapenning upphört.

Utredningen föreslår också att föräldrarnas rätt till sjukpenning vid vård av sjukt barn utvidgas så att ersättning utgår även när ordinarie vårdaren av barnet blir sjukt. Föräldraförsäkringen föreslås också utvidgad så att ersättning kan utgå i samband med den kommunala barnomsorgens föräldrakontakter. Vidare föreslås ett utökat stöd till adoptivföräldrar.

Utredningen tar i detta sammanhang också upp frågan om anställningskyddet för föräldrar i samband med ledighet med föräldrapenning. Bland annat mot bakgrund av erfarenheterna av nuvarande förhållanden föreslår utredningen en ny lagstiftning på detta område.

Utredningen anser att utbyggnadsprogrammet för föräldraförsäkringen bör genomföras stegvis från den 1 januari 1977 jämsides med den planmässiga utbyggnad av barnomsorgen som aviserats av regeringen. En parallell utbyggnad av barnomsorgen och föräldraförsäkringen ser utredningen som en väsentlig förutsättning för ett barnvänligare samhälle. Som nämnts i det föregående ser utredningen utbyggnaden av föräldraförsäkringen som en viktig kvalitetsfråga vid utbyggnaden av barnomsorgen och ett komplement till denna. Utbyggnaden av föräldraförsäkringen kan också ses som alternativ till andra ekonomiska insatser från samhällets sida när det gäller barnfamiljerna, exempelvis höjning av det allmänna barnbidraget. Kostnaderna för hela det utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen som utredningen lägger fram motsvarar en barnbidragshöjning med 300 kr. per barn och år. Utredningens förslag ligger i linje med den tidigare fastslagna principen för familjepolitiken att det ekonomiska stödet skall riktas till de grupper bland barnfamiljerna som har de största ekonomiska behoven och till de situationer i barnfamiljernas liv när de har störst behov av stöd.

8.2 Utredningens allmänna bedömningar

8.2.1 *Barnfamiljernas situation*

I kap. 6 har utredningen försökt ge en bild av hur förändringarna i samhället påverkat föräldrarnas och barnens liv.

Utvecklingen har inneburit att barnfamiljerna har fått det materiellt bättre i olika avseenden. Familjernas ekonomiska resurser och trygghet har förstärkts genom samhällets insatser på olika områden bl. a. när det gäller bostäder, möjlighet till utbildning, social service m. m. Fortfarande återstår det mycket att göra när det gäller att tillförsäkra alla barnfamiljer

en rimlig materiell standard och trygghet.

I kap. 6 har beskrivits en utveckling av familjens situation från agrarsamhället fram till nutidens Sverige. En utveckling som karaktäriserats av att familjen blivit en allt mindre grupp med snävare åldersgränser. Den produktion som tidigare fanns inom familjen har också minskat väsentligt. Både inom och utom familjen har mäns och kvinnors roller i vissa avseenden blivit mer specialiserade.

Den kanske viktigaste förändringen i barnfamiljernas situation under den senaste tiden har varit den alltmer ökande förvärvsfrekvensen bland småbarnsmödrar. Antalet förvärvsarbetande kvinnor med barn under sju år har ökat från ca 200 000 år 1965 till ca 332 000 år 1974. Antalet heltidsarbetande kvinnor med barn under sju år har ökat från 140 000 år 1970 till 151 000 år 1974. Andelen förvärvsarbetande bland kvinnor med barn under tre år har ökat från 34 % år 1967 till 54 % år 1974. Andelen heltidsarbetande kvinnor som har barn under tre år – och arbetar mer än 35 timmar per vecka – har ökat från 20 % år 1970 till 24 % år 1974.

Uppgifter om arbetstidens längd för kvinnor med barn under tre år finns först fr. o. m. år 1970. Av dessa uppgifter framgår att både antalet och andelen kvinnor i arbetskraften ökat under åren 1970–1974. Ökningen fördelar sig relativt jämnt på deltids- och heltidsarbetande kvinnor. Under denna period har andelen heltidsarbetande också ökat bland samtliga kvinnor, dock inte lika kraftigt som för kvinnorna med små barn. Andelen heltidsarbetande bland samtliga män har minskat under samma period.

Det har således blivit allt vanligare att även kvinnor förvärvsarbetar utanför hemmet när barnen är små. Till en betydande del sker arbetet på deltid även om andelen som heltidsarbetar stigit väsentligt. Den kraftiga ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvens har skett under en period när läget på arbetsmarknaden i huvudsak karaktäriserats av full sysselsättning. Även under konjunkturavmattningen i början av 1970-talet fortsatte ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvens. Antalet sysselsatta kvinnor steg under hela lågkonjunkturen. Även antalet arbetslösa kvinnor, dvs. arbetssökande utan arbete, ökade, medan gruppen "latent arbetssökande" minskade kraftigt.

Den ökade förvärvsfrekvensen skall också ses mot bakgrund av den diskussion om ökad jämställdhet mellan män och kvinnor som förts de senaste årtiondena. Det bör dock noteras att det bara i begränsad omfattning innebär att makarna har samma anknytning till arbetsmarknaden. Fortfarande gäller som framgår av kap. 4 att kvinnorna genomsnittligt har kortare arbetstid. De har också även när arbetstidsfaktorn borträknas genomsnittligt lägre löner och en sämre ställning i befodrings-sammanhang.

Vi vet samtidigt att arbetet med hem och barn fortfarande är ojämnt fördelat mellan män och kvinnor. Vid en undersökning i Stockholms-området har siffror framkommit som belyser detta. I familjer med barn under tre år där bägge föräldrarna förvärvsarbetade på heltid sysslade kvinnan i genomsnitt med hushållsarbete under ca 3 timmar och 25 minuter per dag. Motsvarande siffra för mannen var 50 minuter.

Utvecklingen mot att båda föräldrarna förvärvsarbetar när barnen är små förefaller att vara ett accepterat mönster bland de yngre familjerna. Samtidigt som föräldrarna själva föredrar att båda förvärvsarbetar, har det nya rollmönstret inneburit nya påfrestningar och problem för småbarnsfamiljerna. Det är arbetsamt att förena förvärvsarbete med vård av små barn.

En utbyggd samhällsservice med en kvalitativt god barnomsorg är en nödvändig förutsättning för att föräldrarna skall kunna arbeta utan oro för att barnen skall fara illa. Men även om denna förutsättning är uppfylld möter familjen enligt utredningens mening betydande påfrestningar när bägge föräldrarna skall förena heltidsarbete med ansvaret som småbarnsförälder.

Målet arbete åt alla måste förverkligas för både män och kvinnor. För att det skall bli möjligt även för småbarnsföräldrar att förena en yrkes- och en familjeroll måste åtgärder till inom olika samhällssektorer för att underlätta småbarnsföräldrarnas situation. För kvinnorna gäller det att de förvärvshinder som finns för dem idag måste tas bort. Arbetslivsorganisation, kommunikationer, boendeservice m. m. måste utformas för att svara mot småbarnsföräldrarnas situation. Vidare måste barnen få plats i en kvalitativt tillfredsställande barnomsorg. Barn och föräldrar måste få tillräckligt med tid för att kunna bygga upp stabila och trygga relationer med varandra.

8.2.2 Arbetsmarknad och arbetslivets organisation

En växande del av vårt välstånd alltifrån vård och service till industriproduktion grundas på att kvinnorna i allt större omfattning delar uppgifterna ute på arbetsmarknaden med männen. Men det är orimligt att bygga ett samhälle på tvåförsörjarfamiljen utan att samhället gör motprestationer för att underlätta för föräldrarna att arbeta. Det gäller främst omsorgen om alla de barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar. Det krävs både en kvantitativ ökning av barnomsorgen och en kvalitativ förbättring av dess innehåll.

Enligt utredningens mening måste också arbetsmarknaden och arbetets organisation förändras för att både män och kvinnor ska kunna förena en yrkes- och en familjeroll.

Kvinnornas yrkesverksamhet är fortfarande till stor del koncentrerad till vissa yrkesområden och befattningar där lönerna ofta ligger under genomsnittet. Som tidigare nämnts arbetar en betydande del av kvinnorna på arbetsmarknaden deltid, vilket innebär att de har en svagare anknytning till arbetsmarknaden. I vissa fall betyder det att de har sämre sociala förmåner än heltidsarbetande. Lönerna är ofta lägre och befordringsmöjligheterna är sämre för deltidsanställda. Det är också fortfarande så att de unga kvinnorna betraktas som en osäker arbetskraft eftersom de har eller kan få barn. Något motsvarande synsätt beträffande unga män finns inte. En utjämning som innebär att män och kvinnor ses som lika ansvariga föräldrar måste åstadkommas.

Många manligt dominerade arbetsområden skulle kunna öppnas för

kvinnor om arbetstiderna anpassades efter människor med ansvar för andra som är beroende av dem. Den utveckling som idag märks att förkortad arbetsvecka vid visst skiftarbete tas ut i sammanhängande arbetsblock omväxlande med regelbunden längledighet på över en vecka förefaller däremot svår att förena med ansvaret som småbarnsförälder.

Inom arbetslivet måste man respektera att både män och kvinnor har ett föräldraansvar och att detta ansvar i vissa situationer måste komma i första hand.

En av avsikterna med att ge även fadern rätt till föräldrapenning för att vårda barn var att om han under en period i ett tidigt skede fick huvudansvaret för hem och barn skulle detta få bestående effekter för hans vilja och förmåga att delta i den fortsatta omsorgen. Enligt utredningens mening är en ökad kontakt mellan barnen – inte minst de späda och små barnen – och fäderna av stort värde. Det ger männen möjlighet att förverkliga sitt behov av kontakter med barn och det ger barnen en naturlig relation till bägge föräldrarna.

Fler män borde enligt utredningens mening komma in i den alltför enkönade värld de små barnen möter idag i hemmet, i förskolan och i skolan. Det är också viktigt att män i beslutsfattande funktioner i näringsliv, facklig verksamhet, stat och kommun i större utsträckning har praktisk erfarenhet av barns villkor och behov. Ökade möjligheter för männen att delta i arbetet med vården av barnen är enligt utredningens åsikt nödvändiga. Det är därför bl. a. av stor betydelse att den lagstiftning som reglerar frågorna om anställningsskydd vid föräldraledighet får en sådan utformning att de medverkar till en bättre förståelse för människors rättigheter och skyldigheter i fråga om barnens omvårdnad.

8.2.3 *Utbyggnad av barnomsorgen*

För familjestödsutredningen framstår den kvantitativa och kvalitativa utbyggnaden av samhällets barnomsorg som den för närvarande viktigaste åtgärden för att stödja barnfamiljerna.

Dagens situation när det gäller barnomsorgen inger i vissa avseenden bekymmer. Utbyggnaden under de senaste åren har visserligen gått relativt snabbt men ökningen av antalet kvinnor med små barn på arbetsmarknaden har gått ännu snabbare. Behovet är långt större än tillgången på platser. Det innebär ett många gånger avgörande hinder för kvinnors möjlighet att förvärsaarbota. Det innebär också att många föräldrar måste tillgripa kvalitativt otillfredsställande lösningar på sina barn tillsynsproblem. Utredningen hälsar med tillfredsställelse att regeringen nu prövar vilka åtgärder som kan vidtas för att tillgången på barnomsorg inom rimlig tid skall motsvara behovet.

Statsbidragen till driften av daghem har höjts stegvis från 1 600 kr. per plats och år när utbyggnaden tog fart år 1967 till 7 500 kr. per plats och år från den 1 juli 1975. Anordningsbidragen har på motsvarande sätt höjts från 2 500 kr. år 1967 till 7 500 kr. från den 1 januari 1975. Av konjunkturskäl var anordningsbidraget under år 1974 tillfälligt förhöjt till 12 000 kr. Statsbidragen har inte varit förenade med några krav på

kommunerna att bygga daghem i någon viss omfattning.

Utredningen ser en fortsatt kraftig höjning av statsbidragen både till anordning och drift av daghem som nödvändig. För att skapa garantier för att en sådan åtgärd skall få åsyftad effekt på utbyggnaden bör höjda statsbidrag enligt utredningens mening förenas med villkor om utbyggnad av barnomsorgen så att de täcker behoven senast inom en tioårsperiod. Ryggraden i samhällets barnomsorg är daghemmen och utbyggnaden måste främst inriktas på dessa. Familjedaghemmen bör även i fortsättningen ses som värdefulla komplement till daghemmen. Den organisatoriska anknytningen dem emellan bör förbättras. Utbyggnaden bör också inrymma en fortlöpande standardförbättring av barnomsorgen. I samband med att barnomsorgen byggs ut till full behovstäckning bör också en låg enhetlig taxa införas.

Utredningen återkommer i ett senare betänkande till innehållet i och organisationen av barnomsorgen för de minsta barnen.

8.2.4 *De små barnens behov av barnomsorg och kontakt med föräldrarna*

Barn är under sina första levnadsår beroende av stabila kontakter med ett begränsat antal människor för att få en grundläggande trygghet i sina liv. Det är föräldrarnas huvudansvar att ge den grundtryggheten. Det innebär dock inte att kontakten med människor utanför familjen är något negativt. Görs också den samvaron stabil och fortlöpande innebär det ökade möjligheter att barnen skall få en stimulerande och trygg situation vilket är särskilt viktigt när familjen ofta är liten och ger få kontakter utanför hemmet. Enligt utredningens mening är ett bra daghem värdefullt både för stora och för små barn.

Enligt utredningens mening är det väsentligt att kvalitetsaspekterna på barnomsorgen ägnas stor uppmärksamhet. Vid den omfattande utbyggnad, som utredningen förutsätter, blir kvaliteten på innehållet i verksamheten en central fråga. En kraftig utbyggnad förstärker kraven på att man även fortsättningsvis arbetar med att förbättra innehållet i barnomsorgen.

En väsentlig kvalitetsfaktor är hur lång tid barnen vistas i barnomsorgen varje dag. Den gynnsamma effekten av en god daghemsmiljö kan gå förlorad om vistelsetiden blir för lång. Ett aldrig så väl genomarbetat socialt och pedagogiskt program blir meningslöst om barnen är för trötta för att tillgodogöra sig innehållet.

Utredningens enkät från år 1974 om barnens vistelsetider i barnomsorgen ger en uppfattning om problemen. Drygt hälften, 51 %, av barnen i heltidsformer av förskolan har vistelsetider på nio timmar eller mer per dag. Av enkäten framgår att det är vissa grupper barn som är särskilt utsatta för dessa problem. Det gäller barnen till de ensamstående föräldrarna där 62 % var i barnomsorgen nio timmar eller mer varje dag jämfört med 45 % bland barnen till samboende föräldrar. Tio timmar eller längre är hela 30 % av enföräldrabarnen i daghemmet eller familjedaghemmet medan denna andel är 18 % för tvåföräldrabarnen.

De allra yngsta barnen har oftare långa vistelsetider än de något äldre. Minst tio timmar är drygt en femtedel av alla barn i barnomsorgen medan

ungefär vart fjärde barn under två år är så lång tid i daghemmet eller familjedaghemmet.

Av samtliga barn som vistades i barnomsorgen minst tio timmar i oktober 1974 var mer än vart tredje barn, 37 %, två år eller yngre.

Vid en uppdelning efter familjetyp framträder de yngsta barnens vistelsetid ännu klarare. Både i enförälderfamiljer och bland barn med två föräldrar har de yngsta barnen de längsta vistelsetiderna.

Barnen i familjedaghem har totalt något längre vistelsetider än barnen i daghem. De mycket långa vistelsetiderna är också vanligare i familjedaghem. Nära 33 % av barnen i familjedaghem har vistelsetider på minst tio timmar.

Av materialet från undersökningen framgår vidare att barn med fäder från socialgrupp III har längre vistelsetider än barn med fäder från de högre socialgrupperna. Bland barnen i socialgrupp III var det 51 % som vistades nio timmar eller mer per dag i barnomsorgen jämfört med 40 % i socialgrupp I och 46 % i socialgrupp II.

Bland barnen till ensamstående föräldrar har de barn vars moder tillhör socialgrupp II de längsta vistelsetiderna. Här återfinns hela gruppen kontorsanställda, men också sjuksköterskor och viss annan personal inom vård- och servicesektorn. Denna yrkesgrupp utgjorde också den största gruppen bland mödrarna, ca 60 % av samtliga mödrar och 46 % av de ensamstående mödrarna.

Ser man på barnens vistelsetider i förhållande till samtliga mödrars och fäders socialgrupp visar tabellen att både barn vars mödrar har yrken i socialgrupp I och barn vars fäder har yrken i socialgrupp I har kortare vistelsetid än barnen från socialgrupp II som i sin tur har kortare vistelsetider än barnen från socialgrupp III.

När det gäller föräldrarnas inkomster och barnens vistelsetider kan man konstatera att de längsta vistelsetiderna har barnen med föräldrar i mellaninkomstklasserna. Mönstret är detsamma bland såväl mödrarna som fäderna. I den lägsta inkomstklassen ingår studerande och deltidsarbetande föräldrar med bättre förutsättningar än övriga grupper att själva bestämma över barnens vistelsetider. Där är också vistelsetiderna kortare än i övriga inkomstklasser. Kortare vistelsetider har i viss mån också barn vars föräldrar har höga inkomster. Skillnaderna är därvidlag inte påfallande stora, men mönstret är entydigt. De längsta vistelsetiderna har i samtliga fall barn till föräldrar i inkomstintervallet mellan 2 000 och 3 499 kr. i månadsinkomst.

Föräldrarnas långa arbets- och restider ger upphov till olika problem. Det första är att den tid som föräldrar och barn kan tillbringa tillsammans under arbetsdagarna blir alltför kort för att ge utrymme för den grundläggande kontakten mellan föräldrar och barn. En av förutsättningarna för att föräldrarna skall kunna ge sina barn den grundtrygghet de behöver är att den tid man tillbringar tillsammans blir tillräckligt lång.

För att relationerna mellan barn och föräldrar skall kunna fungera tillfredsställande krävs vidare att både barn och föräldrar har kraft att efter arbetsdagen kunna ägna sig åt varandra och få ett positivt utbyte av samvaron.

Ett tredje problem är att daghemmet är avsett att vara ett komplement till föräldrahemmet och inte att ersätta det. Den sociala och pedagogiska verksamheten och daghemmets resurser av personal och lokaler är uppbyggda efter denna målsättning. Blir vistelsetiderna för långa kan man inte längre tala om att det är ett komplement till föräldrahemmet utan om en alternativ miljö.

Föräldrarnas långa arbets- och restider gör det också svårt för dem att ägna tillräcklig tid åt kontakter med daghemmen. Inte minst när barnen startar en vistelse i barnomsorgen är det angeläget att föräldrarna har möjlighet att göra övergången mjuk. Det finns ofta ett behov av att föräldrarna regelbundet under en längre tid kan stanna en viss stund på daghemmet eller i familjedaghemmet för att hjälpa barnet tillrätta och för att kunna hålla kontakt med personalen i frågor som rör barnet.

8.2.5 *Frågan om en generell arbetstidsförkortning*

I den allmänna arbetstidsdebatten har framförts krav på en generell arbetstidsförkortning till sex timmar. Denna fråga ligger utanför familjestödsutredningens område, men utredningen vill ändå ge några synpunkter på sambandet mellan det förslag om en arbetstidsförkortning för småbarnsföräldrar som lämnas i detta betänkande och en allmän arbetstidsförkortning.

Från den synvinkel utredningen har vore det värdefullt om en kommande generell arbetstidsförkortning kunde tas ut som en förkortning av den dagliga arbetstiden. Även efter det utredningens förslag genomförts kommer det att finnas familjer med äldre barn som inte täcks av föräldraförsäkringen. Behovet av kontakt mellan barn och föräldrar finns kvar under hela barn- och ungdomstiden.

Möjligheten att delta i fackliga, politiska och kulturella aktiviteter skulle exempelvis öka vid en generell arbetstidsförkortning. Även detta är en i vid mening familjepolitisk fråga.

Utredningens förslag om en arbetstidsförkortning för småbarnsföräldrar ligger väl i linje med strävandena för en allmän arbetstidsförkortning. För utredningen framstår förslaget som ett steg mot en generell arbetstidsförkortning och som en anpassning av arbetslivet till människornas behov.

I den allmänna debatten har framförts krav på att vissa utsatta grupper skall få en snabbare arbetstidsförkortning. Det har bl. a. gällt skiftarbetare, underjordsarbetare, äldre arbetskraft och småbarnsföräldrar. För arbetare i kontinuerlig och intermitterande treskiftsdrift, samt i underjordsarbete skall enligt 1974 års SAF/LO överenskommelse arbetstiden successivt förkortas under perioden 1975--77 såvida inte förbundsparterna kommer överens om annat. Det beslut om delpension som fattats av riksdagen under våren 1975, med ikraftträdande 1 juli 1976, syftar till att göra det möjligt för äldre arbetstagare att trappa ned sin arbetsinsats.

Familjestödsutredningens förslag tar sikte på att på motsvarande sätt tillgodose behoven för en annan utsatt grupp, nämligen småbarnsföräldrarna.

8.2.6 *Sammanfattning av utredningens utgångspunkter*

Utredningen vill sammanfatta de utgångspunkter som varit väglödande för utredningens arbete på följande sätt.

- Utbyggnaden av samhällets barnomsorg är idag den angelägnaste familjepolitiska åtgärden.
- Ett bra daghem är värdefullt också för de minsta barnen. För att barnen skall kunna tillgodogöra sig det utvecklande och stimulerande i verksamheten får dock vistelsetiderna inte vara för långa.
- Föräldrar och småbarn bör ha möjlighet till en tillräcklig lång daglig kontakt med varandra.
- Utvidgningar av föräldraförsäkringen bör inriktas på de perioder och situationer i barnfamiljernas liv då behovet av hjälp är störst och tillgodose de grupper som är i mest behov av stöd.
- Ett förslag om arbetstidsförkortning för småbarnsföräldrar måste bidra till jämställdhet mellan män och kvinnor.
- Ett förslag från utredningen skall kunna utgöra ett steg mot en allmän arbetstidsförkortning till sex timmar per dag.

Från dessa utgångspunkter finner utredningen det angeläget att genom en utbyggnad av föräldraförsäkringen skapa ekonomiska möjligheter för i första hand förvärsarbetande småbarnsföräldrar att förkorta sin arbetstid.

8.3 *Förlängning av tiden för hel föräldrapenning och uppdelning av tiden mellan föräldrarna*

Enligt direktiven ska utredningen i sina bedömningar utgå från en ersättningstid för heltidsledigheten på åtta månader. Senare har utredningen fått i uppdrag att pröva frågan beträffande regler om uppdelning av ersättningstiden mellan föräldrarna vid en förlängning av heltidsledigheten från sju till åtta månader.

Enligt reglerna i den nuvarande föräldraförsäkringen kan föräldrarna själva välja vem av dem som vill stanna hemma i samband med barnets födelse. Som man kunnat förutse har möjligheten att fadern stannar hemma och vårdar barnet under den tid föräldrapenningen kan utgå utnyttjats endast i liten utsträckning under det första året reglerna varit i tillämpning. Under andra halvåret 1974 har drygt 2 % av de berättigade fäderna utnyttjat möjligheten till föräldrapenning. En viss successiv uppgång under året i fädernas utnyttjande av föräldrapenningen kan konstateras, vilket tyder på att det tar sin tid för de principiellt nya ersättningsreglerna att slå igenom i den praktiska tillämpningen. Rätten till sjukpenning vid vård av sjukt barn har däremot i större omfattning utnyttjats också av fäderna. I 35 % av de tvåförälderfamiljer som använt sig av denna rättighet har fäderna utnyttjat förmånen. En redovisning av utnyttjandet av föräldraförsäkringen återfinns i kap. 3 (sid. 39 ff).

Enligt utredningens bedömning kommer andelen fäder som utnyttjar försäkringen att öka – speciellt om informationen och diskussionen kring

föräldraförsäkringen ökar. Det finns enligt utredningens mening ändå skäl att vid en förlängning av ersättningstiden för hel föräldrapenning vidtaga åtgärder för att stimulera männen att ta en ökad del av arbetet med barnen. Utredningen föreslår därför att föräldrapenningens ersättningstid förlängs från nuvarande sju till åtta månader och att förlängningen förenas med villkoret att ersättningstiden skall delas så att ingen förälder får ta ut mer än sju månaders hel föräldrapenning. Utredningens förslag till konstruktion av förlängning och uppdelning redovisas i kap. 9 (sid. 111 ff).

8.4 Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar

8.4.1 Inledning

Det är inte givet att en åttonde månads heltidsledighet är den bästa lösningen för alla familjer. Det kan för många familjer vara en bättre lösning att föräldrarna förvärvsarbetar men att en av föräldrarna gör det med reducerad arbetstid. Enligt utredningens mening bör genomförandet av förlängningen av ersättningstiden till åtta månader utformas så att det ges möjlighet för familjerna att i stället för den åttonde månadens heltidsledighet få ta ut förmånen som en längre tids deltidslighet. Som utredningen tidigare framhållit vid redovisningen av sina utgångspunkter bör vidare en utbyggnad av föräldrapenningen ske som gör det möjligt för småbarnsföräldrar att förvärvsarbete med förkortad daglig arbetstid.

8.4.2 Arbetstidsförkortningens storlek

Som framgår av kap. 5 finns det stora variationer mellan barnen i fråga om vistelsetid inom barnomsorgen. Skillnaderna beror framför allt på föräldrarnas arbets- och restider.

De varierande vistelsetiderna innebär rimligtvis att vistelsen i daghem får skiftande innebörd för olika barn. En del barn kan redan nu tillgodogöra sig det positiva i en daghemsvistelse utan att några särskilda påfrestningar uppstår, medan för andra barn mycket av stimulansen och kontakten i daghemmet inte får effekt bl. a. på grund av de långa vistelsetiderna. Det är sannolikt också så att barn har olika behov av kontakt med föräldrar och berörs olika av vistelsetidens längd inom barnomsorgen. Egentligen skulle vistelsetiden behöva anpassas efter de enskilda familjernas behov. För vissa behövs kanske bara en mindre arbetstidsförkortning medan den för andra borde vara mera omfattande. Några praktiska möjligheter att utforma en delföräldrapenning som grundar sig på en individuellt utformad arbetstidsförkortning finns emellertid inte.

För utredningen återstår att från praktiska utgångspunkter bedöma hur stor arbetstidsförkortning som är nödvändig för att verkligen vara till hjälp för de små barnen och deras föräldrar. I den allmänna debatten har framförts krav på en sänkning av arbetstiden till sex timmar. Familjestödsutredningen finner att även för dess syften är sex timmar en lämplig tid. Den innebär en betydande ökning av barnens möjligheter att

umgås med sina föräldrar, samtidigt som föräldrarna behåller sin anknytning till arbetsmarknaden.

8.4.3 *Utbyte av heltidsledighet mot deltidsledighet*

Som ovan nämnts föreslår utredningen att den åttonde månadens heltidsledighet görs utbytbar mot en längre tids deltidsledighet. För de föräldrar som sänker sin arbetstid från åtta till sex timmar motsvarar en månads heltidsledighet fyra månaders deltidsledighet. För den växande grupp vars normala arbetstid ligger mellan åtta och sex timmar motsvarar däremot en månads heltidsledighet en deltidsledighet som är längre än fyra månader. Det är emellertid inte praktiskt möjligt att göra en omräkning för varje förälder. Ett rimligt genomsnitt bör enligt utredningens mening medföra att den åttonde månadens heltidsledighet får motsvara fem månaders deltidsledighet.

8.4.4 *Utbyggnad av föräldrapenningen*

Utöver dessa åtta månaders heltidsledighet – vilka således kan användas alternativt som sju månaders heltidsledighet jämte fem månaders deltidsledighet – bör föräldrapenningen byggas ut i form av en delföräldrapenning för småbarnsföräldrar som vill arbeta med reducerad arbetstid. Utredningen föreslår därför att efter slutet på heltidsledigheten – innefattande en åttonde månad som kan omvandlas till fem månaders deltidsledighet – rätt ges till deltidsledighet och delföräldrapenning under ytterligare en period.

Av kostnadsskäl torde det bli nödvändigt att utbyggnaden av föräldraförsäkringen sker etappvis. I utbyggnaden bör man därvid enligt utredningens mening börja med de minsta barnen. Dessa har de genomsnittligt längsta vistelsetiderna inom barnomsorgen samtidigt som de har störst behov av tid för kontakt med sina föräldrar.

Frågan om hur långt delföräldrapenningen i framtiden skall byggas ut är utredningen för närvarande inte beredd att ta ställning till. Den bör bli föremål för ytterligare överväganden vid en senare tidpunkt. Som en del i ett första utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen bör rätten till delföräldrapenning gälla under en period på 600 dagar (20 månader). Rätten bör kunna utnyttjas till dess barnet fyller tre år.

Rätten till fortsatt delföräldrapenning bör förenas med krav på en uppdelning av tiden mellan föräldrarna. En förlängning av ersättnings-tiden – även i form av en arbetstidsförkortning – som till sin huvuddel tas ut av mödrarna skulle annars innebära en risk för att kvinnornas situation på arbetsmarknaden ytterligare försvagas. Som huvudregel bör uppdelningen av deltidsledigheten innebära att vardera föräldern har rätt till halva ersättningstiden – 300 dagar (10 månader) – för delföräldrapenning. Enligt utredningens mening torde det med denna konstruktion vara möjligt att på sikt få en någorlunda jämn uppdelning av hur föräldrarna utnyttjar delföräldrapenningen. För att familjen inte skall gå miste om en förmån som i hög grad är riktad till barnet måste även fadern ta

sin del av vårdansvaret. Enligt utredningens mening bör detta kunna medverka till en väsenlig utjämnning mellan män och kvinnor när det gäller arbete med barn och hem. Det ökade arbetet som barnen innebär för förvärvsarbetande kvinnor skulle också komma att fördelas mera jämnt mellan föräldrarna samtidigt som den totala arbetsbelastningen på barnfamiljerna minskar genom arbetstidsförkortningen.

8.4.5 Familjer som omfattas av förslaget

Den nuvarande föräldrapenningen utgår till föräldrar som avstår från förvärvsarbete. Föräldrapenningen motsvarar sjukpenningen dvs. i regel 90 % av inkomsten. Föräldrapenning utgår dock alltid med minst 25 kr per dag, vilket utgör den s. k. garantinivån. För att en pappa ska kunna få föräldrapenning över garantinivån krävs att också mamman är försäkrad för sjukpenning över garantinivån eller att hon studerar, är sjuk eller på annat sätt är förhindrad att vårda barnet.

Utredningen har när den utformat förslaget till delföräldrapenning utgått från hur den nuvarande föräldrapenningen är uppbyggd. Enligt reglerna för föräldraförsäkringen krävs att föräldrar avhåller sig från förvärvsarbete under tid för vilken föräldrapenning utgår. Enligt utredningen bör således, för att delföräldrapenning skall kunna utgå, krävas att föräldern inte förvärvsarbetar mer än högst sex timmar per dag.

Frågan om det skall krävas någon viss minsta tid i förvärvsarbete är däremot mer komplicerad. För ett sådant krav talar främst att en utgångspunkt för utredningens arbete är att möjliggöra en arbetstidsförkortning i syfte att minska de långa vistelsetiderna för barn i samhällets barnomsorg. Det syftet uppnås om de heltidsarbetande föräldrarna får möjlighet att sänka sin arbetstid.

Mot bakgrund av detta och de begränsade ekonomiska resurser som står till buds föreslår utredningen att de heltidsarbetande föräldrarna ges en rätt att begränsa sin arbetstid till sex timmar och att det inkomstbortfall som därvid uppstår kompenseras med en delföräldrapenning.

Frånvaron av förvärvsarbete är emellertid ofta inte frivillig. Brist på arbetstillfällen och barntillsyn kan göra att en förälder inte har möjlighet att förvärvsarbeta. Också för de grupper som i dag arbetar mindre än heltid kan skälen till detta vara sådana som föräldrarna själva inte råder över. Utredningen återkommer till denna fråga i ett senare betänkande i samband med den allmänna bedömningen av den fortsatta utbyggnaden av föräldraförsäkringen.

8.4.6 Effekter på arbetsmarknaden

Utredningen har genom besök på ett antal arbetsplatser och genom diskussion med arbetsgivare och fackföreningsrepresentanter försökt att bilda sig en uppfattning om vilka problem som uppstår på arbetsmarknaden vid en arbetstidsförkortning för småbarnsföräldrar. I utredningen har också ingått experter från arbetsmarknadens parter och arbetsmarknadsstyrelsen.

Det är svårt att i förväg i detalj bedöma alla effekter av en reform innan den genomförs. Förhållandena på arbetsplatserna är också så skiftande att det inte finns någon möjlighet att göra en total genomgång av problemen. Utredningens huvudintryck av de kontakter den haft har blivit att en förkortning av arbetstiden visserligen medför problem, men att problemen inte behöver bli olösliga.

Av diskussionerna med arbetsgivare och fackföreningsrepresentanter har utredningen fått den uppfattningen att problemen sannolikt blir större ju mindre arbetsplatsen är. Vidare torde problemen främst komma att gälla arbetsområden där man är ömsesidigt beroende av varandras samtidiga närvaro, och där delar av arbetet inte kan förskjutats till en senare tidpunkt.

Förslaget har fördelar för såväl föräldrarna som arbetsgivarna genom att det sannolikt kommer att möjliggöra för fler föräldrar – främst kvinnor – att relativt snart efter en ledighet i samband med ett barns födelse återgå till arbetet. I många fall har ett barns födelse hittills inneburit att modern varit tvungen att släppa sitt heltidsarbete för avsevärd tid och därmed anknytningen till arbetsmarknanden.

Av kap. 4 framgår att de småbarnsföräldrar som omfattas av utredningens förslag till delföräldrapenning utgör ca 70 000 familjer per år, i vilka ca 120 000 förvärvsarbetande personer ingår. Under en och samma tidpunkt kommer maximalt ca 70 000 av dessa att kunna utnyttja delföräldrapenningen. Det innebär att högst 1,8 % av samtliga knappt fyra miljoner sysselsatta eller ca 2,1 % av samtliga knappt 3,5 miljoner personer, som arbetar 30 timmar eller mer kommer att vara berättigade till en förkortad arbetstid.

I sammanhanget kan nämnas att nära 300 000 män och ca 250 000 kvinnor varje vecka är helt frånvarande från arbetet på grund av sjukdom, semester, värnpliktstjänstgöring, arbetskonflikt, tjänstledighet e. d. Genomsnittligt 430 000 eller 13 % av samtliga 3,3 milj. heltidsarbetande (35 timmar eller mer per vecka) var av dessa anledningar frånvarande under år 1974.

Av det här sagda framgår att utredningens förslag bör ge tämligen begränsade problem på arbetsmarknaden som helhet. Enligt utredningens mening bör dess förslag vara möjliga att genomföra från en total arbetsmarknadssynpunkt.

Det är inte möjligt att i lagstiftning ge annat än allmänna riktlinjer för hur eventuella problem skall lösas. Det måste i första hand ske genom förhandlingar mellan de lokala parterna.

Som närmare utvecklas i kap. 9 och 11 är utredningen inte beredd att föreslå några dispensmöjligheter från kravet på en uppdelning av ledigheten mellan föräldrarna på grund av att en förälder har svårt att vara borta från sin arbetsplats. Det torde inte kunna undvikas att uppkommande problem i vissa fall får lösas genom tillfälliga omplaceringar även om detta givetvis inte får bli någon regel. Om en omplacering likväl måste företas bör den inte medföra någon försämring av ekonomiska eller andra förhållanden för den anställda.

8.5 Utbyggnad av föräldrapenningen vid sjukdom m. m.

Familjepolitiska kommittén konstaterade i sitt förslag till föräldraförsäkring att det finns vissa situationer när det är angeläget att en förälder stannar hemma och vårdar sitt barn. Kommittén föreslog att föräldraförsäkringen skulle täcka tre situationer: tiden kring ett barns födelse, när ett barn till förvärvsarbete föräldrar blir sjukt, samt när familjen har ett svårt handikappat barn.

Enligt familjestödsutredningens mening kan man från samma principiella utgångspunkter utforma en utbyggnad av föräldraförsäkringen för att möjliggöra för en förälder att vara ledig från arbetet i andra situationer när föräldern behöver vårda barn eller delta i samhällsaktiviteter med inriktning på barn.

Det kan gälla när av olika skäl någon annan än en förälder inte kan vårda barnet. Det kan vara när föräldrarna är förvärvsarbete och den ordinarie vårdaren blir sjuk. Det kan också vara när en hemarbetande förälder som normalt vårdar barnet blir sjuk. Ett annat problem som många föräldrar möter är hur de skall kunna följa med sina barn på besök hos barnavårdscentral, tandläkare e. dyl. Det finns också situationer när barn och föräldrar behöver bygga upp en stark inbördes relation. Det kan vara när barnet kommer till en ny familj eller återvänder till sin familj efter en lång tids frånvaro. Det kan också gälla krissituationer i familjens liv när en förälder behöver vara ledig.

Slutligen kan det finnas tillfällen när en förälder kan behöva ha kontakt med förskola eller skola för att hjälpa barnet i starten av vistelsen där eller för att ha fortlöpande kontakter med förskolan eller skolan. Nära samband med dessa föräldrakontakter har föräldrautbildningen, som är tänkt att förbättra föräldrarnas möjligheter att vårda och fostra sina barn.

Utredningens avsikt är att i ett senare betänkande lägga förslag om utbyggnad av föräldraförsäkringen så att den mera fullständigt täcker de situationer då en förälder behöver vara ledig från sitt arbete. Ett sådant förslag kräver ett omfattande kartläggnings- och konstruktionsarbete. I riksdagsbehandlingen av en del av de frågor, som kan tänkas ingå i en sådan utbyggnad har emellertid framkommit ett behov att behandla vissa frågor med förtur.

I huvudsak avser det utvidgningar av redan existerande stödformer, vilket gör att det konstruktionsmässigt finns en grund att stå på.

Utredningen lämnar i detta betänkande förslag till utbyggnad på tre punkter. Ersättningen vid vård av sjukt barn föreslås utvidgad att gälla även då vårdaren är sjuk. Ersättningstiden föreslås samtidigt förlängd till högst femton dagar per år. Dessa dagar bör även kunna tas i anspråk för viss förebyggande hälsovård för barnet. Utredningen föreslår vidare en till 90 dagar förlängd ersättningstid för föräldrar som adopterar barn vilka är äldre än tio månader. Slutligen föreslås en rätt till föräldrapenning införd för föräldramedverkan i samhällets barnomsorg under en dag per år, alternativt två halva dagar per år.

Utredningens förslag till utbyggnad av föräldraförsäkringen – utöver delföräldrapenningen – presenteras utförligare i kap. 10 (sid. 117).

8.6 Rätten till föräldraledighet

I lagen (1945:844) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m. m. finns bestämmelser om skydd mot uppsägning eller avskedande vid ledighet i samband med havandeskap eller barns födelse. En redogörelse för lagstiftningen lämnas i kap. 2 (sid. 00 ff).

Den nämnda lagen liksom en motsvarande lag (1939:727) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. bibehölls med vissa omarbetningar vid tillkomsten av lagen (1974:12) om anställningsskydd.

I samband med införandet av föräldraförsäkringen ändrades 1945 års lag till att omfatta även fäderna. Det betyder att inte heller de kan avskedas om de stannar hemma och uppbär föräldrapenning. Däremot omfattar uppsägningskyddet inte rätten att vårda sjukt barn eller faderns möjlighet att utnyttja de dagarna för att stanna hemma och vårda äldre barn i samband med ett nytt barns födelse. Det har – i likhet med vad som gäller vid egen sjukdom – inte ansetts nödvändigt att lagfästa detta anställningsskydd.

1945 års lag framstår i dag som ålderdomlig inte minst vid jämförelse med den nya lagstiftning till skydd för de anställda som genomförts under de senaste åren. Utöver lagen om anställningsskydd kan erinras om lagen (1974:358) om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen och lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till utbildning.

Utredningen har också kunnat konstatera att oklarhet rått i vissa hänseenden beträffande lagens tillämpning sedan reglerna blivit gällande också för fäder som vårdar sitt nyfödda barn. Bestämmelsernas nuvarande utformning kan ha bidragit till de missförstånd som uppstått.

Det är givetvis mycket viktigt att lagen ger ett klart uttryck för de regler som gäller vid ledighet för vård av små barn. Ett skäl till att fäderna hittills i så liten utsträckning använt föräldrapenningen är troligen det mer eller mindre uttalade motstånd mot att fäder tar ledigt som finns på en del arbetsplatser både bland arbetsgivare och arbetskamrater. Barriären av fördomar måste brytas för att det skall bli lika naturligt att en man stannar hemma från arbetet och vårdar ett litet barn som att en kvinna gör det.

Utredningen föreslår av dessa skäl att den nuvarande lagstiftningen om förbud mot avskedande ersätts med en ny lag om rätt till föräldraledighet. I denna lag bör inordnas också den rätt till föräldraledighet som följer av utredningens förslag om föräldrapenning vid vård av barn vid barnets eller vårdarens sjukdom, delföräldrapenning, föräldrapenning vid adoption av barn samt föräldrapenning för kontakt med samhällets barnomsorg.

Den närmare utformningen av utredningens förslag till lagstiftning om föräldraledighet framgår av kap. 11 (sid. 125 ff).

8.7 Särskilda frågor

Utöver de här redovisade förslagen tar utredningen upp vissa särskilda frågor till behandling. Det gäller en anpassning av semesterlagstiftningen till de nya reglerna i föräldraförsäkringen och införande av en rätt till ersättning för resekostnader för föräldrar som besöker sjukt barn på sjukhus.

Förslagen presenteras närmare i kap. 12 (sid. 131 ff).

9 Förlängning av föräldrapenningen och införande av delföräldrapenning

9.1 Inledning

Som utredningen angett i kap. 8 bör föräldrapenningen förlängas så att ersättningstiden i enlighet med familjepolitiska kommitténs förslag blir åtta månader men att samtidigt en regel införs som innebär att ingen av föräldrarna får utnyttja mer än sju månader av heltidsledigheten. Utredningen föreslår emellertid att denna utbyggnad av ersättningstiden kombineras med en delvis ny ersättningsform som ger familjer där båda föräldrarna förvärsarbetar möjlighet att byta ut heltidsledigheten under den åttonde månaden mot en minskning av den dagliga arbetstiden under fem månader och ersättning i form av delföräldrapenning under denna tid. Delföräldrapenningen skall vid en arbetstidsförkortning till sex timmar per dag i princip utgöra en fjärdedels föräldrapenning. Utredningen föreslår vidare att föräldraförsäkringen efter denna ersättningstid skall byggas ut med en längre tids delföräldrapenning för att möjliggöra en mera varaktig arbetstidsförkortning för småbarnsföräldrar. Förslagen beskrivs närmare i detta kapitel.

9.2 Förlängning och uppdelning av heltidsledigheten

Enligt utredningens mening bör tiden för föräldrapenning vid en förlängning till åtta månader delas mellan föräldrarna så att som huvudregel en förälder inte får utnyttja mer än sju månader av ersättningstiden. Det innebär att om familjen skall kunna utnyttja hela ersättningstiden på åtta månader måste den andre föräldern utnyttja minst en månad. Föräldrarna bör själva få avgöra när bytet skall ske.

Ensamstående föräldrar bör ha rätt till åtta månaders föräldrapenning. Likaså bör undantag gälla i familjer där den ene föräldern på grund av långvarig sjukdom eller av andra liknande skäl är direkt förhindrad att vårda barnet.

Som tidigare angetts bör familjen i vissa fall kunna byta ut föräldrapenningen för heltidsledighet under den åttonde månaden mot fem månaders delföräldrapenning. Rätten att omvandla föräldrapenningen för den åttonde månaden till fem månaders delföräldrapenning bör i enlighet med vad som utvecklats närmare längre fram som huvudregel

vara förbehållen familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar mer än sex timmar per dag eller studerar på heltid. Rätten bör också tillkomma ensamstående förvärvsarbetande föräldrar och familjer där den ena maken av sjukdom eller andra skäl är förhindrad att vårda barnet. En omvandling bör bara få ske för den sista månaden och bör av administrativa skäl omfatta hela månaden. Även i de fall familjen väljer att ta ut ersättningstiden i form av delföräldrapenning bör som villkor gälla att denna ersättningstid inte får utnyttjas av den förälder som redan utnyttjat 210 dagar av heltidsledigheten. För att fadern skall få ersättning över garantinivån bör i enlighet med gällande regler fordras att båda föräldrarna har sjukpenning över denna nivå eller att modern av särskilda skäl är förhindrad att vårda barnet.

9.3 Förutsättningar för delföräldrapenning

Förslaget om en delföräldrapenning avser att möjliggöra en arbetstidsförkortning för heltidsarbetande småbarnsföräldrar. Det innebär att regler måste fastställas för vad som är att betrakta som kortaste resp. längsta arbetstid för att ersättning skall kunna utgå.

Som framhållits i kap. 8 bör delföräldrapenningen syfta till att göra det möjligt för småbarnsföräldrarna att minska sin arbetstid till sex timmar per dag. Rätten till delföräldrapenning och den därmed sammanhängande rätten till förkortning av arbetstiden bör således avse dem som normalt har en daglig arbetstid som överstiger sex timmar.

För att föräldrapenning skall utgå krävs i den nuvarande föräldraförsäkringen att föräldern avstår från att förvärvsarbete. I hemmakefamiljer har fadern inte rätt till föräldrapenning över garantinivån om inte modern är förhindrad att vårda barnet. Motsvarande regler bör gälla för delföräldrapenningen. Denna bör utgå endast under förutsättning att föräldern inte arbetar mer än sex timmar per dag. Det innebär att delföräldrapenning inte bör utgå om föräldern – annat än helt tillfälligt – arbetar övertid.

Liksom för föräldrapenningen vid heltidsledighet bör för delföräldrapenningen finnas ett krav på att den förälder som uppbär stödet skall svara för vården av barnet. Han är således inte berättigad till delföräldrapenning om han sysslar med något annat på ett sätt som gör det klart att han inte kan se till och vårda barnet. Syftet med stödet är att det skall komma barnet till del i form av kortare vistelsetid inom barnomsorgen och motsvarande ökning av tiden tillsammans med föräldrarna. Därför bör krävas att den andra föräldern är förvärvsarbetande med mer än sex timmars arbetsdag. Med förvärvsarbete bör jämföras studier som bedrivs på heltid. Något krav att den andre föräldern skall vara sysselsatt med förvärvsarbete eller liknande under just den tid arbetstidsförkortningen görs kan dock bl. a. av kontrollskäl inte uppställas.

9.4 Uppdelning av tiden för delföräldrapenning mellan föräldrarna

Enligt de utgångspunkter för sitt arbete som utredningen angett i kap. 8 bör en delföräldrapenning bidra till ökad jämställdhet mellan män och kvinnor. Reglerna för delföräldrapenningen måste därför utformas så att de bidrar till att kvinnornas ställning på arbetsmarknaden stärks. Utredningen har valt att föreslå en konstruktion som visserligen ger föräldrarna frihet att själva välja sinsemellan när de vill ta ut föräldrapenningen, men som samtidigt ändå ger starka skäl för att båda föräldrarna skall utnyttja föräldrapenningens förmåner.

Utredningens förslag innebär att en rätt till delföräldrapenning under 600 dagar införs. Ersättningstiden skall enligt förslaget delas mellan föräldrarna så att de vardera får disponera hälften – dvs. 300 dagar – av totala antalet dagar. Inom denna ram får föräldrarna själva avgöra vilken uppdelning som passar dem bäst. Ingen av föräldrarna bör som huvudregel få ta ut mer än hälften av det sammanlagda antalet dagar. Ensamstående föräldrar bör dock få utnyttja hela ersättningstiden. Vidare bör undantag kunna göras när det står klart att den andre föräldern inte kan vårda barnet på grund av långvarig sjukdom, stadigvarande arbete på annan ort, värnpliktstjänstgöring, anstaltsvistelse eller av därmed jämförlig orsak. Återkommande nattarbete eller skiftarbete där nattarbete eller sent skiftarbete ingår bör också i vissa fall kunna vara skäl för att andra föräldern får ta ut mer än hälften av antalet dagar. Däremot bör inte undantag göras på grund av att en förälder hävdar att han inte kan vara borta från sitt förvärvsarbete på grund av dess vikt eller dylikt.

9.5 Ersättningsnivå

Utgångspunkten för beräkningen av ersättningen bör vara det inkomstbortfall som uppstår när en förälder sänker sin arbetstid till sex timmar. Normal arbetstid vid heltidstjänst är för huvuddelen av arbetstagarna åtta timmar. För dessa innebär förslaget att de får rätt till en fjärdedels föräldrapenning. En del föräldrar har full avtalsenlig lön vid en normal arbetstid som ligger mellan sex och åtta timmar. Ur administrativ synpunkt skulle det vara att föredra att även för dem utge en fjärdedels föräldrapenning. Detta skulle emellertid leda till överkompensation i förhållande till det verkliga inkomstbortfallet. Utredningen vill därför inte förorda att delföräldrapenningen schablonmässigt alltid skall utgå med en fjärdedel. I stället bör delföräldrapenning i de nämnda fallen beräknas i förhållande till den verkliga arbetstidsförkortningen och därmed följande löneminskning. Rätt till delföräldrapenning bör inträda vid en förkortning av arbetstiden med minst en timme, dvs. från sju till sex timmar om dagen. Arbetstidsminskningen bör sedan räknas i jämna halvtimmar.

Rätten till föräldrapenning över garantinivån grundar sig enligt nuvarande regler på två förhållanden, nämligen dels att föräldern 270 dagar före nedkomsten varit försäkrad för en sjukpenning på minst 25 kr

per dag, dels att storleken på den sjukpenninggrundande inkomsten vid havandeskapsledighetens början överstigit vad som motsvarar föräldrapenningens garantinivå.

Det innebär att förändringar i föräldrarnas förvärvssituation efter graviditetens början bara beaktas under vissa förutsättningar, medan förändringar som inträffat sedan ledigheten börjat inte alls beaktas. Detta får i vissa fall effekter som inte är önskvärda. Så kan en förälder — kanske helt planerligt efter avslutande studier — börja förvärvsarbete senare än 270 dagar före nedkomsten. Någon rätt till kompensation — utöver garantinivån — för inkomstbortfall under havandeskapet eller den första tiden efter barnets födelse föreligger inte i detta fall. Ett av huvudskälen för den garantinivå som infördes i samband med föräldraförsäkringen var att mildra denna effekt. Det motsatta fallet — att en tidigare förvärvsarbetsande förälder övergår till att bli hemmamake — förekommer givetvis också. I dessa fall utgår stöd i förhållande till den tidigare inkomsten, oavsett om något egentligt inkomstbortfall längre föreligger eller inte.

Syftet med det ekonomiska skydd som föräldrapenningen skall ge är att bibehålla en tidigare uppnådd relativt stabil inkomstnivå. Detta skydd har ansetts böra täcka den tid som heltidsledigheten omfattar. De nuvarande reglerna kan i enskilda fall innebära vissa nackdelar. I huvudsak svarar de ändå mot de avsikter som legat bakom konstruktionen av stödet för heltidsledigheten. När det däremot gäller deltidslidigheten är det enligt utredningens mening inte rimligt att knyta det ekonomiska stödet till förvärvsförhållandena före graviditeten. Utredningen anser att delföräldrapenningen i stället skall grunda sig på den aktuella sjukpenninggrundande inkomsten — räknat på den heltidsinkomst föräldern skulle haft om han inte förkortat sin arbetstid. Det innebär att delföräldrapenningen kommer att svara mot inkomstbortfallet i den aktuella förvärvssituationen.

9.6 Föräldrar med ojämn veckoarbetstid

En särskild fråga är hur ersättningen och ledighetsreglerna skall utformas för föräldrar med dagliga arbetstider som är längre än åtta timmar. Det förekommer exempelvis anställningar där arbetstiden uppgår till tio eller tolv timmar per dag. Ofta sker detta arbete delvis på obekvämt arbetstid. Ökningen av den dagliga arbetstiden motsvaras i gengäld av att den anställde arbetar mindre än fem dagar per vecka eller med kortare arbetstid under vissa dagar.

Även om denna typ av anställning är fördelaktig för föräldrarnas möjligheter att vara tillsammans med sitt barn under de arbetsfria delarna av veckan kvarstår naturligtvis i många fall problemen med de långa vistelsetiderna i barnomsorgen under de mycket långa arbetsdagarna.

Om dessa föräldrar skulle ges rätt till ledighet ned till sex timmar med en däremot svarande ersättning skulle de bli överkompenserade i förhållande till föräldrar med mera normal arbetstid. Ett sådant system — som skulle ge motiv för föräldrarna att söka arbeten med extra lång

arbetstid vissa veckodagar — är ur familjepolitisk synpunkt inte lämpligt. Föräldrar med ojämna eller ovanliga arbetstider bör i stället få rätt till delföräldrapenning vid en förkortning av arbetstiden ned till i genomsnitt 30 timmar per vecka. Som ovan nämnts föreslår utredningen att om en förälder har nattarbete eller skiftarbete där nattarbete eller sent kvällsarbete ingår, detta skall vara skäl till att den andre föräldern skall få utnyttja rätten till delföräldrapenning i mer än 300 dagar. Utredningen har för avsikt att följa frågan om möjligheterna för dessa grupper att utnyttja delföräldrapenningen. Om så visar sig behövas får utredningen pröva vilka ytterligare åtgärder som kan vidtas.

För föräldrar som arbetar mellan sex och åtta timmar per dag men mindre än fem dagar per vecka bör de vanliga reglerna gälla, dvs. att inkomstbortfallet för den verkliga arbetstidsminskningen ersätts och att föräldern garanteras rätt att begränsa arbetstiden till sex timmar per dag. Eftersom förslaget om delföräldrapenning tills vidare endast gäller dem som arbetar mer än sex timmar per dag bör en ersättning inte heller utgå till den del arbetstidsminskningen för ner veckoarbetstiden under 30 timmar per vecka.

För att kunna bestämma om en funktion är linjär eller icke linjär, kan man använda sig av följande kriterier:

1. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = ax + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen linjär.
2. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot x^2 + b \cdot x + c$, där a , b och c är konstanter, så är funktionen icke linjär.
3. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot x^3 + b \cdot x^2 + c \cdot x + d$, där a , b , c och d är konstanter, så är funktionen icke linjär.
4. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \sqrt{x} + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
5. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \frac{1}{x} + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
6. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \ln(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
7. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot e^x + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
8. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \cos(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
9. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \sin(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
10. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \tan(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.

Om funktionen inte kan skrivas på något av dessa sätt, så är funktionen icke linjär.

9.6 Fortbildningskursen i matematik

För att kunna bestämma om en funktion är linjär eller icke linjär, kan man använda sig av följande kriterier:

1. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = ax + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen linjär.
2. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot x^2 + b \cdot x + c$, där a , b och c är konstanter, så är funktionen icke linjär.
3. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot x^3 + b \cdot x^2 + c \cdot x + d$, där a , b , c och d är konstanter, så är funktionen icke linjär.
4. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \sqrt{x} + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
5. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \frac{1}{x} + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
6. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \ln(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
7. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot e^x + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
8. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \cos(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
9. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \sin(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.
10. Om funktionen kan skrivas som $f(x) = a \cdot \tan(x) + b$, där a och b är konstanter, så är funktionen icke linjär.

Om funktionen inte kan skrivas på något av dessa sätt, så är funktionen icke linjär.

10 Utbyggnad av föräldrapenning vid sjukdom m. m.

10.1 Inledning

I kap. 8 redovisas utredningens allmänna överväganden beträffande föräldraförsäkringens utbyggnad. Som där framhålles bör det inom föräldraförsäkringens ram finnas möjlighet att tillgodose föräldrars behov av att utan inkomstbortfall vara lediga från förvärvsarbete för olika ändamål som sammanhänger med barns fostran och vård. Vissa av de ändamål man kan tänka sig ingå i en utbyggd föräldraförsäkring är av den karaktären att de kräver ett mer omfattande utredningsarbete än vad som varit möjligt inför detta delbetänkande. Utredningen återkommer i ett senare betänkande med en mera fullständig genomgång av erfarenheterna av föräldraförsäkringen och behovet av ändringar och utbyggnader av denna. I detta kapitel lämnas förslag till utbyggnad på tre punkter, nämligen föräldrapenning vid vård av barn när barnet eller vårdaren är sjuk, förlängd ersättning vid mottagande av adoptivbarn samt föräldrapenning för föräldramedverkan i samhällets barnomsorg.

10.2 Föräldrapenning för vård av barn vid sjukdom m. m.

10.2.1 Inledning

Enligt gällande regler kan sjukpenning utgå för vård av sjukt barn som är under tio år. Sjukpenningen utgår om bägge föräldrarna förvärvsarbetar samt till ensamstående förvärvsarbetande förälder och är begränsad till tio dagar per år och familj. Inom ramen för dessa tio dagar kan sjukpenning också utgå till fader som vårdar barn i anslutning till annat barns födelse.

I socialförsäkringsutskottets betänkande 1975:1, vilket godkännts av riksdagen, anför utskottet att frågan om sjukpenning vid vård av friskt barn vid ordinarie vårdares sjukdom förtjänar att prövas med förtur. Utredningen delar denna uppfattning.

10.2.2 *Utredningens förslag*

Många föräldrar har upplevt det vara en brist i försäkringens konstruktion att rätten till sjukpenning vid vård av sjukt barn inte omfattar ersättning när den som vanligen har tillsynen om barnet blir sjuk. Det blir för föräldrarna stora tillsynsproblem också när den ordinarie vårdaren blir sjuk. En utvidgning av rätten till föräldrapenning bör inordnas i det nuvarande stödet, som lämpligen då i stället bör kallas föräldrapenning. Denna bör utgå till förvärvsarbetande föräldrar som behöver stanna hemma för att vårda barnet på grund av att antingen barnet eller den som normalt svarar för barnets omvårdnad är sjuk.

För många förvärvsarbetande föräldrar innebär besök med barnen på barnvårdscentraler, hos tandläkare o. d. betydande problem. Ofta finns ingen annan möjlighet än att föräldern tar ledigt från arbetet för att följa barnet. I regel uppstår då ett inkomstbortfall. Utredningen anser det motiverat att rätten till föräldrapenning för vård av barn till förvärvsarbetande föräldrar utvidgas till att även omfatta hälsokontroller, tandläkarbesök och annan förebyggande vård för barnet. De ersättningsberättigade dagar som förälder utnyttjar för sådana ändamål skall avräknas från de dagar som står till familjens förfogande.

Samtidigt med dessa utvidgningar av förutsättningarna för ersättning bör antalet ersättningsberättigade dagar ökas. Utredningen föreslår att föräldrapenning skall kunna utgå i högst femton dagar per år. Föräldrarna bör själva få avgöra hur de vill disponera de femton dagarna.

Utredningen har övervägt frågan om dagantalet bör differentieras så att flerbarnsfamiljer får ett större dagantal. Av den statistik som redovisas i kap. 3 framgår emellertid att det i varje fall för närvarande inte finns underlag för en sådan differentiering av försäkringens ersättningsregler. Frågan kommer att följas i det fortsatta arbetet.

Vid en bedömning av i vilken mån systemet med föräldrapenning vid vård av barn bör byggas ut bör effekterna på kommunernas barnvårdarverksamhet beaktas. Familjepolitiska kommittén uttalade — liksom senare regeringen i proposition — att införandet av sjukpenning vid vård av sjukt barn inte fick leda till att kommunerna begränsade sin barnvårdarverksamhet. I vissa kommuner har dock enligt vad utredningen erfarit sådana begränsningar förekommit med hänvisning till det stöd som föräldrarna kan få genom föräldraförsäkringen.

Föräldraförsäkringens syfte har varit att täcka behovet av vård av barn när barnet — eller enligt förslaget vårdaren — hastigt insjuknar och barnvårdare inte hinner anskaffas. Det finns också tillfällen när det ur barnets synpunkt är bäst att en förälder tar hand om det. Försäkringen bör vidare rimligen också utgöra en trygghet i perioder med infektionstoppar då den kommunala barnvårdarorganisationen inte kan tillgodose hela vårdbehovet i kommunen. Det är emellertid utredningens bestämda mening att kommunerna normalt bör ha en barnvårdarverksamhet av sådan omfattning att barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar kan få hjälp vid barnets sjukdom.

10.3 Föräldrapenning vid adoption

10.3.1 Inledning

Föräldrapenning vid adoption av barn utgår f. n. enligt två olika alternativ. För foster- och adoptivbarn som är yngre än nio månader när det kommer till sin nya familj utgår föräldrapenning enligt samma regler som för barn till de biologiska föräldrarna fram till dess barnet är nio månader maximalt under 210 dagar. Vid genomförande av utredningens förslag om förlängning av föräldrapenningen i samband med barns födelse kommer föräldrapenning att kunna utgå längst till dess barnet är tio månader, maximalt under 240 dagar. Vidare kommer delföräldrapenning att kunna utgå under 20 månader för barn som är under tre år.

För adoptivbarn som är äldre än nio månader – enligt förslaget tio månader – men som ej fyllt tio år utgår föräldrapenning under 20 dagar i samband med att barnet kommer till familjen.

10.3.2 Utredningens förslag

Som framgår av kap. 3 adopterades under år 1973 ca 1 400 barn som var under tio år. Ca två tredjedelar av dessa var utländska barn. Drygt 20 % av alla adoptivbarn var under ett år vid adoptionstillfället. Andelen barn som var under ett år när de kom till familjen var sannolikt väsentligt högre med tanke på att adoptioner regelmässigt föregås av en fosterhemsplacering som i allmänhet varar mellan tre månader och ett år.

Den statistik och de undersökningar om adoptioner som finns i Sverige är bristfälliga. Man vet relativt litet om verkligheten bakom siffrorna i statistiken. Det finns inte heller något samlat material som belyser i vilket fysiskt och psykiskt tillstånd barnen är när de anländer till den nya familjen. Sannolikt är adoptivbarnen i dessa avseenden en mycket skiftande grupp. Utredningen finner det angeläget att statistiken beträffande adoptioner förbättras. Bland de frågor som bör belysas är barnens ålder vid adoptionen, föräldragruppens sammansättning m. m.

Förutsättningarna för anpassning till den nya familjen torde också uppvisa stora skillnader mellan olika barn och olika familjer bl. a. beroende på barnens ålder, hälsotillstånd, tidigare upplevelser och förmåga att kommunicera med föräldrarna. Forskningen kring dessa problem har varit mycket begränsad.

Enligt utredningens mening kan man inte generellt jämställa adoptivbarn med nyfödda barn. Adoptivbarnen har speciella och varierande anpassningsproblem som gör det svårt att ange en generell tidsperiod som behövs för att dessa barn på ett harmoniskt sätt skall växa in i den nya familjen. Det är heller inte givet att det ur barnets synpunkt är lyckligast att under en längre period växa sig in i en familjesituation med en hemmavarande förälder för att efter periodens slut på nytt tvingas anpassa sig till nya förhållanden. Vidare måste man vid utformningen av ersättningsreglerna för adoptivföräldrar beakta att det även i familjer med egna barn förekommer problem av liknande slag som i adoptivfamiljer.

Enligt utredningens mening finns det trots dessa invändningar skäl att ge föräldrar till adoptivbarn i åldern tio månader—tio år rätt till föräldrapenning under en längre period än de nuvarande 20 dagarna. Familjerna behöver exempelvis ofta tid för hälsokontroller och sjukvårdsbehandling av barnen. En viss förlängning torde därför vara motiverad. I ledighetsreglerna för statstjänstemän ges förälder möjlighet att vara ledig i 90 dagar för att ta emot ett adoptivbarn. Utredningen finner att den avvägning som legat bakom denna tidsgräns tills vidare kan tillämpas även för föräldraförsäkringen. Utredningen föreslår således att rätten till föräldrapenning för adoptivföräldrar utvidgas till 90 dagar och att ersättning utgår under 45 dagar för vardera föräldern.

En period på 90 dagar bör ge goda möjligheter att hinna med de praktiska frågor som måste skötas i samband med att ett nytt barn kommer till familjen samt också ge tid till att påbörja en anpassning till familjen och att mjukt introducera barnet i barnomsorgen.

Frågan om en förlängning av ersättningstiden i samband med adoption av äldre barn bör som nämnts också ses i relation till behovet av särskilda insatser för barn i andra situationer. Det gäller exempelvis när barn återvänder till sin familj efter att under lång tid vistats exempelvis på sjukhus eller annan institution eller när ett barn varit i fosterhem under en längre period. Det gäller också vid vissa sjukdomstillstånd och anpassningsproblem hos barnet i hemmet. Utredningen avser att i ett senare betänkande återkomma till frågan om det går att i föräldraförsäkringen inrymma det behov av anpassning till familjen som dessa barn har.

Utredningen har också för avsikt att inventera den forskning och statistik som finns om adoptioner och ev. initiera sådan forskning som kan vara nödvändig för att ge ett bättre beslutsunderlag när det gäller adoptivföräldrarnas ställning inom föräldraförsäkringen. Utredningen återkommer därför även till denna fråga i ett senare sammanhang.

10.4 Föräldrapenning för föräldramedverkan i samhällets barnomsorg

10.4.1 *Inledning*

Förskolan undergår f. n. en intensiv utveckling, inte bara vad gäller kvantitativ utbyggnad utan även med avseende på sitt innehåll. Barnstugeutredningens idéer håller nu gradvis på att omsättas genom bl. a. information och fortbildning av förskolans personal samtidigt som grundutbildningen för all förskolepersonal ses över.

Förskolans program, som bl. a. bygger på syskongrupsprincipen och att personalen verkar i arbetslag, har som målsättningen att göra förskolan till ett bra komplement till barnens vård i hemmet och samtidigt innebära ett direkt stöd i barnets utveckling. I en förskola, som rymmer olika former av deltids- och heldagsverksamhet och som kan komma in i ett tidigt skede i barnets liv, finns också förutsättningar för att göra barnens fostran till en växelverkan mellan barn, föräldrar och samhälle. Därtill

krävs emellertid andra förutsättningar än vad som finns i dag. Bl. a. behöver föräldrarna ges möjlighet att aktivt delta i förskolans verksamhet.

10.4.2 *Föräldramedverkan i förskolan*

För att förskolevistelsen skall bli till gagn för barnet krävs att föräldrar och personal väl känner varandra. Det samarbete som kommer till stånd mellan föräldrar och personal blir viktigt bl. a. genom att det för barnet blir något av en förebild för vad samarbete innebär. Barnets upplevelse av socialt liv kommer att präglas av det samspel det ser och upplever mellan föräldrar och andra vårdare.

Det finns i vårt samhälle stora skillnader mellan olika människor i fråga om uppfostringsideologier och uppfostringsmetoder. Ett utvecklat samarbete mellan föräldrar och daghemspersonal utgör grunden för en bearbetning och utveckling av dessa eventuellt skilda uppfattningar till något som är gynnsamt för barnet.

Som exempel på försök att möta behovet av en mer aktiv föräldramedverkan kan nämnas att vissa daghem bjuder in föräldrarna till daghemmet t. ex. en eftermiddag per månad för samvaro med barn och personal. Gemensamma utflykter, aktiviteter på lördagar m. m. är andra exempel på metoder från förskolans sida att möta behovet av en aktiv föräldramedverkan.

För de flesta föräldrar inskränker sig dock kontakten med förskolan till lämnings- och hämtningstillfällena. För många föräldrar, och i synnerhet de med långa arbetsdagar och obekväma arbetstider, finns ofta begränsade möjligheter till samtal med den för barnet ansvariga förskolepersonalen, vars arbetsschema kan vara utformat så att de sällan eller aldrig träffar föräldrarna.

Utredningens förslag om delföräldrarenning för föräldrar med små barn ger föräldrar möjlighet att vistas en stund i förskolan exempelvis morgnar och kvällar. Det betyder att förutsättningar skapas för en för barnet naturlig övergång mellan hem och förskola och att förskolan både på kort och lång sikt kan bli ett värdefullt komplement till föräldrahemmet.

Därutöver bör enligt utredningens mening föräldrar ha möjlighet att i viss utsträckning vara lediga från sitt arbete för att kunna följa och delta i verksamheten i barnomsorgen. Föräldrarna har behov av att fortlöpande kunna följa verksamheten. I samband med att barnet börjar i förskolan finns det därutöver ett behov av ledighet för att göra övergången mjuk och för att den fortsatta förskolevistelsen skall bli så bra som möjligt för barnet.

10.4.3 *Utredningens förslag om dagar för föräldramedverkan i förskolan*

Enligt utredningens mening är det angeläget att föräldrarna i större utsträckning än nu bereds möjligheter till god kontakt och aktiv samverkan i förskolan under hela förskoletiden. Det är väsentligt att föräldrar bereds möjlighet att under någon hel eller halv dag ta del av verksamheten. Utredningen föreslår därför att varje förälder med barn i den

kommunala barnomsorgen ges rätt till föräldrapenning under en dag per år, alternativt två halva dagar per år.

Föräldramedverkan i förskolan bör enligt utredningens mening innebära att föräldrar deltar i förskolans ordinarie vardagsrutiner tillsammans med barn och personal. Utredningen förutsätter att kommunerna i samråd med förskoleavdelningarnas personal och föräldrar ser till att föräldrarnas medverkan blir jämt fördelad under året.

10.4.4 *Behovet av introduktionsperiod i barnomsorgen*

När barnet börjar i förskolan läggs grunden för det fortsatta samarbetet mellan föräldrar och personal. När barnet gradvis får vänja sig vid sin nya miljö och föräldrarna får möjlighet att lära känna personalen och deras arbetssätt skapas de gynnsammaste förutsättningarna för det fortsatta samarbetet. Erfarenheterna visar att denna tid är viktig för barnets möjligheter att uppleva den nya miljön positivt och för att skapa sammanhang mellan de miljöer barnet växer upp i.

För föräldrar är det angeläget att de känner sig väl mottagna och accepterade av personalen. Föräldrar behöver känna att det är en fördel om de kan delta i verksamheten och att de förutom kontakt med barn och personal också har möjlighet att träffa andra föräldrar. Samtidigt som kunnig och erfaren personal kan hjälpa och stödja föräldrarna i deras fostran av barnet, så kan föräldrarna ge personalen en bättre insikt i det enskilda barnets förutsättningar och behov.

Personalen behöver tid för att lära känna inte bara barnet utan även föräldrarna för att få kunskaper om familjens situation. Får personal och föräldrar en god kontakt med varandra skapas förutsättningar för en fortsatt god kontakt även sedan introduktionen avslutats.

I dag torde stora variationer föreligga mellan olika kommuner och daghem när det gäller i vilken mån en systematisk introduktion sker och hur den är utformad. Skillnaderna beror delvis på vilka möjligheter de olika daghemmen har att genomföra en introduktion och hur de värderas av daghemmets personal. Personalen är inte heller alltid förberedd att tillsammans med föräldrarna ge introduktionen av barnet ett riktigt innehåll. En anledning till att introduktion i vissa fall bara sker i begränsad omfattning är vidare att föräldrar inte har råd eller möjlighet att ta ledigt från sina arbeten.

Utredningen avser att återkomma till frågan om tid för introduktion av barn i samhällets barnomsorg kan innefattas i föräldraförsäkringen. Enligt utredningens mening är det angeläget både att föräldrarnas möjlighet att vänja sina barn vid den nya omgivningen ökas och att daghemmen och verksamheten där utformas så att introduktionen får ett konkret innehåll vid alla daghem. Mot den bakgrunden föreslår utredningen att det uppdras åt socialstyrelsen att i samråd med familjestödsutredningen genom utbildnings- och informationsinsatser förbereda en mer utbyggd föräldrasamverkan mellan förskolepersonal och föräldrar i samhällets barnomsorg. Även med barnomsorgsgruppen – som utreder frågan om föräldrabildning bör ett samråd ske.

För dagbarnvårdarna kan man inte ha samma krav på innehåll i föräldrasamverkan. Man bör dock sträva efter att skapa former och innehåll i föräldrakontakterna mellan föräldrar och dagbarnvårdare i kommunens barnomsorg. Det kan t. ex. innebära att föräldrar, dagbarnvårdare och barn tillsammans med förskollärare diskuterar barns behov av lek och stimulans, material, kommunens bokutlåning osv. I de fall det i kommuner finns lekrådgivning/öppen förskola bör föräldrar och dagbarnvårdare tillsammans med barnen ges möjlighet att delta i verksamheten. Man bör också i större omfattning pröva dagbarnvårdares anknytning till daghem i bostadsområdet. Även på detta område bör socialstyrelsen få i uppdrag att finna former, organisation och innehåll i föräldrasamverkan med familjedaghem.

11 Rätt till föräldraledighet

11.1 Inledning

I kap. 8 har utredningen framhållit behovet av en modernisering av de bestämmelser som reglerar anställningsskyddet vid föräldraledighet. Dessa finns i lagen (1945:884) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m. m. Enligt utredningens mening bör rätten till föräldraledighet slås fast i en helt ny lag. Lagstiftningen bör därvid istället för att innehålla förbud mot uppsägning eller avskedande ha bestämmelser om en positiv rätt till ledighet av samma karaktär som t. ex. den nyare lagstiftningen om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning och rätt till ledighet och lön vid svensk-undervisning för invandrare.

11.2 Lagens omfattning

Lagstiftningen skall ersätta de nuvarande reglerna i 1945 års lag. Enligt utredningens mening är det viktigt att rätten till ledighet också utsträcks till sådan frånvaro som berättigar till föräldrapenning men som inte omfattas av 1945 års lag. Den nya lagstiftningen bör därför även gälla adoptivföräldrars rätt till föräldrapenning och rätt till föräldrapenning vid vård av barn vid barnets eller den ordinarie vårdarens sjukdom, inkl. fädernas rätt till ledighet för vård av barn i samband med annat barns födelse, samt för viss förebyggande hälsovård för barnet. Rätten till ledighet skall också gälla den tid då förälder har rätt till delföräldrapenning och till föräldrapenning vid föräldramedverkan i barnomsorgen.

11.3 Anställningsskydd vid äktenskap, havandeskap m. m.

Enligt 1945 års lag får arbetstagaren inte avskedas på den grund att arbetstagaren slutit trolovning, ingått äktenskap, blivit havande eller fött barn. Betydelsen av dessa förbud har minskat väsentligt genom tillkomsten av lagen (1974:12) om anställningsskydd. Det måste nämligen anses sakligt ogrundat enligt denna lag att säga upp eller avskeda en arbetstagare på någon av dessa grunder. Till skillnad från 1945 års lag

gäller emellertid lagen om anställningsskydd inte alla arbetstagare. Undantagna är arbetstagare med företagsledande eller därmed jämförlig ställning, arbetstagare som är medlem av arbetsgivarens familj, arbetstagare som är anställd för arbete i arbetsgivarens hushåll och arbetstagare som fått arbetslöshetshjälp i form av bl. a. beredskapsarbete.

Behovet av ett anställningsskydd för dessa grupper av arbetstagare torde inte vara mer framträdande i de situationer som omfattas av 1945 års lag än i många andra som nu är lämnade utan skydd. Enligt utredningens uppfattning är det dock inte rimligt att beröva dessa grupper det skydd de redan har i dag. Ur systematisk synpunkt borde detta regleras i anslutning till den nyligen genomförda anställningsskyddslagstiftningen. Detta är dock en sak som lämpligen bör behandlas i annat sammanhang. Utredningen har därför stannat för att i avvaktan på eventuella ändringar i lagen om anställningsskydd till den nya lagen om rätt till föräldraledighet överföra de skyddsregler som i dag ges i 1945 års lag. Trolovning är inte längre ett rättsligt institut efter nyligen genomförda reformer i äktenskapslagstiftningen utan en privat överenskommelse. Anställningsskyddet vid trolovning torde därför kunna utgå ur den nya lagen.

11.4 Sambandet mellan de ekonomiska förmånerna och ledighetsreglerna

Föräldrastödet i samband med barns födelse kan sägas bestå av dels en rätt till ekonomiskt stöd, dels en rätt till ledighet grundad på reglerna i 1945 års lag. På vissa punkter skiljer sig rättigheterna åt. Således är enligt reglerna i 1945 års lag föräldrarnas rättighet att byta av varandra begränsad så att de endast har rätt att vara hemma i två perioder vardera. Någon motsvarande begränsning finns inte när det gäller hur många perioder en förälder får utnyttja föräldrapenningen. Kan föräldrarna komma överens med sina arbetsgivare är det således inget som hindrar att de byter av varandra så ofta de vill.

En begränsning i rätten till ledighet beträffande det antal byten föräldrarna får göra torde dock vara nödvändig också i den nya lagstiftningen om föräldraledighet. Utan en sådan begränsning skulle arbetsgivarna få svårt att planera arbetet för den tid föräldrarna får ledigt. Liksom hittills bör dock givetvis lagstiftningen inte hindra att föräldrarna kommer överens med sina arbetsgivare om tätare byten. Sambandet mellan försäkringen och ledigheten bör slås fast klarare i den nya lagen. Rätten till ledighet bör gälla under förutsättning att den avser tid för vilken föräldern uppbär ersättning från försäkringen.

Utredningen finner ingen anledning att ändra reglerna i fråga om det antal perioder under vilken en förälder skall ha rätt att utnyttja föräldrapenningens heltidsdel som med utredningens förslag kommer att omfatta antingen sju eller åtta månader. Även i fortsättningen bör således varje förälder ha rätt till ledighet i två perioder under denna tid. Rätten till omvandling av den åttonde månadens heltidsföräldrapenning till fem

månaders delföräldrapenning bör enligt utredningens förslag normalt tas ut i ett sammanhang. Motsvarande bestämmelser bör finnas när det gäller rätten till ledighet.

När det gäller rätten till ledighet ned till sex timmar per dag bör det också stå föräldrarna fritt att avgöra när de vill ta ut sina respektive dagar, men en begränsning skall finnas i rätten till byte. Hur många byten som det är rimligt att föräldrarna skall få göra måste naturligtvis bli beroende av hur lång tid delföräldrapenningen utgår. Enligt utredningens mening ställer rätten till deltidsledighet ofta ännu större krav på arbetsgivarna ur planeringssynpunkt än vad heltidsledigheten gör. Av det skälet har utredningen funnit det befogat att vara lika restriktiv när det gäller antalet byten under tiden för delföräldrapenningen som för heltidsledigheten trots att delföräldrapenningen skall kunna utgå under betydligt längre tid.

Utredningen föreslår därför att vardera föräldern skall ha rätt att vara ledig i två perioder under de 600 dagar delföräldrapenningen omfattar. Ett eventuellt byte vid övergången mellan heltids- och deltidsledighet bör inte påverka rätten till senare byten. Som framhållits tidigare kan föräldrarna byta oftare om arbetsgivarna accepterar det.

När det gäller adoptivföräldrars rätt till ledighet bör det f. n. vara tillräckligt med ett byte under de 90 dagar de enligt utredningens förslag skall få rätt till om barnet är äldre än åtta månader. Om barnet är under åtta månader och ledighetstiden längre än 90 dagar bör de vanliga reglerna för föräldrapenningen gälla.

För föräldrapenning vid vård av barn vid barnets eller vårdarens sjukdom finns det, med hänsyn till att den sammanlagda ledighetstiden är jämförelsevis kort, ingen anledning att föreskriva några regler om hur många perioder den skall få utnyttjas av en förälder. Det bör stå föräldrarna fritt att varje gång själva avgöra vem av dem som skall stanna hemma och ha rätt till föräldraledighet.

11.5 Varseltider

Enligt de nuvarande bestämmelserna i 1945 års lag måste arbetstagaren meddela arbetsgivaren tre veckor i förväg om han vill vara föräldraledig och uppbära föräldrapenning i samband med barns födelse. Även när arbetstagaren vill återgå till arbetet måste arbetsgivaren meddelas tre veckor i förväg. Varseltiden på tre veckor har gällt oförändrad sedan moderskapsförsäkringens tid.

Arbetsgivarens behov av att få tid för planeringen av arbetet har sannolikt inte minskat sedan den nuvarande lagen tillkom. Föräldraförsäkringen kan i stället ha ställt arbetsgivaren inför större problem än tidigare. Med hänsyn härtill och till att tiden i annan jämförlig lagstiftning ofta är en månad föreslår utredningen att varseltiden förlängs till en månad.

11.6 Anställningstid

För närvarande gäller att förbudet mot avskedande i samband med barns födelse innefattar de arbetstagare som varit anställda hos arbetstagaren sedan minst ett år före det föräldraledighetens början. Bakgrunden till bestämmelsen var när lagen infördes en oro för att kvinnor skulle ta anställning sedan de blivit gravida utan att omtala graviditeten, vilket skulle orsaka svårigheter för arbetsgivarna.

Enligt utredningens förslag kommer föräldraledigheten på hel- eller deltid att utsträckas till dess barnet fyllt tre år. En regel av nuvarande slag innebär således att de föräldrar som kommer ut på arbetsmarknaden eller byter arbetsgivare under en period på mer än tre år inte omfattas av ledighetsreglerna. Detta skulle innebära att betydande grupper föräldrar inte skulle omfattas av rätten till föräldraledighet. Detta kan enligt utredningens uppfattning inte vara rimligt.

Det krav som kan ställas på anställningstiden är att den skall ge arbetsgivaren en skälig planeringstid inför ledigheten. Bl. a. med hänsyn till att barnledigheten numera avser båda föräldrarna torde det inte finnas tillräcklig anledning att behålla kravet på en anställningstid som täcker hela graviditeten. Utredningen finner det lämpligt att karenstiden sätts till sex månader vilket överensstämmer med tiden i likartad lagstiftning som nyligen genomförts, nämligen lagen om anställningsskydd och lagen om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning. Rätten till ledighet – på heltid eller deltid – bör således börja löpa sex månader efter det anställningen påbörjats. Det innebär att alla föräldrar blir berättigade till i varje fall en del av den lagstadgade föräldraledigheten.

11.7 Särskilda frågor kring deltidsledigheten

Som utredningen framhållit i sina allmänna överväganden i kap. 8 är det inte möjligt för utredningen att ge föreskrifter eller rekommendationer om hur arbetet skall ordnas på varje enskild arbetsplats i samband med att en förälder utnyttjar sin rätt till sex timmars arbetsdag. Utredningen är införstådd med att vissa problem kan uppstå men har ändå efter kontakter med arbetsgivare och fackföreningsrepresentanter fått den uppfattningen att problemen går att lösa. Ofta torde de bäst lösas i samarbete mellan arbetsgivare och den lokala fackliga organisationen. Där en anpassningsgrupp finns vid företaget kan denna sannolikt vara till hjälp.

Vissa allmänna bestämmelser bör emellertid ges i lagstiftningen. Det gäller vilken del av den dagliga arbetstiden som förkortningen skall avse och följderna av eventuella omplaceringar.

När det gäller vilken del av dagen som bör användas för arbetstidsförkortning måste arbetstagare ha rätt att kräva att den inte mot hans vilja förläggs till annan tid än arbetstidens början eller slut. Föräldern skall alltså inte behöva finna sig i att förkortningen tas ut mitt under arbetsdagen.

En komplicerad fråga är i vilken mån arbetsgivare skall ha rätt att omplacera arbetstagare. Enligt utredningens mening måste det finnas starka skäl för att en arbetstagare skall omplaceras mot sin vilja. Möjligheten att anställa en vikarie på tjänsten är ett exempel på frågor som därvid kommer in i bilden. För att en sådan omplacering skall få ske bör det krävas att frågan varit föremål för förhandling mellan den lokala fackliga organisationen och arbetsgivaren. Därvid bör de för arbetsmarknaden normala formerna följas. Någon försämring av arbetstagarens ekonomiska och andra förmåner får inte ske om en omplacering ändå bedöms som nödvändig. Efter föräldraledighetens slut skall arbetstagaren ha rätt att återgå till arbetet.

En komprimerad text är i sig en
 enkel utvärdering. Enligt principerna
 skall den inte vara för lång och
 innehålla enbart fakta. Den skall
 vara lätt att läsa och förstå. Den
 skall också vara intressant och
 ge läsaren en god upplevelse. Detta
 innebär att texten skall vara väl
 strukturerad och innehålla tydliga
 avsnitt. Dessutom skall den vara
 lätt att söka i och innehålla
 tillräckligt med information för
 att kunna besvara frågor om
 innehållet.

Enligt principerna skall texten
 vara lätt att läsa och förstå. Detta
 innebär att texten skall vara väl
 strukturerad och innehålla tydliga
 avsnitt. Dessutom skall den vara
 lätt att söka i och innehålla
 tillräckligt med information för
 att kunna besvara frågor om
 innehållet. Detta innebär att texten
 skall vara väl strukturerad och
 innehålla tydliga avsnitt. Dessutom
 skall den vara lätt att söka i och
 innehålla tillräckligt med information
 för att kunna besvara frågor om
 innehållet.

Enligt principerna skall texten
 vara lätt att läsa och förstå. Detta
 innebär att texten skall vara väl
 strukturerad och innehålla tydliga
 avsnitt. Dessutom skall den vara
 lätt att söka i och innehålla
 tillräckligt med information för
 att kunna besvara frågor om
 innehållet. Detta innebär att texten
 skall vara väl strukturerad och
 innehålla tydliga avsnitt. Dessutom
 skall den vara lätt att söka i och
 innehålla tillräckligt med information
 för att kunna besvara frågor om
 innehållet.

Enligt principerna skall texten
 vara lätt att läsa och förstå. Detta
 innebär att texten skall vara väl
 strukturerad och innehålla tydliga
 avsnitt. Dessutom skall den vara
 lätt att söka i och innehålla
 tillräckligt med information för
 att kunna besvara frågor om
 innehållet.

12 Särskilda frågor

12.1 Semesterreglerna i samband med föräldraförsäkringen

Semesterns längd för ett visst år bestäms med hänsyn till omfattningen av det arbete som arbetstagaren utfört under kvalifikationsåret. Med arbetad dag jämställs i semesterlagen (1963:114) bl. a. dag då arbetstagaren i samband med havandeskap eller barnsbörd avhållit sig från arbetet, i den mån bortovaron inte överstigit 90 dagar. Motsvarande maximitid gäller vid sjukdom som inte beror av yrkesskada. Däremot ger den tid då en manlig arbetstagare avhåller sig från förvärvsarbete för att vårda nyfött barn ingen semester rätt. Inte heller är annan tid som berättigar till ersättning inom föräldraförsäkringen semestergrundande, vare sig för manlig eller kvinnlig arbetstagare. Detta gäller t. ex. tid då foster- eller adoptivföräldrar får föräldrapenning i samband med barnets ankomst till familjen och tid då föräldrar uppbär sjukpenning för vård av sjukt barn.

Det är givetvis helt otillfredsställande från principiell synpunkt att semesterlagens bestämmelser gör skillnad på man och kvinna när det gäller den rätt till semester som kan grundas på ledighet för vård av nyfött barn. Inte minst från fackligt håll har också upprepade önskemål framförts om en lagändring som ger männen samma semesterförmåner när de varit lediga med föräldrapenning.

Det bör dock framhållas att den ekonomiska förlust en familj kan göra genom att mannens ledighet – till skillnad från kvinnans ledighet – inte grundar semester i allmänhet är liten. Detta beror på att f. n. endast 90 dagar av den tid som berättigar till föräldrapenning är semestergrundande. Skillnaden i semesterförmåner mellan föräldrarna medför inte någon mera betydande förlust för familjen som helhet annat än i de fall mannen stannar hemma i mer än 120 dagar av den nuvarande ersättningstiden, dvs. 210 dagar – 90 dagar.

Semesterlagen är föremål för en allmän översyn av 1974 års semesterkommitté. Enligt vad familjestödsutredningen inhämtat kommer semesterkommittén att pröva möjligheterna till utvidgningar av den s. k. privilegierade frånvarotiden, dvs. den tid som grundar rätt till semester.

Utredningen anser sig dock oförhindrad att föreslå vissa anpassningar av semesterreglerna till ändringarna på föräldraförsäkringens område.

Utredningen föreslår att männens föräldraledighet görs semestergrundande i samma mån som kvinnornas. Tiden för föräldraledighet har

nyligen förlängts från 180 till 210 dagar. Utredningen föreslår en ytterligare förlängning till 240 dagar. Tidigare motsvarade de 90 semestergrundande dagarna hälften av den tid som föräldraledigheten omfattade. Enligt utredningens mening bör nu antalet dagar som är semestergrundande ökas till 120 så att det tidigare förhållandet återställs.

Utredningen föreslår således den ändringen i semesterlagen att den nuvarande privilegierade frånvarotiden i samband med barns födelse ökas till 120 dagar och blir gällande också för fäderna. Räknat per familj innebär detta mer än en fördubbling av den semestergrundande tiden förutsatt att båda föräldrarna är föräldralediga i minst 120 dagar. Ändringen medför att det för familjer där båda makarna är berättigade till föräldrapenning över garantinivån är mest förmånligt när det gäller semesterförmånerna att mannen utnyttjar minst 120 dagar av föräldraledigheten. Förslaget utgör följaktligen också en stimulans till föräldrarna att dela vårdarbetet mera lika mellan sig.

12.2 Resekostnader vid vård av barn på sjukhus

Riksdagen har nyligen fattat beslut om ändrade ersättningsregler inom sjukförsäkringen fr. o. m. den 1 januari 1976. Beslutet innebär bl. a. utvidgningar av rätten till resekostnadsersättning. En ändring som särskilt gäller barnfamiljerna är att en förälder eller annan anhörig som besöker offentlig öppen sjukvård i samband med barns sjukdom får rätt till resekostnadsersättning för besök som ingår som en del i behandlingen av barnet, även om barnet inte självt är med vid besöket. Detta har främst betydelse när barn behandlas inom den psykiatriska barn- och ungdomsvården (PBU).

I den proposition (1975:36) med förslag till ändrade ersättningsregler inom sjukförsäkringen, m. m. som riksdagens beslut grundar sig på berör socialministern också frågan om resekostnader för föräldrar som behöver besöka barn som vårdas på sjukhus. Resekostnadsersättning från sjukförsäkringen utgår inte för sådana besök. Socialministern framhåller att frågan anknyter till det utredningsarbete som pågår inom familjestödsutredningen och bör prövas i det sammanhanget. Frågan om reseersättning till föräldrar vid besök hos barn på sjukhus har vidare tagits upp i en skrivelse från Rädna Barnens Riksförbund till utredningen.

Sjukpenning – föräldrapenning enligt utredningens förslag – vid vård av sjukt barn utgör en viktig del av föräldraförsäkringen. Förmånen bidrar ekonomiskt till att göra det möjligt för en förälder att stanna hemma från arbetet och sköta sitt sjuka barn. Förmånen kan också utnyttjas för att följa ett sjukt barn till läkare. Den kan vidare utgå i vissa fall då barn vistas på sjukhus och en av föräldrarna måste avstå från förvärvsarbete för att vara tillsammans med barnet.

Som följeslagare åt barnet vid besök hos läkare har föräldern även rätt till resekostnadsersättning enligt gällande bestämmelser. I skilda sammanhang har frågan väckts om att utvidga rätten till resekostnadsersättning till det fallet att en förälder besöker sitt sjuka barn som ligger på sjukhus.

Det är givetvis ofta av stor betydelse för barnets relationer till familjen och för barnets tillfrisknande att barnet kan behålla kontakten med sina föräldrar. I synnerhet gäller detta när det är fråga om längre sjukhusvistelser.

Resekostnaderna för att besöka barnet kan emellertid bli mycket betungande för föräldrarna, särskilt om barnet befinner sig på ett sjukhus som ligger långt från hemorten. Detta kan vara fallet när familjen bor i en glesbygd eller när barnet får specialistvård t. ex. på ett regionsjukhus. I sådana fall kan resekostnaderna bli så höga att de utgör ett hinder för föräldrarna att hålla en tillfredsställande kontakt med barnet, särskilt när barnet måste stanna lång tid på sjukhus.

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att sjukförsäkringens regler om ersättning för resekostnad utvidgas till att gälla förälders besök hos barn under tio år som vistas på sjukhus. Liksom för övriga sjukresor bör karensbeloppet vara åtta kr. Det torde vara nödvändigt att på något sätt begränsa förmånen. I avvaktan på att närmare erfarenheter kunnat vinnas anser utredningen att ersättning bör utgå för en tur och returresa i veckan. I övrigt bör ersättning utgå enligt samma regler som gäller för andra sjukresor.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the war. It is followed by a detailed account of the operations of the various departments of the Government, and a summary of the work done during the year. The report concludes with a statement of the resources available for the coming year, and a list of the principal recommendations for the improvement of the public service.

The following table shows the principal items of the public service for the year 1917-18, and the amount of the public service for the year 1916-17. The figures are in millions of pounds sterling.

Item	1916-17	1917-18
Salaries and Wages	100	110
Grants-in-aid	50	55
Capital Expenditure	20	25
Public Debt	10	10
Other	5	5
Total	185	205

13 Kostnader

13.1 Inledning

I kap. 9, 10 och 12 lämnas vissa förslag till utbyggnad av föräldraförsäkringen och rätten till ersättning för resekostnader. I detta kapitel redovisas kostnaderna för utredningens förslag. Beräkningarna bygger på kostnadsläget år 1975 och avser försäkringens kostnader före skatt.

Kostnadsberäkningarna är baserade på det utnyttjande av förmånerna som beräknas uppstå efter några år.

13.2 Kostnadsberäkningar

13.3.1 Förlängning av heltidsledigheten till åtta månader

Varje år föds ca 110 000 barn. Dessa barns föräldrar fördelar sig efter förvärsarbetsstatus som framgår av följande uppställning.

Familjetyp	Antal familjer
Samboende	
En eller ingen av föräldrarna förvärsarbetar	40 000
Bägge föräldrarna förvärsarbetar	60 000
	100 000
Ensamstående	
Föräldern förvärsarbetar inte	4 500
Föräldern förvärsarbetar	5 500
	10 000

I ca 70 000 familjer finns förutsättningar att utnyttja den åttonde månaden med en föräldrapenning över garantinivån. Med ledning av den sjukpenninggrundande inkomsten hos föräldrar som utnyttjar föräldraförsäkringen kan den genomsnittliga föräldrapenningen för den åttonde månaden beräknas till ca 105 kr. per dag för samboende föräldrar¹ och ca 55 kr. per dag för ensamstående föräldrar. Det är enligt utredningens mening svårt att beräkna i vilken omfattning den åttonde månaden kommer att utnyttjas med den konstruktion utredningen föreslagit. Här har räknats med ett utnyttjande på 75 %. Vidare har räknats med att

¹ Fäderna i de samboende familjerna.

fördelningen av utnyttjande mellan en månads heltidsledighet och fem månaders deltidslidighet inte har någon betydelse ur kostnadssynpunkt. Kostnaderna blir med dessa förutsättningar ca 150 milj. kr.

13.3.2 *Förlängning av tiden med föräldrapenning för adoptivföräldrar med barn som är äldre än tio månader och yngre än tio år*

Varje år sker knappt 1 500 adoptioner av barn i åldrar där föräldrarna kan antas vara berättigade till föräldrapenning. Fäderna har beräknats ha en genomsnittlig föräldrapenning på 120 kr. per dag och mödrarna en på 100 kr. Med ett utnyttjande på 75 % kan kostnaderna med dessa förutsättningar beräknas till ca 13 milj. kr.

13.3.3 *Delföräldrapenning*

Antalet familjer med barn under tre år där bägge föräldrarna förvärvsarbetar mer än sex timmar per dag och ensamstående föräldrar som arbetar mer än sex timmar per dag och med barn i ålder där delföräldrapenning kan utgå utgör sammanlagt ca 70 000 familjer. Totala antalet månader dessa familjer kan utnyttja föräldrapenning utgör ca 545 000 per år. Den genomsnittliga föräldrapenningen för dessa föräldrar har beräknats till 91 kr. per dag. Med hänsyn till den genomsnittliga arbetstidsminskningen kan ersättningen per dag beräknas till ca 23 kr. Med ett utnyttjande på 75 % skulle kostnaderna komma att uppgå till 280 milj. kr.

13.3.4 *Föräldrapenning för vård av barn vid barnets eller ordinarie vårdares sjukdom*

Av de uppgifter som lämnats i kap. 3 framgår att ca 130 000 familjer utnyttjat möjligheten att ta ut sjukpenning för vård av sjukt barn.¹ Av dessa har 9 400 familjer – dvs. ca 7 % – utnyttjat alla de tio dagarna för vård av sjukt barn. Det genomsnittliga dagantalet som utnyttjats av dessa föräldrar har varit 3,8 dagar. Utnyttjandet har således varit begränsat. Det finns anledning att förmoda att utnyttjandet blir större när förmånen blir mera känd än vad den varit första året den funnits. Även här gäller att det är mycket svårt att beräkna vad de nya skäl för vård av barn och den utökning av antalet dagar som utredningen föreslår kommer att kosta. I kostnadsberäkningarna har antagits att alla de 7 % som utnyttjat tio dagar utnyttjar de ytterligare fem dagar som föreslås tillkomma. För de övriga enförälderfamiljer och familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar har beräknats att utredningens förslag ökar det genomsnittliga utnyttjandet med en dag.

Härtill kommer knappt 300 000 familjer där ena maken är hemanarbetande och där den förvärvsarbetande maken kommer att bli berättigad till föräldrapenning vid hemmakens sjukdom. Den genomsnittliga föräldrapenningen för den förvärvsarbetande föräldern i dessa familjer kan beräknas till 105 kr. per dag. För denna grupp har räknats med ett utnyttjande på 25 %. Med dessa förutsättningar kan utvidningarna av ersättningsreglerna beräknas kosta ca 60 milj. kr. per år.

¹ De familjer som utnyttjat föräldraförsäkringen i samband med annat barns födelse finns inte med i dessa siffror.

13.3.5 Föräldrapenning för föräldramedverkan i förskolan

Det finns år 1975 ca 200 000 barn i förskolan. Ca 160 000 av dem är barn till samboende föräldrar och drygt 40 000 till ensamstående föräldrar. För fäderna har antagits en genomsnittligt föräldrapenning på 105 kr. per dag och för de mödrar som är berättigade till denna del av föräldraförsäkringen har den genomsnittliga föräldrapenningen satts till knappt 90 kr. per dag. Endast föräldrar med en inkomst motsvarande en sjukpenning högre än 25 kr. per dag är berättigade till en ledig dag i detta sammanhang. Med ett utnyttjande på 75 % kan kostnaderna för denna del av föräldraförsäkringen uppskattas till ca 20 milj. kr.

13.3.6 Resekostnader för föräldrars besök hos sjukt barn på sjukhus

Kostnaderna för detta förslag beräknas inte komma att överstiga 2 milj. kr.

13.3 Sammanställning

Förmånstyp	Kostnader milj. kr.
1. Förlängning av heltidsledigheten till åtta månader	150
2. Förlängning av tiden med föräldrapenning för adoptivföräldrar med barn som är äldre än tio månader och yngre än tio år	13
3. Delföräldrapenning	280
4. Föräldrapenning för vård av barn vid barnets eller ordinarie vårdares sjukdom	60
5. Föräldrapenning för föräldramedverkan i förskolan	20
6. Resekostnader för föräldrars besök hos sjukt barn på sjukhus	2
Summa	525

13.4 Finansiering

Enligt från den 1 januari 1976 gällande finansieringsregler bekostas föräldraförsäkringen till 85 % av socialförsäkringsavgifter från arbetsgivare m. fl. och till 15 % av statsbidrag. Ett genomförande av utbyggnadsprogrammet i dess helhet innebär en höjning av nämnda avgifter med ca 0,3 procentenheter.

14 Författningsförslag med specialmotivering

14.1 Författningsförslag

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Häri genom föreskrives i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring¹

dels att 3 kap. 9, 13 och 14 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 8, 10, 12 och 16–18 §§, 4 kap. 1–6 §§, 7 kap. 3 §, 10 kap. 4 §, 19 kap. 1 § och 20 kap. 2 och 3 §§ samt rubrikerna till 3 och 4 kap. skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas nya bestämmelser, 2 kap. 10–14 §§ och 4 kap. 7–16 §§, samt närmast före 4 kap. 1, 2, 9, 12, 14 och 15 §§ nya rubriker av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

10 §

Sjukvårdersättning utgives av den allmänna försäkringskassa, hos vilken den försäkrade är inskriven eller skulle hava varit inskriven, därest han uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 §.

Sjukvårdersättning åt försäkrad, som icke är och ej heller under förutsättning som sagts i första stycket skulle hava varit inskriven hos allmän försäkringskassa, utgives av den kassa, inom vars verksamhetsområde vården erhållits.

¹ Lagen omtryckt 1973: 908. Senaste lydelse av 3 kap. 13 § 1974:87, 3 kap. 14 § 1974:87.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

11 §

Har ersättning för sjukhusvård utgivits för nittio dagar i följd eller föreligger eljest skälig anledning, skall den allmänna försäkringskassan, i den utsträckning riksförsäkringsverket så föreskriver, undersöka huruvida skäl föreligger att vidtaga åtgärd, som är ägnad att förkorta sjukdomstiden eller att eljest helt eller delvis förebygga eller häva nedsättning av den försäkrades arbetsförmåga. Befinnes åtgärd som nu sagts erforderlig, skall kassan tillse att lämplig sådan vidtages.

12 §

För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta hel ålderspension enligt denna lag, må ersättning för sjukhusvård utgå för högst trehundra-sextiofem dagar. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning för tid, varunder den försäkrade åtnjuter hel förtidspension och skall med sådan tid jämföras efterföljande tid, därest förtidspensionen upphört att utgå med månaden näst före den, varunder den försäkrade börjat åtnjuta hel ålderspension.

Vad i första stycket stadgas med avseende på förtidspension äger motsvarande tillämpning där den försäkrade skulle hava kommit i åtnjutande av sådan pension, om han varit svensk medborgare.

13 §

Drabbas någon, som är försäkrad enligt denna lag, av skada för vilken han är obligatoriskt försäk-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

rad enligt lagen om yrkesskadeförsäkring, må för tid efter utgången av den i 11 § sistnämnda lag omförmälda samordningstiden sjukvårdsersättning ej utgivas med anledning av skadan.

Omfattas skadan av frivillig försäkring enligt lagen om yrkesskadeförsäkring, må för tid efter det den skadade blivit berättigad till livränta enligt sagda lag sjukvårdsersättning ej utgivas med anledning av skadan.

Vid sjukdom, som enligt annan lag än lagen om yrkesskadeförsäkring eller enligt särskild författning eller enligt regeringens förordnande medför rätt till motsvarande ersättning, som bestämmes av eller utbetalas från riksförsäkringsverket, utgives sjukvårdsersättning endast i den mån beloppet därav överstiger vad som i motsvarande hänseende utgår enligt den andra lagen, den särskilda författningen eller förordnandet.

Vad i tredje stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning vid sjukdom, som medför rätt till ersättning enligt utländsk lagstiftning om yrkesskadeförsäkring.

14 §

Har försäkrad, utan att bestämmelserna i 12 § äro tillämpliga, efter ingången av den månad, varunder han uppnått sextiofem års ålder, åtnjutit ersättning för sjukhusvård under trehundrasextiofem dagar, må allmän försäkringskassa besluta att sådan ersättning icke längre skall utgå.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

3 kap.

Om sjukpenning och föräldrapenning**Om sjukpenning**

8 §

Vid bedömande huruvida fullständig nedsättning av arbetsförmågan föreligger skall, om sjukdomen kan antagas vara kortvarig, särskilt beaktas huruvida den försäkrade på grund av sjukdomen är urståndsatt att utföra sitt vanliga eller därmed jämförligt arbete.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som anges i 4 kap. 2 §, skall arbetsförmågan anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som anges i 2 kap. 11 §, skall arbetsförmågan anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Ätnjuter den försäkrade förtidspension enligt denna lag, skall vid prövning av den försäkrades rätt till sjukpenning bedömningen av hans arbetsförmåga ske med bortseende från den nedsättning av arbetsförmågan, som ligger till grund för utgående pension.

10 §

För den dag då sjukdomsfallet inträffade utgår i annat fall än som avses i 9 § sjukpenning endast om den försäkrade på grund av sjukdomen gått miste om dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd eller sjukperioden börjar inom tjugudagar efter föregående sjukperiods slut.

För den dag då sjukdomsfallet inträffade utgår sjukpenning endast om den försäkrade på grund av sjukdomen gått miste om dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd eller sjukperioden börjar inom tjugudagar efter föregående sjukperiods slut.

Varar sjukperioden högst sex dagar utöver den dag då sjukdomsfallet inträffade, utgår sjukpenning för dag, då den försäkrade icke skulle hava utfört förvärvsarbete i sin huvudsakliga sysselsättning, endast i den mån antalet sådana dagar, den dag då sjukdomsfallet inträffade oräknad, överstiger två.

Utan hinder av andra stycket utgår

- a) sjukpenning för semesterdag;
- b) sjukpenning till försäkrad som vid sjukperiodens början äger uppbära dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd;
- c) sjukpenning till försäkrad, som avses i 1 § andra stycket.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Sjukpenning må ej utgivas för tid, innan anmälan om sjukdomsfallet gjorts hos den allmänna försäkringskassan, där ej hinder mött för sådan anmälan eller eljest särskilda skäl föranleda att sjukpenning bör utgå.

Såsom sjukperiod anses tid, varunder försäkrad i oavbruten följd lider av sjukdom som avses i 7 §.

12 §

Försäkrad förälder som icke förvärvsarbetar äger i samband med barns födelse rätt till föräldrapenning.

Föräldrapenning utgår om föräldern varit inskriven hos allmän försäkringskassa under minst ett-hundraåttio dagar i följd närmast före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten för denna. Föräldrapenning får utgå även om föräldern icke varit inskriven hos försäkringskassa enligt vad nu sagts men skulle ha varit inskriven om kassan ägt kännedom om samliga de förhållanden som föreläggat.

Hel föräldrapenning utgår med tjugufem kronor om dagen (garantinivå). Har föräldern under minst tvåhundraåttio dagar i följd före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten härför varit, eller skulle föräldern, om försäkringskassan haft kännedom om samtliga föreliggande förhållanden, ha varit försäkrad för en sjukpenning överstigande nämnda belopp, utgår föräldrapenningen med belopp motsvarande föräldrarnas sjukpenning enligt 4 §.

Ha föräldrar gemensamt barn i sin vård, utgår föräldrapenning över garntinivån till fadern endast under förutsättning att även modern är eller enligt vad förut sagts bort vara försäkrad för sjukpenning överstigande garantinivån.

Bestämmelserna i 2 kap. 10 § första stycket, 11 och 13 §§ äga motsvarande tillämpning i fråga om sjukpenning.

Vad som sägs i 3, 5 och 8 §§ i fråga om förtidspension äger motsvarande tillämpning där den försäkrade skulle ha kommit i åtnjutande av sådan pension, om han varit svensk medborgare.

Har försäkrad, utan att bestämmelserna i 3 kap. 3 § första stycket äro tillämpliga, efter ingången av den månad, varunder han uppnått sextiofem års ålder, åtnjutit sjukpenning under ett-hundraåttio dagar, må allmän försäkringskassa besluta att sjukpenning icke längre skall utgå.

Nuvarande lydelse

Undantag från vad nu sagts får medgivnas när det visas att modern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl icke kan anses ha möjlighet att vårda barnet.

Villkor om inskrivning hos försäkringskassa eller försäkring för viss sjukpenning som angives i denna paragraf anses uppfyllt om det berott på åldersregeln i 1 kap. 4 § att villkoret ej kunnat uppfyllas.

Beträffande arbetstagare, som enligt statliga föreskrifter eller på grund av bestämmelse, som beslutats av kommun eller landstingskommun, är berättigad att uppbära lön vid sjukdom *eller ledighet för vård av sjukt barn eller med anledning av barns födelse*, äger regeringen föreskriva undantag helt eller delvis från vad som är stadgat om rätt till sjukpenning *och föräldrapenning*.

Har undantag som i första stycket sägs icke föreskrivits eller gäller det endast delvis, äger arbetsgivaren i den ordning regeringen bestämmer från allmän försäkringskassa erhålla arbetstagaren tillkommande sjukpenning *eller föräldrapenning*, i den mån nämnda förmåner icke överstiga den utbetalda lönen.

Överenskommelse att arbetsgivare, som vid arbetstagares sjukdom *eller ledighet för vård av sjukt barn eller med anledning av barns födelse* utgivit lön till arbetstagaren, skall hos allmän försäkringskassa äga uppbära arbetstagaren tillkommande sjukpenning *eller föräldrapenning* är bindande

*Föreslagen lydelse*16 §²

Beträffande arbetstagare, som enligt statliga föreskrifter eller på grund av bestämmelse, som beslutats av kommun eller landstingskommun, är berättigad att uppbära lön vid sjukdom, äger regeringen föreskriva undantag helt eller delvis från vad som är stadgat om rätt till sjukpenning.

Har undantag som i första stycket sägs icke föreskrivits eller gäller det endast delvis, äger arbetsgivaren i den ordning regeringen bestämmer från allmän försäkringskassa erhålla arbetstagaren tillkommande sjukpenning, i den mån denna icke överstiger den utbetalda lönen.

Överenskommelse att arbetsgivare, som vid arbetstagares sjukdom utgivit lön till arbetstagaren, skall hos allmän försäkringskassa äga uppbära arbetstagaren tillkommande sjukpenning är bindande för kassan endast såframt överenskommelsen har form av kollektivavtal och å arbetstagarsidan slutits

² Senaste lydelse 1974:510.

Nuvarande lydelse

för kassan endast såframt överenskommelsen har form av kollektivavtal och å arbetstagarsidan slutits eller godkänts av organisation, som enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation. Föreligger dylikt kollektivavtal, må det av arbetsgivare, som är bunden av avtalet, efter överenskommelse åberopas jämväl beträffande arbetstagare, vilken icke omfattas av avtalet men sysselsättes i sådant arbete för vilket avtalet gäller.

Har försäkrad, som drabbats av sjukdom utom riket, därvid erhållit underhåll genom utrikesförvaltningens försorg, äger förvaltningen i den ordning regeringen bestämmer från allmän försäkringskassa erhålla den försäkrade tillkommande sjukpenning, i den mån sjukpenningen icke överstiger utgivet underhåll.

17 §

Sjukpenning må indragas eller skäligen nedsättas, om försäkrad

- a) vägrar att mottaga besök av person, som av den allmänna försäkringskassan erhållit uppdrag att verkställa sjukkontroll;
- b) under sjukdom ändrar vistelseort utan att underrätta den allmänna försäkringskassan därom eller avreser till utlandet, där ej kassan medgivit att sjukpenning må utgå under vistelse därstädes;
- c) utan giltigt skäl underlåter att på sätt stadgas i 6 § första stycket, anmäla sådan ändring i sina inkomstförhållanden, som är av betydelse för rätten till sjukpenning eller för sjukpenningens storlek.

Vad i första stycket sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om föräldrapenning.

Angående nedsättning eller indragning i andra fall av ersättning som här avses stadgas i 20 kap. 3 §.

18 §³

På framställning av nykterhetsnämnd eller styrelse för vårdanstalt för alkoholmissbrukare äger allmän försäkringskassa besluta, att sjukpenning *eller föräldrapenning* tillkommande försäkrad, som är hemfallen åt alkoholmissbruk

På framställning av nykterhetsnämnd eller styrelse för vårdanstalt för alkoholmissbrukare äger allmän försäkringskassa besluta, att sjukpenning tillkommande försäkrad, som är hemfallen åt alkoholmissbruk och beträffande vil-

³ Senaste lydelse 1974:244.

Nuvarande lydelse

och beträffande vilken föreligger omständighet i övrigt som i 15 § lagen (1954:579) om nykterhetsvård sägs, helt eller delvis skall utbetalas till kommunal myndighet eller den försäkrades make eller annan person att användas till den försäkrades *samt, vad angår sjukpenning, hans familjs och, i fråga om föräldrapenning, barnets nytta.*

Beträffande föräldrapenning, som tillkommer försäkrad vilken ej uppnått aderton års ålder, må försäkringskassan på framställning av barnavårdsnämnd besluta om utbetalning till annan enligt vad i första stycket sägs.

Är kvinna vid tiden för barnets födelse intagen i barnhem, ungdomsvårdsskola, fångvårdsanstalt eller vårdanstalt för alkoholmissbrukare, må försäkringskassan på framställning av föreståndare för inrättningen besluta, att kvinnan tillkommande föräldrapenning skall utbetalas till honom att användas till kvinnans och barnets nytta.

Föreslagen lydelse

ken föreligger omständighet i övrigt som i 15 § lagen (1954:579) om nykterhetsvård sägs, helt eller delvis skall utbetalas till kommunal myndighet eller den försäkrades make eller annan person att användas till den försäkrades *och hans familjs nytta.*

4 kap.

Särskilda bestämmelser om sjukförsäkring

Om föräldrapenning

Inledande bestämmelser

1 §

Ersättning enligt 2 och 3 kap. utgives av den allmänna försäkringskassa, hos vilken den försäkrade är inskriven eller skulle hava varit inskriven, därest han uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 §. Sjukvård ersättning åt försäkrad, som icke är och ej heller under förutsättning som nyss sagts skulle hava

Försäkrad förälder som är inskriven hos allmän försäkringskassa har under den tid han vårdar barn rätt till föräldrapenning eller delföräldrapenning enligt vad nedan sägs.

Föräldrapenning utgår ej för tid då föräldern uppbär inkomst av förvärvsarbete.

Nuvarande lydelse

varit inskriven hos allmän försäkringskassa, utgives av den kassa, inom vars verksamhetsområde vården erhållits.

Föreslagen lydelse

Föräldrapenning i samband med barns födelse m. m.

2 §

Har sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård utgivits för nittio dagar i följd eller föreligger eljest skälig anledning, skall den allmänna försäkringskassan, i den utsträckning riks försäkringsverket så föreskriver, undersöka huruvida skäl föreligger att vidtaga åtgärd, som är ägnad att förkorta sjukdomstiden eller att eljest helt eller delvis förebygga eller häva nedläggning av den försäkrades arbetsförmåga. Befinnes åtgärd som nu sagts erforderlig, skall kassan tillse att lämplig sådan vidtages.

Föräldrapenning i samband med barns födelse utgår under högst tvåhundrafyrtio dagar sammanlagt för föräldrarna.

Ha föräldrarna barnet gemensamt i sin vård, får dock ingen av dem uppbära föräldrapenning under längre tid än tvåhundra dagar. Undantag från vad nu sagts får medgivas när det visas att den andre föräldern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl icke kan anses ha möjlighet att vårda barnet.

Om utbyte av föräldrapenning mot delföräldrapenning ges bestämmelser i 9 §. Har sådant utbyte skett, upphör rätten till föräldrapenning enligt denna paragraf.

3 §⁴

För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta ålderspension enligt denna lag, må ersättning för sjukhusvård utgå för högst trehundra sextio fem dagar. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning för tid, varunder den försäkrade åtnjuter hel förtidspension och skall med sådan tid jämföras efterföljande tid, därest förtidspensionen upphört att utgå med månaden näst före den, varunder den försäkrade börjat åtnjuta hel ålderspension.

Moder har rätt till föräldrapenning tidigast från och med den sextionde dagen före den beräknade tidpunkten för barnets födelse. För tiden efter barnets födelse är den av föräldrarna som till huvudsaklig del ombesörjer vården om barnet berättigad till föräldrapenning. Moder har dock rätt till föräldrapenning till och med den tjugunde dagen efter förlossningsdagen även om hon ej har barnet i sin vård. Efter den nu angivna tiden får föräldrapenning utgå till förälder som ej har barnet i sin

⁴ Senaste lydelse 1975:379.

Nuvarande lydelse

Vad i 3 kap. 3, 5 och 8 §§ ävensom 3 § detta kapitel stadgas med avseende på förtidspension skall äga motsvarande tillämpning där den försäkrade skulle hava kommit i åtnjutande av sådan pension, om han varit svensk medborgare.

Drabbas någon, som är försäkrad enligt denna lag, av skada för vilken han är obligatoriskt försäkrad enligt lagen om yrkesskadeförsäkring, må för tid efter utgången av den i 11 § sistnämnda lag omförmälda samordningstiden ersättning enligt 2 och 3 kap. ej utgivas med anledning av skadan.

Omfattas skadan av frivillig försäkring enligt lagen om yrkesskadeförsäkring, må för tid efter det den skadade blivit berättigad till livränta enligt sagda lag ersättning enligt 2 och 3 kap. ej utgivas med anledning av skadan.

Vid sjukdom, som enligt annan lag än lagen om yrkesskadeförsäkring eller enligt särskild författning eller enligt regeringens förordnande medför rätt till motsvarande ersättning, som bestämmes av eller utbetalas från riksförsäkringsverket eller bolag varom sägs i 1 § lagen om yrkesskadeförsäkring, utgives ersättning enligt 2

Föreslagen lydelse

vård om särskilda skäl föreligga.

Föräldrapenning får utgå längst till trehundra dagen efter den då barnet fötts.

4 §

I fråga om föräldrapenning äga bestämmelserna i 3 kap. 7 § första och andra styckena motsvarande tillämpning.

Föräldrapenning utgår ej till båda föräldrarna för samma dag. Halv föräldrapenning får dock utgå till båda föräldrarna för samma dag, när de avlösa varandra i vården av barnet.

5 §⁵

Hel föräldrapenning utgår med tjugufem kronor om dagen (garantinivå). Har föräldern under minst tvåhundraogjuttio dagar i följd före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten härför varit, eller skulle föräldern, om försäkringskassan haft kännedom om samtliga föreliggande förhållanden, ha varit försäkrad för en sjukpenning överstigande nämnda belopp, utgår föräldrapenningen med belopp motsvarande föräldrarnas sjukpenning enligt 3 kap. 4 §.

Ha föräldrar gemensamt barn i sin vård, utgår föräldrapenning över garantinivån till fadern endast under förutsättning att även modern är eller enligt vad förut sagts bort vara försäkrad för sjukpenning överstigande garantinivån. Undantag från vad nu sagts får medgivas när det visas att modern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl icke kan anses ha möjlighet att vårda barnet.

⁵ Senaste lydelse 1974:510.

Nuvarande lydelse

och 3 kap. endast i den mån beloppet därav överstiger vad som i motsvarande hänseende utgår enligt den andra lagen, den särskilda författningen eller förordnandet.

Vad i tredje stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning vid sjukdom, som medför rätt till ersättning enligt utländsk lagstiftning om yrkesskadeförsäkring.

Föreslagen lydelse

6 §⁶

Har försäkrad, utan att bestämmelserna i 3 kap. 3 § första stycket eller 4 kap. 3 § äro tillämpliga, efter ingången av den månad, varunder han uppnått sextiofem års ålder, åtnjutit sjukpenning under etthundraåttio dagar eller ersättning för sjukhusvård under trehundra sextiofem dagar, må allmän försäkringskassa besluta att för mån som nu sagts icke längre skall utgå.

Föräldrapenning utgår om föräldern varit inskriven hos allmän försäkringskassa under minst etthundraåttio dagar i följd närmast före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten för denna. Föräldrapenning får utgå även om föräldern icke varit inskriven hos försäkringskassa enligt vad nu sagts men skulle ha varit inskriven om kassan ägt kännedom om samtliga de förhållanden som föreläggat.

Villkor om inskrivning hos försäkringskassa eller försäkring för viss sjukpenning enligt 5 § anses uppfyllt om det berott på åldersregeln i 1 kap. 4 § att villkoret ej kunnat uppfyllas.

7 §

Fosterföräldrar likställas med föräldrar vid tillämpningen av bestämmelserna om föräldrapenning i samband med barns födelse.

Föräldrapenning till foster- eller adoptivföräldrar utgår ej för tid innan de fått barnet i sin vård och får utgå längst till trehundra dagen efter den då barnet fötts.

⁶ Senaste lydelse 1975:379.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

8 §

I den mån föräldrapenning ej utgått till adoptivföräldrar enligt bestämmelserna i 7 § ha de rätt till föräldrapenning under sammanlagt nittio dagar i anslutning till att de få adoptivbarn som ej fyllt tio år i sin vård. Detsamma skall gälla fosterföräldrar som mottaga barn i avsikt att adoptera det.

Ha foster- eller adoptivföräldrar barnet gemensamt i sin vård, får dock ingen av dem uppbära föräldrapenning enligt första stycket under längre tid än fyrtiofem dagar. Undantag från vad nu sagts får medgivas när det visas att den andre föräldern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl icke kan anses ha möjlighet att vårda barnet.

Delföräldrapenning

9 §

Förälder som minskar sin dagliga arbetstid med minst en timme till sex timmar om dagen, dock lägst till trettio timmar i veckan, har rätt att byta ut trettio dagar av tiden för föräldrapenning enligt 2 § mot delföräldrapenning under högst etthundrafemtio dagar. Förälder för vilken trettio timmars arbetsvecka utgör ordinarie heltid för arbetet har ej rätt till delföräldrapenning. Den i 3 § andra stycket angivna tidsfristen skall vid byte förlängas med etthundra-tjugu dagar.

Ha föräldrarna barnet gemensamt i sin vård, utgår delföräldrapenning endast under förutsättning att båda föräldrarna ha en

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

daglig arbetstid före arbetstidsminskningen som överstiger sex timmar. Utan hinder av vad nu sagts får delföräldrapenning utgå till en av föräldrarna när den andre bedriver studier på heltid.

Bestämmelserna om delföräldrapenning äga motsvarande tillämpning på förälder som minskar sin arbetstid från i genomsnitt minst trettiofem timmar i veckan till i genomsnitt trettio timmar i veckan under förutsättning att arbetstiden ej någon dag underskrider sex timmar till följd av arbetstidsminskningen. Bestämmelserna om minsta arbetstid i andra stycket anses uppfyllda om förälder före arbetstidsminskningen har en arbetstid som i genomsnitt överstiger trettio timmar i veckan.

10 §

Utöver den delföräldrapenning som kan utgå enligt 9 § har varje förälder under de förutsättningar beträffande arbetstid som anges i nämnda paragraf rätt till delföräldrapenning under högst trehundra dagar. Har ena föräldern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl icke haft möjlighet att vårda barnet, får den andre föräldern uppbära delföräldrapenning för den outnyttjade tiden. För ensamstående förälder är längsta tiden för delföräldrapenning enligt denna paragraf sexhundra dagar.

Delföräldrapenning enligt första stycket får utgå längst till dess barnet fyllt tre år.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

11 §

Delföräldrapenning utgår med en fjärdedel av hel sjukpenning för föräldern beräknad enligt 3 kap. 4 §. Minskar föräldern arbetstiden med mindre än en fjärdedel, skall delföräldrapenningen utgå i förhållande till den gjorda arbetstidsminskningen.

Vid fastställande av delföräldrapenning skall arbetstidsminskning beräknas i jämna halvtimmar.

Föräldrapenning vid sjukdom m. m.

12 §

Förälder har rätt till föräldrapenning då han behöver avstå från förvärsarbete för att vårda sjukt barn som ej fyllt tio år. Vad nu sagts gäller också om behov att vårda barnet beror på att barnets ordinarie vårdare blivit sjuk.

Rätt till föräldrapenning enligt första stycket föreligger också när vård av barn som ej fyllt tio år påkallas i anslutning till annat barns födelse eller av att barnet skall genomgå hälsokontroll eller få annan förebyggande vård.

13 §

Föräldrapenning enligt 12 § utgår under högst femton dagar varje år för försäkrad förälder som har barn i sin vård eller, om föräldrar gemensamt ha barn i sin vård, för föräldrarna tillsammans. Förälder, som vanligen ej har barn i sin vård men som tillfälligt vårdar barn, har dock rätt till föräldrapenning inom ramen för det antal dagar för vilket föräldrapen-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

ning kan utgå till den andre av föräldrarna enligt första punkten.

Föräldrapenning enligt 12 § utgår med belopp motsvarande förälderns sjukpenning enligt 3 kap. 4 §. Bestämmelserna i 4 kap. 4 § äga motsvarande tillämpning på föräldrapenning som avses här.

Föräldrapenning för kontakt med den kommunala barnomsorgen.

14 §

Förälder till barn under sju år har rätt till föräldrapenning för en dag varje år om han avstår från förvärvsarbete i samband med kontakt med den kommunala barnomsorgen.

Föräldrapenning som avses här utgår ej samma år som någon av föräldrarna uppburit föräldrapenning enligt 2, 9 eller 10 §.

Föräldrapenning enligt första stycket utgår med belopp motsvarande förälderns sjukpenning enligt 3 kap. 4 §. Bestämmelserna i 4 kap. 4 § äga motsvarande tillämpning på föräldrapenning som avses här. Hel föräldrapenning får dock bytas ut mot halv föräldrapenning för två dagar varje år.

Gemensamma bestämmelser

15 §

Föräldrapenning eller delföräldrapenning får ej utgå i den mån den försäkrade uppbär sjukpenning enligt denna lag.

16 §

Bestämmelserna i 2 kap. 10 §, 3 kap. 16 § första, andra och tredje

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

styckena, 17 och 18 §§ äga motsvarande tillämpning i fråga om föräldrapenning och delföräldrapenning.

Beträffande föräldrapenning, som tillkommer försäkrad vilken ej uppnått aderton års ålder, får försäkringskassan på framställning av barnavårdsnämnd besluta om utbetalning till annan enligt vad som sägs i 3 kap. 18 §.

Är kvinna vid tiden för barnets födelse intagen i barnhem, ungdomsvårdsskola, fångvårdsanstalt eller vårdanstalt för alkoholmissbrukare, får försäkringskassan på framställning av föreståndare för inrättningen besluta, att kvinnan tillkommande föräldrapenning skall utbetalas till honom att användas till kvinnans och barnets nytta.

7 kap.

3 §

Vid bedömande i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan, varom är fråga, bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. I fråga om äldre försäkrad skall bedömningen främst avse hans förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete. Med inkomst av arbete likställes i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som anges i 4 kap. 2 §, skall arbetsförmågan under tiden för åtgärden anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som anges i 2 kap. 11 §, skall arbetsförmågan under tiden för åtgärden anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

4 §

Är någon för samma månad berättigad till flera änkepensioner, utgives endast den största av dem eller, om de äro lika stora, pensionen efter den sist avlidne mannen.

Föreligger för samma månad rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension eller hustrutillägg, utgives endast en av förmånerna. Utgives i enlighet härmed änkepension eller hustrutillägg, skall vid tillämpning av 3 kap. 3, 5 och 8 §§ samt 4 kap. 3 § anses som om den försäkrade kommit i åtnjutande av förtidspension.

Föreligger för samma månad rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension eller hustrutillägg utgives endast en av förmånerna. Utgives i enlighet härmed änkepension eller hustrutillägg, skall vid tillämpning av 3 kap. 3, 5 och 8 §§ samt 2 kap. 12 § anses som om den försäkrade kommit i åtnjutande av förtidspension.

19 kap.

1 §⁷

Arbetsgivare skall enligt vad nedan sägs för varje år erlægga socialförsäkringsavgift till sjukförsäkringen, folkpensioneringen och försäkringen för tilläggs pension.

Avgift till sjukförsäkringen och till folkpensioneringen utgår å summan av vad arbetsgivaren under året till arbetstagare hos honom i penningar eller naturförmåner i form av kost eller bostad utgivit såsom lön eller, där fall som avses i 3 kap. 2 § andra stycket sista punkten är för handen, annan ersättning för utfört arbete.

Avgift till försäkringen för tilläggs pension utgår å summan av vad arbetsgivaren under året till arbetstagare hos honom i penningar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad utgivit såsom lön eller, där fall som avses i 11 kap. 2 § andra stycket är för handen, annan ersättning för utfört arbete, sedan från nämnda summa dragits ett belopp motsvarande det vid årets ingång gällande basbeloppet multiplicerat med det beräknade genomsnittliga antalet arbetstagare hos arbetsgivaren under året. Härvid skall arbetstagare, som under hela året varit anställd med full arbetstid, räknas såsom en arbetstagare och arbetstagare, som under året varit anställd i mindre omfattning, medräknas i motsvarande mån. Det antal arbetstimmar per år som i allmänhet skall anses motsvara full arbetstid fastställas av regeringen efter förslag av riksförsäkringsverket. Genomsnittliga antalet arbetstagare beräknas med en decimal. Om särskilda skäl föranleda därtill, må avgift beräknas på sätt som avviker från vad nu stadgats men som giver i huvudsak samma resultat.

Vid beräkning av avgift enligt denna paragraf skall hänsyn icke tagas till arbetstagare, vars lön under året ej uppgått till femhundra kronor.

⁷ Senaste lydelse 1975:316.

Nuvarande lydelse

Vad gäller sjukförsäkringen och folkpensioneringen skall vidare, där ej fall som avses i 3 kap. 2 § andra stycket sista punkten är för handen, vid beräkning av avgift bortses från arbetstagare, som icke är obligatoriskt försäkrad enligt lagen om yrkesskadeförsäkring. Såvitt angår försäkringen för tilläggs-pension skall hänsyn icke tagas till arbetstagares lön eller ersättning i vad den för år räknat överstiger sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet. Såvitt angår försäkringen för tilläggs-pension skall vidare bortses från arbetstagare, som vid årets ingång uppnått sextiofem års ålder, så ock från arbetstagare i fall då lön eller annan ersättning till honom antingen enligt 11 kap. 2 § tredje eller fjärde stycket icke räknas såsom inkomst av anställning eller, om arbetstagaren icke är svensk medborgare och ej heller är bosatt härstädes, avser arbete utom riket.

Avgift erlägges icke för arbetstagares lön vid sjukdom eller ledighet för vård av *sjukt* barn eller med anledning av barns födelse till den del lönen motsvarar sjukpenning eller föräldrapenning, som arbetsgivare äger uppbära enligt 3 kap. 16 §. Avgift erlägges ej heller för lön som arbetsgivare utgivit till hemmavarande barn för arbete utfört i hans förvärvsverksamhet i de fall avdrag för lönen ej får ske vid inkomsttaxeringen.

Föreslagen lydelse

Avgift erlägges icke för arbetstagares lön vid sjukdom eller ledighet för vård av barn eller med anledning av barns födelse till den del lönen motsvarar sjukpenning eller föräldrapenning, som arbetsgivare äger uppbära enligt 3 kap. 16 § eller 4 kap. 16 §. Avgift erlägges ej heller för lön som arbetsgivare utgivit till hemmavarande barn för arbete utfört i hans förvärvsverksamhet i de fall avdrag för lönen ej får ske vid inkomsttaxeringen.

20 kap.

2 §

Vid tillämpning av bestämmelse i 3 kap. 1 och 9 §§ samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 3 kap. 9 och 12–14 §§ samt 9 kap. 4 § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande sammanbo.

Vid tillämpning av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 9, 10, 12–14 §§ samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap. och 9 kap. 4 § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande sammanbo.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

3 §

Ersättning enligt denna lag må indragas eller skäligen nedsättas, om den som är berättigad till ersättningen

a) uppsåtligen åsamkat sig sjukdom eller skada, som orsakat den utgift eller nedsättning av arbetsförmågan, för vilken ersättning begäres;

b) ådragit sig sjukdomen eller skadan vid förövädet av handling, för vilken ansvar genom lagakraftägande dom ådömts honom;

c) vägrar att underkasta sig undersökning av läkare eller att följa läkares föreskrifter eller eljest gör sig skyldig till grov ovarsamhet ur hälsosynpunkt;

d) medvetet eller av grov vårdslöshet lämnar oriktig eller vilseledande uppgift angående förhållande, som är av betydelse för rätten till ersättning.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 4 kap. 2 §, må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 2 kap. 11 §, må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd.

2 Förslag till**Lag om rätt till föräldraledighet**

Härigenom föreskrives följande.

Inledande bestämmelser

1 § Arbetstagare har som förälder rätt till ledighet från sin anställning enligt denna lag.

Med förälder likställs fosterförälder samt den med vilken förälder är eller har varit gift eller har eller haft barn, om de stadigvarande sammanbor.

2 § Avtal som innebär att arbetstagares rättigheter enligt lagen inskränkes är ogiltigt i den delen.

3 § Rätt till ledighet tillkommer arbetstagare som vid ledighetens början har varit anställd hos arbetsgivaren de senaste sex månaderna eller sammanlagt minst tolv månader under de senaste två åren.

Vid bestämmande av anställningstid enligt första stycket skall medräknas tid under vilken arbetstagaren har varit anställd hos annat företag inom koncern som arbetsgivaren tillhör. Har företag eller del av företag

övergått till ny arbetsgivare, skall vid bestämmande av anställningstid hos den nye arbetsgivaren medräknas tid under vilken arbetstagaren varit anställd hos förutvarande arbetsgivaren eller hos företag inom concern som förutvarande arbetsgivaren tillhör.

Ledighet i samband med barns födelse m. m.

4 § Arbetstagare har rätt till ledighet i samband med barns födelse under högst sju månader, dock längst till den trehundra dagen efter barnets födelse.

I fråga om foster- eller adoptivföräldrar gäller rätten till ledighet enligt första stycket ej innan de fått barnet i sin vård. Arbetstagare som efter den i första stycket angivna tiden får adoptivbarn i sin vård som ej fyllt tio år har rätt till ledighet i samband därmed under högst 45 dagar. Detsamma gäller arbetstagare som mottager barn i avsikt att adoptera det.

Om utbyte av ledighet enligt denna paragraf mot deltidsledighet ges bestämmelser i 6 §. Har sådant utbyte skett, upphör rätten till ledighet enligt denna paragraf.

5 § Är arbetstagaren ensamstående förälder eller är barnets andre förälder till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl förhindrad att vårda barnet, utvidgas rätten till ledighet till att avse högst åtta månader enligt 4 § första stycket och högst 90 dagar enligt 4 § andra stycket.

Deltidsledighet

6 § Arbetstagare som har rätt till ledighet enligt 4 eller 5 § får byta ut 30 dagars heltidsledighet mot fem månaders deltidsledighet. Rätt till deltidsledighet föreligger i den mån arbetstiden med minst en timme överstiger sex timmar om dagen.

Överstiger arbetstiden någon dag åtta timmar eller har arbetstagare mer än fem arbetsdagar i veckan, gäller i stället för första stycket att arbetstagaren har rätt till deltidsledighet i den mån arbetstiden i genomsnitt överstiger 30 timmar i veckan, under förutsättning att arbetstiden före arbetstidsminskningen uppgår till i genomsnitt minst 35 timmar i veckan. Arbetstidsminskningen får dock ej medföra att arbetstiden någon dag blir mindre än sex timmar.

Deltidledigheten skall förläggas till arbetsdagens början eller slut, om ej annat överenskommes med arbetstagaren.

7 § Arbetstagare har, utöver rätt till deltidsledighet enligt 6 §, rätt till deltidsledighet under högst 300 dagar för vård av barn som ej fyllt tre år. Bestämmelserna i 6 § äger motsvarande tillämpning vid sådan ledighet.

Är arbetstagaren ensamstående förälder eller är barnets andre förälder till följd av sjukdom eller av andra skäl förhindrad att vårda barnet, utvidgas rätten till deltidsledighet enligt första stycket till att avse högst 600 dagar.

Ledighet vid barns sjukdom m. m.

8 § Arbetstagare har rätt till ledighet under högst 15 dagar varje år för vård av barn under tio år om det behövs därför att barnet är sjukt eller barnets ordinarie vårdare har blivit sjuk. Rätt till sådan ledighet föreligger också om vård påkallas i anslutning till annat barns födelse eller av att barnet skall genomgå hälsokontroll eller få annan förebyggande sjukvård.

Ledighet för kontakt med den kommunala barnomsorgen

9 § Arbetstagare som är förälder till barn under sju år har rätt till ledighet en dag varje år eller två halva dagar varje år för kontakt med den kommunala barnomsorgen.

Gemensamma bestämmelser för rätt till ledighet

10 § Arbetstagare som vill begagna sin rätt till ledighet enligt 4, 5, 6 eller 7 § skall anmäla detta till arbetsgivaren minst en månad före ledighetens början.

Första stycket gäller ej om ledigheten börjar före barnets födelse eller om behovet av ledighet beror på att andre föräldern till följd av sjukdom har blivit förhindrad att vårda barnet.

Ledighet enligt 8 eller 9 § skall, om ledigheten ej påkallas av sjukdom, anmälas minst en vecka före ledighetens början.

11 § Arbetstagare har rätt att dela upp ledighet enligt 4 § första eller andra stycket på högst två perioder och ledighet enligt 7 § på högst två perioder.

12 § Rätten till ledighet gäller under förutsättning att arbetstagaren för den tid ledigheten avser är berättigad till föräldrapenning eller delföräldrapenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Återgång i arbete

13 § Arbetstagare som avbryter ledighet enligt 4–7 §§ har rätt att återgå i arbete i den omfattning som gällde före ledigheten.

Vill arbetstagaren utnyttja den rätt som tillkommer honom enligt första stycket, skall han underrätta arbetsgivaren om att han vill återgå. Arbetsgivaren är dock ej skyldig att låta arbetstagaren återgå tidigare än en månad efter det att han mottog underrättelsen.

Andra stycket gäller ej i fråga om ledighet som sammanlagt motsvarar högst 15 dagar eller ledighet som avses i 10 § andra stycket.

Anställningsskydd

14 § Arbetstagare får ej sägas upp eller avskedas enbart av det skälet att han begär eller tar i anspråk sin rätt till ledighet. Ej heller får uppsägning

eller avskedande ske på grund av att arbetstagaren har ingått äktenskap, blivit havande eller fött barn.

Sker uppsägning eller avskedande i strid mot första stycket, skall åtgärden på yrkande av arbetstagaren förklaras ogiltig. Därvid gäller 34–37 §§, 39 § samt 41 § första och andra styckena lagen (1974:12) om anställningsskydd.

15 § Arbetstagare som åtnjuter ledighet enligt denna lag är ej skyldig att vidkännas minskning av de förmåner som är förenade med anställningen i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet. Arbetstagarens arbetsförhållanden får ej försämrats på grund av att han begär eller tar i anspråk sin rätt till ledighet.

Övriga bestämmelser

16 § Åsidosätter arbetsgivare sina förpliktelser enligt denna lag skall han utge, förutom lön och andra anställningsförmåner vartill arbetstagaren på grund av lagen kan vara berättigad, ersättning för uppkommen skada. Härvid äger 38 § tredje och fjärde styckena samt 40 § lagen (1974:12) om anställningsskydd motsvarande tillämpning.

17 § Mål om tillämpningen av denna lag handlägges enligt lagen (1974:371) om rättegång i arbetstvister.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1963:114) om semester

Härigenom föreskrives att 7 § lagen (1963:114) om semester skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

Semester utgår med två dagar för varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilken arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst femton dagar. Har arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst åtta och högst fjorton dagar under en kalendermånad, utgår semester för den månaden med en dag.

Med dag, å vilken arbete utförts, jämställes dag, varunder arbetstagaren under pågående anställning

a) åtnjuter semester;

b) varit oförmögen till arbetet på grund av sjukdom, dock att dag, som infaller efter det att arbetstagaren till följd av sjukdom varit frånvarande från arbetet under sammanlagt nittio dagar av kvalifikationsåret, jämställes endast om arbetsförmågan föranletts av yrkesskada;

¹ Senaste lydelse 1966:422.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

c) i samband med *havandeskap* eller *barnsbörd* avhållit sig från arbetet, i den mån bortovaron icke överstigit *nittio* dagar;

c) i samband med *barns födelse* avhållit sig från arbetet, i den mån bortovaron icke överstigit *ett-hundratjugo* dagar;

d) fullgjort sådan i 27 § värnpliktslagen eller med stöd därav föreskriven militärövning om högst sextio dagar, som ej är beredskapsövning eller direkt ansluter sig till första tjänstgöring, eller fullgjort motsvarande vapenfri tjänst, dock att av tid för militärövning eller vapenfri tjänst högst sextio dagar under varje kvalifikationsår må räknas arbetstagaren till godo; eller

e) efter det kalenderår under vilket han fyllt tjugotvå år fullgjort tjänstgöring i civilförsvaret å annan tid än då civilförsvarsberedskap råder eller då beredskapsövning må anordnas vid krigsmakten, dock att av tjänstgöring i civilförsvaret högst sextio dagar under varje kvalifikationsår må räknas arbetstagaren till godo.

Dag, under vilken arbetstagaren varit frånvarande från arbetet av anledning, som i andra stycket b)–e) sägs, skall icke jämföras med dag å vilken arbete utförts därest eljest, av annan orsak än driftsuppehåll för samtidig semester, arbete uppenbarligen icke kunnat beredas arbetstagaren å sådan dag. Har arbetstagaren varit frånvarande från arbetet av anledning, som i andra stycket b) sägs, och har frånvaron fortgått oavbrutet under två kvalifikationsår, skall därefter infallande dag av frånvaroperioden icke jämföras med dag, å vilken arbete utförts.

I fall som avses i andra stycket b) är arbetstagaren skyldig att, om arbetsgivaren så påfordrar, genom intyg av läkare eller uppgift från allmän försäkringskassa styrka att han på grund av sjukdom varit oförmögen till arbete.

Om förlängd semester för vissa arbetstagare med radiologiskt arbete stadgas i särskild lag.

14.2 Specialmotivering

14.2.1 Inledning

Utredningens förslag medför åtskilliga ändringar och tillägg i föräldraförsäkringen. Det har inte ansetts möjligt att behålla den nuvarande systematiken som innebär att bestämmelserna om sjukpenning vid vård av sjukt barn och föräldrapenning finns insprängda bland övriga bestämmelser om sjukpenning i 3 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Utredningen förordar därför att samtliga bestämmelser som angår föräldrapenning, inklusive den nuvarande sjukpenningen vid vård av sjukt barn, bryts ut och sammanförs i 4 kap. AFL. De nuvarande bestämmelserna i 4 kap. – särskilda bestämmelser om sjukförsäkring – föreslås samtidigt överförda till 2 och 3 kap. AFL. Förslaget bör göra det möjligt att på ett smidigt sätt anpassa regelsystemet efter den utveckling av föräldraförsäkringen som kan komma att ske i framtiden.

Som utredningen anfört i den allmänna motiveringen (kap. 11) bör anställningsskyddet för den som uppbär föräldrapenning regleras i en lag om rätt till föräldraledighet. Utredningens förslag medför vidare ändringar i semesterlagen. Förslagen kommenteras närmare i det följande.

14.2.2 *Ändringar i AFL*

De nuvarande bestämmelserna i 4 kap. 1, 2 och 5 §§ har för sjukvårdersättningens del förts över till tre nya paragrafer, 2 kap. 10, 11 resp. 13 §. För sjukpenningens vidkommande har i 3 kap. 12 § tagits in en hänvisning i tillämpliga delar till de nya lagrummen. Nuvarande 4 kap. 3 § har i den lydelse som gäller fr. o. m. den 1 juli 1976 förts över till en ny paragraf, 2 kap. 12 §. De nuvarande bestämmelserna i 4 kap. 4 § har förts över till 2 kap. 12 § andra stycket och 3 kap. 12 § andra stycket. Slutligen har den nya bestämmelsen i 4 kap. 6 § som gäller fr. o. m. den 1 juli 1976 förts över till 2 kap. 14 § och 3 kap. 12 § tredje stycket.

Som en följd av utredningens förslag att föra över samtliga bestämmelser om föräldrapenning till 4 kap. kommer nuvarande 3 kap. 9, 13 och 14 §§ att upphöra att gälla. Förslaget leder vidare till följdändringar i fråga om rubriken till 3 kap. samt i 3 kap. 8, 10, 16, 17 och 18 §§, 7 kap. 3 §, 10 kap. 4 §, 19 kap. 1 § samt 20 kap. 2 och 3 §§.

14.2.3 *4 kap. AFL Om föräldrapenning*

Utredningen har ansett det praktiskt att indela kapitlet i underrubriker. Detta har hittills inte varit brukligt i AFL som i stället ofta betonar viktiga inslag i lagtexten genom att återge vissa nyckelord med spärrad stil. Ett system med underrubriker, vilket nu är vanligt i annan lagstiftning, är ägnat att öka lagtextens överskådlighet. Det föreslagna nya 4 kap. AFL är indelat i inledande bestämmelser, föräldrapenning i samband med barns födelse m. m., delföräldrapenning, föräldrapenning vid sjukdom m. m., föräldrapenning för kontakt med den kommunala barnomsorgen och gemensamma bestämmelser.

Inledande bestämmelser

1 §

Första stycket innehåller en sammanfattande beskrivning av rätten till föräldrapenning och delföräldrapenning. När det gäller kravet på inskrivning i allmän försäkringskassa finns särskilda bestämmelser för föräldrapenning i samband med barns födelse. Dessa har tagits upp i 6 §.

I överensstämmelse med vad som gäller nu föreskrivs i andra stycket att föräldrapenning inte utgår för tid då föräldern har inkomst av förvärvsarbete. Däremot finns det inget hinder mot att föräldern arbetar halva dagen och har föräldrapenning enligt 4 § andra stycket för den andra halvan av dagen.

Föräldrapenning i samband med barns födelse m. m.

2 §

Första stycket anger den sammanlagda ersättningstiden för föräldrapenning i samband med barns födelse. Den är i enlighet med utredningens förslag om förlängning bestämd till 240 dagar, dvs. åtta månader.

Som närmare motiverats i avsnitt 9.2. föreslår utredningen att den åttonde månaden skall få tas ut bara om föräldrarna delar på ersättningstiden så att ingen av dem uppbär föräldrapenning längre än högst sju månader. Bestämmelser om detta finns i andra stycket. För ensamstående föräldrar gäller åtta månaders föräldrapenning. I familjer där båda föräldrarna har hand om barnet får enligt förslaget undantag medges när det kan visas att ena föräldern på grund av sjukdom eller av andra särskilda skäl inte kan anses ha möjlighet att vårda barnet. Formuleringen av undantagsbestämmelsen är lånad från undataget från föreskrifterna beträffande föräldrapenning över garantinivån till fader i nuvarande 3 kap. 12 § fjärde stycket.

För att inte bestämmelsen beträffande den åttonde månaden skall förlora sitt innehåll är det givet att undantagsregeln måste tillämpas med en viss restriktivitet. Blir den förälder som skall ta över vården av barnet sjuk när den åttonde månaden börjar, bör den andra föräldern kunna fortsätta att uppbära föräldrapenning. Ett annat exempel på när det är tänkbart att undantag bör medges är studier eller arbete på annan ort. Om den ena föräldern undergår utbildning och omständigheterna är sådana att det framstår som oskäligt att utbildningen avbryts, exempelvis när ett sådant avbrott skulle medföra att hela utbildningen förlängs väsentligt utöver omfattningen av själva ledigheten, bör således den andre föräldern kunna medges att utnyttja också den åttonde ersättningsmånaden.

I tredje stycket ges en hänvisning till den möjlighet till utbyte av den åttonde månaden mot delföräldrapenning under fem månader som utredningen föreslår i 9 §. Det har ansetts lämpligt att hålla föräldrapenning enligt förevarande paragraf åtskild från delföräldrapenningen. Av denna anledning har föreskrift getts om att rätten till kvarstående föräldrapenning upphör om utbyte mot delföräldrapenning skett.

3 §

Första stycket innehåller bestämmelser som nu finns i 3 kap. 13 § första stycket. Enligt dessa har modern rätt till föräldrapenning under 29 dagar efter förlossningen även om hon inte har barnet i sin vård för att hon skall hinna återhämta krafterna. Utredningen föreslår vidare — i huvudsaklig överensstämmelse med nuvarande praxis — en regel enligt vilken föräldrapenning när särskilda skäl föreligger skall kunna utgå även senare till en förälder som ej har barnet i sin vård. Särskilda skäl kan vara att barnet vistas på sjukhus under obestämd tid och föräldern inte tillfälligt kan återgå i förvärvsarbete eller att föräldern ammar eller i övrigt behöver hålla kontakt med barnet medan det vistas på sjukhus.

När det gäller den längsta tid under vilken föräldrapenning i samband med barns födelse kan utgå föreslås en förenkling i förhållande till nuvarande bestämmelser. Enligt dessa får föräldrapenning utgå längst till 210:e dagen efter den då barnet fötts eller, då föräldrarna till följd av barnets sjukdom under viss del av denna tid varit förhindrade att vårda barnet, däremot svarande längre tid, dock längst till 270:e dagen efter barnets födelse. Enligt vad utredningen erfarit vid kontakter med riksförsäkringsverket torde det inte finnas något praktiskt behov av att begränsa den längsta tiden i enlighet med huvudregeln till 210:e dagen. Utredningen har med hänsyn härtill föreslagit att den gräns, som nu gäller endast i undantagsfall skall införas för alla ersättningsfall. I överensstämmelse med den förlängning av den sammanlagda ersättningstiden som utredningen föreslår har tidsgränsen i det föreslagna andra stycket satts till 300:e dagen efter den då barnet fötts. Denna regel föreslås gälla även i de fall ersättningstiden inte blir längre än sammanlagt sju månader till följd av regeln i 2 § andra stycket.

4 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 3 kap. 13 § tredje stycket första punkten och fjärde stycket.

5 §

Paragrafen innehåller de bestämmelser som reglerar storleken av föräldrapenning i samband med barns födelse. Dessa motsvarar 3 kap. 12 § tredje och fjärde styckena nuvarande lag. Liksom enligt nuvarande lag skall för varje dag då föräldrapenning utgår – hel eller halv – avräknas en dag. Om bägge föräldrarna uppburit halv föräldrapenning samma dag avräknas dock inte mer än en dag. Som framgår vid kommentaren till 14 § föreslås för föräldrapenning vid kontakt med den kommunala barnomsorgen en regel som gör det möjligt att byta ut en dag med hel föräldrapenning mot två dagar med halv föräldrapenning.

6 §

De särskilda bestämmelserna om inskrivning i allmän försäkringskassa för rätt till föräldrapenning i samband med barns födelse och om försäkring för viss sjukpenning har oförändrade förts över hit från 3 kap. 12 § andra och femte styckena nuvarande lag.

7 §

Bestämmelserna om föräldrapenning i samband med barns födelse till fosterföräldrar och adoptivföräldrar har förts över hit från nuvarande 3 kap. 14 § första och andra styckena. Med hänsyn till att ersättningstiden föreslås förlängd till åtta månader har tidsgränsen i andra stycket sträckts ut med 30 dagar till 300:e dagen efter den då barnet fötts.

8 §

Paragrafen innehåller de nya reglerna om kompletterande föräldrapenning vid mottagande av äldre adoptivbarn. Nuvarande bestämmelser finns i 3 kap. 14 § tredje stycket. Som framgår av avsnitt 10.3 föreslår utredningen att föräldrapenning alltid skall kunna utgå i sammanlagt 90 dagar, fördelat med 45 dagar på vardera adoptivföräldern. Denna fördelningsregel gäller bara för föräldrapenning som utgår enligt 8 § för vård av barn som är äldre än 300 dagar. För tid dessförinnan gäller fördelningsregeln i 2 § andra stycket. Undantag från fördelningsregeln får göras vid sjukdom eller när andra särskilda skäl visas föreligga. I fråga om undantagsregelns innebörd hänvisas till kommentaren av motsvarande regel i 2 §. För ensamstående adoptivförälder gäller 90 dagars ersättnings-tid utan inskränkning. Liksom hittills skall föräldrapenning enligt samma bestämmelser kunna utgå till fosterföräldrar som tar emot barn i avsikt att adoptera det. Även i övrigt föreslås oförändrade regler.

Delföräldrapenning

9 §

Paragrafen reglerar den av utredningen föreslagna rätten att byta ut den åttonde månaden mot delföräldrapenning i 150 dagar, dvs. fem månader. Utredningen har förutsatt att det är den sista månaden av ersättnings-tiden som det i de flesta fall blir aktuellt att byta ut. Något hinder mot att använda t. ex. den sjunde månaden som utbytesmånad har dock inte uppställts. Av 2 § tredje stycket sista punkten följer dock att rätten till kvarstående föräldrapenning upphör sedan utbyte mot delföräldrapenning skett. Reglerna ger av praktiska skäl inte utrymme för ett mer begränsat utbyte, t. ex. av en halv månad med hel föräldrapenning mot två och en halv månad med delföräldrapenning. Rätten till delföräldrapenning förutsätter, med de komplettringar för förälder med ojämn arbetstid som angetts i tredje stycket, att föräldern minskar sin arbetstid till sex timmar om dagen. Som framgår av 11 § utgår delföräldrapenning med i princip en fjärdedel av hel föräldrapenning.

Även vid byte till delföräldrapenning gäller regeln att ingen förälder får utnyttja större del av ersättningstiden än som svarar mot sju månader med hel föräldrapenning. Detta framgår av den hänvisning till tiden för föräldrapenning enligt 2 § som gjorts i första stycket av förevarande paragraf. Som framgår av samma stycke förlängs tidsfristen för rätt att uppbära föräldrapenning enligt 2 § i motsvarande mån vid utbyte.

Utredningen har inte ansett att det finns tillräckliga skäl för att beakta en arbetstidsförkortning som är mindre än en timme om dagen. Minskar en förälder sin arbetstid med mellan en och två timmar, skall som framgår av 11 § andra stycket minskningen beräknas i jämna halvtimmar. Enligt bestämmelserna i 9 § första stycket får arbetstiden efter minskningen inte understiga 30 timmar. Den förälder för vilken 30 timmars arbetsvecka utgör ordinarie heltid för arbetet har som framgår av andra punkten i samma lagrum inte rätt till delföräldrapenning. Det innebär att

om en förälder som har ett arbete med denna arbetstid t. ex. avstår från övertid blir han inte berättigad till delföräldrapenning trots arbetstidsminskningen.

För föräldrar som har barnet gemensamt i sin vård gäller enligt andra stycket rätten till utbyte bara under förutsättning att båda föräldrarna har en daglig arbetstid som före arbetstidsminskningen överstiger sex timmar. Skälen till detta har angetts i den allmänna motiveringen (avsnitt 9.4). I lagen har också öppnats möjlighet till delföräldrapenning i de fall andre föräldern studerar. Som en motsvarighet till kravet på mer än sex timmars arbetsdag gäller därvid att studierna skall ske på heltid. För heltidsstudier bör krävas att föräldern bedriver studier i samma omfattning som gäller för rätt till studiemedel vid heltidsstudier. En kombination av reglerna är också tänkbar. Delföräldrapenning bör således kunna utgå till den förälder som minskar sin arbetstid till sex timmar om den andre föräldern samtidigt förvärvsarbetar halva dagen och studerar på halvtid under återstoden.

I tredje stycket har tagits in kompletterande bestämmelser för rätt till delföräldrapenning för föräldrar som på grund av skiftgång e. d. har ovanliga eller ojämna arbetstider. Bestämmelserna om delföräldrapenning skall således äga motsvarande tillämpning på förälder som minskar sin arbetstid från i genomsnitt minst 35 timmar i veckan till i genomsnitt 30 timmar i veckan. Detta motsvarar kravet vid vanlig fem dagars arbetsvecka på minskning med minst en timme, dvs. från sju timmar till sex timmar om dagen. Reglerna kan åskådliggöras med några exempel. En förälder som har regelbundna arbetstider men en veckoarbetstid som är längre än 40 timmar har rätt till delföräldrapenning, om han minskar arbetstiden ned till 30 timmar. Även i detta fall utgår delföräldrapenning enligt 11 § med en fjärdedel av hel föräldrapenning. Den som har en längre daglig arbetstid men kortare arbetsvecka t. ex. $10 + 10 + 10 + 10 = 40$ timmar kan förkorta arbetstiden enligt 9 § tredje stycket till exempelvis $7,5 + 7,5 + 7,5 + 7,5 = 30$ timmar. Har föräldern t. ex. $10 + 10 + 10 + 6 + 4 = 40$ timmar i veckan skall han enligt förslaget minska ned arbetstiden till 30 timmar, men inte så att han därigenom för ned arbetstiden under sex timmar någon dag. Arbetstiden måste följaktligen minskas de dagar han arbetar 10 timmar med 3 timmar 20 minuter eller till $6:40 + 6:40 + 6:40 + 6 + 4 = 30$ timmar eller alternativt med till exempel $2 + 4 + 4$ timmar till $8 + 6 + 6 + 6 + 4 = 30$ timmar. Förälder som arbetar i skift på sådant sätt att arbetstiden varierar från vecka till vecka skall enligt de föreslagna reglerna genomsnittligt arbeta minst 35 timmar i veckan och får genom minskningen inte komma under genomsnittligt 30 timmar per vecka. Det får då förutsättas att han arbetar efter ett arbetstidsschema som gör det möjligt att räkna ut de genomsnittliga tiderna.

För föräldrar med avtalsbundna arbetstider som innebär en något längre arbetstid än 40 timmar i veckan under t. ex. vinterhalvåret och en något kortare än 40 timmar under sommarhalvåret — detta är fallet för exempelvis statstjänstemän — bör arbetstidsförhållandena betraktas med hänsyn till den genomsnittliga arbetstiden under året. En fjärdedels

föräldrapenning bör utgå när de under vinterhalvåret minskar med något mer än två timmar till sex timmar om dagen, och en fjärdedels föräldrapenning likaledes utgå när de under sommarhalvåret minskar med något mindre än två timmar till sex timmar om dagen, dock högst den föräldrapenning som motsvarar inkomstavdraget.

Förslaget om delföräldrapenning innebär, som närmare framgått av den allmänna motiveringen (avsnitt 9.3), att delföräldrapenning inte utgår vare sig för den som arbetar mindre än sex timmar om dagen (resp. i genomsnitt 30 timmar i veckan enligt tredje stycket) eller – med de undantag som nyss angetts – den som arbetar mer. Den som rent tillfälligt underskrider sextimmarsgränsen bör naturligtvis inte utestängas från möjligheterna till delföräldrapenning under övriga dagar i veckan på grund av regeln om lägst 30 timmar i veckan. På motsvarande sätt vore det opraktiskt att låta delföräldrapenningen upphöra under resten av veckan om föräldern vid något enstaka tillfälle blivit ombedd att arbeta en stund på övertid och därigenom kommit över 30-timmarsgränsen den veckan. Det är emellertid uppenbart att syftet med reformen skulle gå förlorat om man tillät någon att uppbära delföräldrapenning också om han i någon mer avsevärd utsträckning började arbeta på övertid.

10 §

Utredningen föreslår att tiden för föräldrapenning i samband med barns födelse, i vissa fall till en del utbytt mot fem månaders delföräldrapenning, skall byggas ut med delföräldrapenning under ytterligare högst 300 dagar, dvs. tio månader, för varje förälder. Bestämmelserna härom finns intagna i förevarande paragraf. Delföräldrapenning utgår under samma förutsättningar beträffande arbetstiden som tidigare angetts. Liksom i fråga om fördelningen av helledigheten med minst 30 dagar för varje förälder för rätt till föräldrapenning under hela ersättningstiden har undantag gjorts i fråga om fördelningen av delföräldrapenning när ena föräldern till följd av sjukdom eller av andra särskilda skäl inte haft möjlighet att vårda barnet. I fråga om innebörden av undantagsregeln kan i allt väsentligt hänvisas till kommentaren vid 2 §. Det ligger i sakens natur att det bara är i sållsynta undantagsfall som det bör bli fråga om att låta den ena föräldern använda någon mera väsentlig del av den ersättningstid som den andra föräldern inte utnyttjat. Har t. ex. den ena föräldern utnyttjat hela sin ersättningstid på tio månader bör det inte vara möjligt att samma förälder, när ett par månader förflutit och det är tydligt att den andra föräldern inte vill fortsätta med delföräldrapenningen, börjar utnyttja den andra föräldrarnas tid för delföräldrapenning när denna tillfälligt är förhindrad att vårda barn pga. sjukdom. Det bör överhuvudtaget kunna ställas större krav på föräldrarna i fråga om planeringen av studier m. m. än när det gäller rätten till föräldrapenning under den åttonde månaden.

Å andra sidan bör det för delföräldrapenningens del finnas utrymme för undantag i vissa andra fall än de som vanligen omöjliggör en månads heltidsledighet för att bevara rätten till den åttonde månadens föräldrapen-

ning i samband med barns födelse. Det gäller situationer då det är faktiskt omöjligt för en förälder att utnyttja en arbetstidsförkortning till att minska tiden för barnets vistelse i daghem. Till denna kategori föräldrar hör de med nattarbete eller annan ovanlig förläggning av arbetstiden samt sjömän och andra arbetstagare som mera regelmässigt har sitt arbete förlagt långt från familjen.

Ensamstående föräldrar har enligt förslaget rätt till delföräldrapenning dubbelt så lång tid som andra föräldrar, dvs. i 600 dagar eller 20 månader utöver föräldrapenningen i samband med barns födelse.

Enligt andra stycket får delföräldrapenning enligt förevarande paragraf utgå längst till dess barnet fyllt tre år. Eftersom den sammanlagda tiden för föräldrapenning och delföräldrapenning med utredningens förslag kan bli längst (7 + 5 + 20) 32 månader eller två år och åtta månader, har föräldrarna möjlighet att förskjuta uttaget av föräldrapenningsförmånerna upp till sex månader, om modern begagnar sin rätt till föräldrapenning två månader före barnets födelse.

11 §

Delföräldrapenningen utgår med en fjärdedel av föräldrarnas sjukpenning. Hel föräldrapenning motsvarar enligt 5 § föräldrarnas sjukpenning endast under förutsättning att föräldern varit försäkrad för en sjukpenning över 25 kr. minst 270 dagar före nedkomsten. För delföräldrapenningen gäller inget motsvarande krav. Detta innebär att delföräldrapenningen alltid grundar sig på den aktuella sjukpenninggrundande inkomsten. Denna i sin tur svarar mot föräldrarnas verkliga arbetsinkomst före arbetstidsminskningen. Utredningen förutsätter härvid att någon sänkning av föräldrarnas S G I inte görs med anledning av att föräldern minskar sin arbetstid i de situationer det här är fråga om.

Till föräldrar som har kortare arbetstid än åtta timmar och därför minskar sin arbetstid med mindre än en fjärdedel till sex timmar utgår enligt en bestämmelse i förevarande paragraf en delföräldrapenning som står i förhållande till den gjorda arbetstidsförkortningen. Vid kommentaren till 9 § tredje stycket har lämnats en redogörelse för förutsättningarna för delföräldrapenning vid några olika fall av oregelbundna eller ovanliga arbetstider. Det kan här finnas skäl att erinra om lämpligheten av att försäkringskassan i tveksamma fall gör en kontroll av hur mycket föräldern går miste om i lön pga. arbetstidsförkortningen. Delföräldrapenningen får givetvis inte utnyttjas så att den vissa tider ger upphov till dubbla förmåner, dvs. lön och delföräldrapenning för samma tid. Detta strider för övrigt redan mot bestämmelsen i 1 § i stycket.

En arbetstidsminskning kan av administrativa skäl inte beräknas i alltför ojämna tal när delföräldrapenningen skall fastställas. I tredje stycket har angetts att arbetstidsminskningen skall beräknas i jämna halvtimmar. För att inte bryta mot regeln i 1 § andra stycket måste en avrundning i förekommande fall göras nedåt till närmaste halvtimme.

Föräldrapenning vid sjukdom m. m.

12 §

Bestämmelserna i denna och följande paragraf om föräldrapenning vid sjukdom m. m. ersätter de nuvarande bestämmelserna i 3 kap. 9 § om sjukpenning vid vård av sjukt barn. Samtidigt som antalet dagar utökas (se 13 §) föreslås nya grunder för rätt till ersättning. Utöver de nuvarande ersättningsgrunderna, barnets sjukdom och vård av barn i anslutning till annat barns födelse, föreslås således den ordinarie vårdarens sjukdom berättiga till ersättning, om den innebär att föräldern måste stanna hemma från arbetet för att ta hand om barnet.

Vidare skall enligt förslaget föräldrapenning kunna utgå när föräldern behöver avstå från arbetet för att ombesörja att barnet genomgår hälsokontroll eller får annan förebyggande vård. Föräldrapenning bör således kunna utgå vid besök hos läkare, tandläkare, distriktsköterska eller på barnavårdscentral, PBU etc. Rätten till föräldrapenning förutsätter i princip att barnet har behov av föräldrarnas omvårdnad. Ligger barnet på sjukhus är det givet att kravet på föräldrarnas omvårdnad får lov att fattas mycket vidsträckt. Det bör vara tillräckligt att föräldrarnas besök är ägnat att upprätthålla kontakten mellan barnet och föräldrarna.

Ordinarie vårdarens sjukdom som grund för rätt till föräldrapenning gäller såväl när barnet vårdas av en av föräldrarna som är hemmamake som när vårdaren är någon tredje person, t. ex. dagbarnvårdare, barnpraktikant eller nära släkting. Något särskilt krav på att försäkringskassan i förväg skall känna till vem som är barnets ordinarie vårdare har inte uppställts. I allmänhet bör föräldrarnas uppgift i den försäkran som skall avges till kassan vara tillräcklig. I detta sammanhang vill utredningen beröra det krav på uppgift om den kommunala hemhjälpen efterfrågats som finns i nuvarande försäkran för att få sjukpenning vid vård av sjukt barn. Uppgiftslämnandet har tillkommit på förslag av familjepolitiska kommittén i syfte bl. a. att så långt som möjligt få föräldrarna intresserade av att anlita denna hjälpform i stället för att själva stanna hemma och begära sjukpenning. Enligt vad utredningen erfarit har värdet av dessa uppgifter visat sig vara begränsat. I stället synes kravet på uppgift i tillämpningen ha gett upphov till extra arbete för försäkringskassorna därför att föräldrarna haft svårt att förstå innehållet i och syftet med uppgiften. Utredningen förordar därför att uppgiftsskyldigheten tas bort från den försäkran som föräldern skall avge och i stället ersätts med en upplysning om möjligheterna att erhålla kommunal hemhjälp. Utredningen har i den allmänna motiveringen (avsnitt 10.2.2) betonat betydelsen av den kommunala barnavårdsverksamheten.

13 §

Föräldrapenning vid sjukdom m. m. föreslås i första stycket utgå under 15 dagar per år jämfört med nuvarande 10 dagar per år. Utredningen har inte funnit tillräckliga skäl att göra skillnad på familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar och familjer med en hemmamake, även om

behovet av stöd i de senare familjerna i allmänhet bör vara mindre. Det bör dock understrykas att den hemmavarande föräldern måste vara förhindrad av t. ex. sjukdom för att föräldrapenning alls skall kunna komma i fråga. I annat fall föreligger inget behov för den förvärvsarbetande att stanna hemma från arbetet.

I fråga om ersättningsbeloppets beräkning och möjligheten till halv föräldrapenning föreslås oförändrade regler.

Föräldrapenning för kontakt med den kommunala barnomsorgen

14 §

Föräldrapenning för kontakt med den kommunala barnomsorgen är en nyhet inom föräldraförsäkringen. Ersättningstiden är begränsad till en dag per år för varje förälder oberoende av om föräldern är samboende eller inte. Som framgår av tredje stycket har föräldrarna dock rätt att ta ut föräldrapenningen som halv föräldrapenning under två dagar per år. Föräldrapenning utgår till förvärvsarbetande föräldrar för kontakt med förskolan, dvs. daghem eller deltidsgroup, och kommunalt familjedaghem. I övrigt hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitt 10.4).

Gemensamma bestämmelser

15 §

Liksom enligt nuvarande regler bör föräldrapenning – och delföräldrapenning – inte utgå i den mån föräldern uppbär sjukpenning.

16 §

Paragrafen innehåller en hänvisning till bestämmelser som är gemensamma för sjukpenning och föräldrapenning. Andra och tredje styckena har förts över från 3 kap. 18 § andra och tredje styckena nuvarande lag.

20 kap.

2 §

I konsekvens med utredningens förslag föreslås bestämmelsen i första stycket om fosterbarns likställande med eget barn utvidgad att gälla vid delföräldrapenning enligt 4 kap. 9 och 10 §§ samt vid föräldrapenning vid sjukdom m. m. och för kontakt med den kommunala barnomsorgen enligt 4 kap. 12–14 §§. Bestämmelserna i andra stycket om likställighet vid vissa fall av sammanboende har gjorts tillämpliga på hela det nya 4 kap.

14.2.4 Lag om rätt till föräldraledighet

Inledande bestämmelser

1 §

I den inledande paragrafen fastslås att arbetstagare har rätt till ledighet från sin anställning enligt lagens bestämmelser. I överensstämmelse med den nuvarande lagen (1945:844) om förbud mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m. m. men till skillnad från t. ex. lagen (1974:12) om anställningsskydd görs således inte inskränkning för någon grupp av anställda. Begreppet arbetstagare definieras inte i lagen utan avses ansluta sig till den praxis som gäller beträffande övriga lagar om anställningsskydd och rätt till ledighet.

Lagen gäller arbetstagare i hans egenskap av förälder. Med förälder har i andra stycket likställts fosterförälder. Enligt 4 kap. 8 § föräldrabalken gäller lagens bestämmelser också adoptivförälder om inte annat är särskilt föreskrivet eller följer av rättsförhållandets natur. En sådan särskild föreskrift har meddelats i 4 § som rör rätten till ledighet i samband med barns födelse. I överensstämmelse med 20 kap. 2 § AFL likställs i förevarande stycke med förälder också den med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn om de stadigvarande sammanbor.

2 §

Paragrafen överensstämmer med 4 § i 1945 års lag och ansluter sig till föreskrifter som meddelats i likartad lagstiftning.

3 §

Som närmare framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6) föreslås det nuvarande kravet i 1945 års lag på ett års anställning i den nya lagen ersatt med sex månaders anställning eller sammanlagt tolv månaders anställning under de senaste två åren. Detta överensstämmer med 3 § första stycket lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning (jfr också 11 § lagen om anställningsskydd). Bestämmelserna om minsta anställningstid finns i första stycket av förevarande paragraf. Förkortningen av anställningstiden i förhållande till nuvarande lag innebär att också den som får en anställning efter det att hans barn fötts i vissa fall kan räkna med att få rätt till någon ledighet enligt lagen. Störst betydelse torde de nya reglerna dock få i fråga om den nya rätten till deltidsledighet.

Andra stycket överensstämmer med bl. a. lagen om anställningsskydd. Det förtjänar framhållas att det koncernförhållande som anges i bestämmelserna skall ha förelegat vid den tidpunkt då den andra anställningen ägde rum. Om koncernbildningen sedermera skulle upphöra förlorar arbetstagaren m. a. o. inte anställningstid. Å andra sidan får arbetstagaren inte räkna sig tillgodo att det långt efter övergången till den

andra anställningen uppkommer ett koncernförhållande mellan de båda företagen.

Ledighet i samband med barns födelse m. m.

4 §

Rätten till ledighet i samband med barns födelse gäller enligt huvudregeln under högst sju månader. I följande paragraf ges föreskrifter om utvidgning av denna tid i vissa fall.

De särskilda reglerna för foster- och adoptivföräldrar i andra stycket överensstämmer med de föreslagna reglerna i 4 kap. 7 och 8 §§ AFL. Tredje stycket har sin motsvarighet i förslaget till 4 kap. 2 § tredje stycket AFL.

5 §

Den utvidgning i ledigheten som medges enligt förevarande paragraf ansluter sig till den utvidgade rätt till föräldrapenning som följer av 4 kap. 2 § andra stycket och 8 § andra stycket AFL. I dessa liksom i övriga fall är rätten till ledighet inte självständig utan beroende av att föräldern för den tid ledigheten gäller är berättigad till föräldrapenning, se vid kommentaren till 12 §.

Deltidsledighet

6 och 7 §§

Bestämmelserna ansluter sig till motsvarande bestämmelser i förslaget till delföräldrapenning. I 6 § tredje stycket anges att deltidsledigheten skall förläggas till arbetsdagens början eller slut, om inte annat överenskommes med arbetstagaren. Rätten till ledighet skulle förlora sin mening om arbetsgivaren kunde förlägga ledigheten till sådan tid – t. ex. mitt på dagen – då en förälder pga. reseavstånd eller annat inte hade möjlighet att utnyttja den lediga tiden för samvaro med sitt barn. Å andra sidan kan det tänkas att i vissa speciella fall en förälder med t. ex. mindre vanlig arbetstid kan ha nytta av att ledigheten kan tas ut på annat sätt än enligt huvudregeln. Likaså kan ledigheten ibland tänkas bättre ansluta till att den andra föräldern slutar sitt arbete för dagen, om den får tas ut vid annan tid. Det är inte heller uteslutet att det för vården av barnet någon gång kan vara bäst att i vissa fall dela på arbetstidsminskningen så att en timme tas ut på morgonen och en på kvällen. Arbetstagaren föreslås således få möjlighet att med arbetsgivaren komma överens om annan tid för ledigheten. Det kan till slut erinras om att rätt till ledighet bara föreligger om föräldern är berättigad till föräldrapenning. Denna förutsätter i sin tur att föräldern vårdar barnet under ersättningstiden. Någon möjlighet för föräldern att kräva deltidsledighet för tid då han inte har hand om barnet finns därför inte.

Ledighet vid barns sjukdom m. m.

8 §

Bestämmelserna överensstämmer i allt väsentligt med dem som föreslagits för föräldrapenning i 4 kap. 12 och 13 §§ AFL. Det bör erinras om att det även i hemmamakefamiljer finns rätt till ledighet framför allt i det fall att både den hemmavarande föräldern och barnet är sjuka. Här kan hänvisas till den utförligare kommentaren av förslaget till 4 kap. 13 § AFL.

Ledighet för kontakt med den kommunala barnomsorgen

9 §

Se kommentaren till förslaget till 4 kap. 14 § AFL.

Gemensamma bestämmelser för rätt till ledighet

10 §

Bestämmelserna om minst en månads varseltid överensstämmer med de frister som har föreskrivits i dessa sammanhang i den nya arbetsrättsliga lagstiftningen. Anmälningsskyldighet föreslås i andra stycket inte gälla för ledighet före barnets födsel. Av bestämmelserna för föräldrapenning jämförda med 12 § förevarande lag framgår att sådan ledighet bara gäller barnets moder. Rätt till ledighet föreslås också utan föregående anmälan om den andra föräldern till följd av sjukdom blivit förhindrad att vårda barnet.

För kortare ledigheter av de slag som avses i 8 och 9 §§ har en vecka ansetts utgöra tillräcklig varseltid. Bestämmelse härom har givits i tredje stycket. Påkallas ledigheten av sjukdom – hos barnet eller dess ordinarie vårdare – gäller ingen varseltid.

11 §

Liksom enligt 1945 års lag föreslås föräldern få rätt att dela upp ledigheten i samband med barns födelse på två perioder. I förekommande fall inräknas då också ledighet som bytts ut mot fem månaders deltidsledighet. Även när det gäller rätten till deltidsledighet enligt 7 § högst 300 och i vissa fall högst 600 dagar förordar utredningen att ledigheten skall få tas ut i två perioder. Det bör erinras om att ingenting hindrar att arbetstagaren delar upp ledigheten på flera perioder om arbetsgivaren är villig att gå med på det. Föräldrapenning utgår oberoende av hur ofta arbetstagaren varvar ledighet och arbete.

12 §

Förevarande bestämmelse har central betydelse. Den innebär att rätten till ledighet endast gäller under förutsättning att arbetstagaren samtidigt

har rätt till föräldrapenning eller delföräldrapenning. Reglerna inom föräldraförsäkringen har ofta en sådan utformning att föräldrarna själva kan välja vem av dem som skall begagna sig av förmånen under ersättningstiden. Genom den här föreslagna bestämmelsen undviker man att bägge föräldrarna utnyttjar ledighetsreglerna fastän bara en av dem uppbär föräldrapenning. Ledighetsreglerna har genom kopplingen till AFL:s bestämmelser också kunnat göras mindre detaljerade än som annars hade varit nödvändigt.

Återgång i arbete

13 §

Paragrafen har sin motsvarighet i likartad lagstiftning se t. ex. 10 § lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning.

Anställningsskydd

14 och 15 §§

Bestämmelserna ansluter väsentligen till annan arbetsrättslig lagstiftning. Som en andra punkt i 14 § första stycket har tagits in en bestämmelse om förbud att säga upp eller avskeda arbetstagare på grund av att han eller hon ingått äktenskap, blivit havande eller fött barn. Förslaget har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.3).

Övriga bestämmelser

16 och 17 §§

Paragraferna har hämtat sina förebilder från annan likartad arbetsrättslig lagstiftning.

14.2.5 *Lag om ändring i semesterlagen*

Ändringarna har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 12.1).

Särskilda yttranden

1. Av *Gustav Persson*

Behovet av en utbyggnad av socialpolitiken och en utformning av den så att den anknyter till ett samhälle där både män och kvinnor arbetar, ser jag som en mycket viktig samhällsinsats. Den viktigaste insatsen för att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara att skapa arbete åt alla.

För föräldrar med barn utgör en otillräcklig utbyggnad av dag- och fritidshem ett allvarligt förvärvshinder, samtidigt som barnen riskerar att inte få en fullgod omsorg när föräldrarna av olika skäl ändå tvingas att förvärvsarbeta.

Jag delar därför helt familjestödsutredningens klart uttalade uppfattning att "utbyggnaden av samhällets barnomsorg" framstår "som den för närvarande viktigaste åtgärden för att stödja barnfamiljerna".

Familjestödsutredningen har till uppgift att på en rad områden behandla frågor där socialpolitiska insatser har ett starkt samband med arbetsmarknaden och arbetslivets utformning. Detta bör utredningen enligt min mening göra genom att i ett samlat betänkande belysa dessa frågor och ge förslag till olika reformer.

I stället har utredningen valt att nu lägga fram ett delbetänkande som bara tar upp en liten del av de frågor utredningen har att behandla. Detta finner jag vara olyckligt av flera skäl. Det främsta skälet är att man förlorar möjligheterna att göra en samlad bedömning av de reformer som blir nödvändiga på det familjepolitiska fältet med hänsyn till kraven på jämställdhet mellan män och kvinnor.

Att redan nu – innan utredningen är klar med kartläggningen av föräldrapenningen – lägga fram ett förslag till delföräldrapenning anser jag vara mycket tveksamt. Denna tveksamhet förstärks ytterligare av att utredningen redan nu meddelar att man senare på nytt ska ta upp frågan om delföräldrapenning till de grupper som arbetar mindre än heltid.

Kartläggningen av arbetsmarknadsproblemen i samband med införande av en delföräldrapenning av det slag familjestödsutredningen föreslår, är enligt min mening klart otillräcklig om man syftar till att skapa en reform som skall omfatta *alla* berörda arbetstagare. Utformningen av arbetslivet för stora grupper av arbetstagare gör att dessa inte kommer att kunna utnyttja reformen. Det gäller framför allt arbetstagare inom industrin, där exempelvis två timmars frånvaro per dag vid en maskin blir svår att ersätta eller arbetstagare med arbetsscheman, där en ledighet är

förenad med stora omläggningar som även berör arbetskamraternas arbetstider.

Utredningen borde enligt min mening ha ägnat betydligt större tid åt att arbeta med dessa frågor. Detta har inte varit möjligt med hänsyn till att delbetänkandet redan nu skall läggas fram.

Förslaget till delföräldrapenning, såsom det nu presenteras, riskerar att få en sådan utformning att det endast kommer att utnyttjas av kvinnorna, trots att regler utformas i syfte att förhindra detta. Dessutom kommer de grupper som har svårast att utnyttja reformen med ganska stor säkerhet också att vara de som har de obekväaste arbetstiderna, de mest bundna arbetssituationerna, (svårigheter att på arbetstid ens gå ifrån och ringa ett telefonsamtal), sämsta arbetsmiljön, otryggaste arbetsförhållandena och därtill som regel de lägsta lönerna.

Det betyder att de barn vars föräldrar mest skulle behöva komma i åtnjutande av reformen skulle få de största svårigheterna att kunna utnyttja den.

Familjestödsutredningen borde därför enligt min mening mera omfattande ha kartlagt arbetsmarknadsproblemen i samarbete med arbetsmarknadens organisationer innan förslaget lagts fram. Därigenom har man bättre kunnat precisera vad som krävs att lagstiftningen och vilka delar som bör bli föremål för förhandlingar.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att samtliga skäl jag här åberopat tillsammans med de delar där utredningen själv meddelat att de senare skall återkomma till, talar för en samlad lösning av de frågor Familjestödsutredningen har att utreda. Därigenom skulle vi kunna få en mera samlad lösning på de familjepolitiska frågor som kommer att få ett allt starkare samband med arbetslivet.

Enligt min mening finns det uppenbara risker att den lösning familjestödsutredningen valt – att i ett delbetänkande ta fram vissa frågor – snarare fördröjer än påskyndar nödvändiga reformer på detta viktiga område. En anpassning av arbetstiden till dagens familjesituation kräver ett samlat grepp för att de rätta avvägningarna skall kunna göras.

2. Av *Inge Svensson*

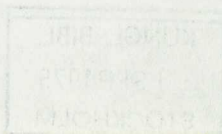
Utredningens förslag om förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar bygger inte på någon analys av förutsättningarna att inom olika verksamheter bemästra de arbetsorganisatoriska problemen.

För arbetsgivarna kan det i vissa fall, särskilt vid mindre företag, bli svårt att lösa problemet med temporär arbetstidsförkortning för vissa anställda, i detta fall småbarnsföräldrar. Dessa problem blir givetvis inte mindre av att riksdagen nyligen fattat beslut om en delpensionering som för äldre anställda – 60 år och däröver – innebär ett starkt incitament att begära att få arbeta deltid.

Förslaget om delföräldrapenning och det däremot svarande förslaget om rätt till deltidslighet är mycket komplicerat. Det torde i vissa fall – särskilt där oregelbundna eller ovanliga arbetstider förekommer – bli

svårt att fastställa om det verkligen föreligger en arbetstidsminskning som ger rätt till ersättning från föräldraförsäkringen. Den för bestämmelsernas tillämpning nödvändiga kontrollen kan bli besvärande för såväl arbetsgivare som anställd.

Rätten till ledighet i samband med barns födelse bör liksom för närvarande inträda efter ett års anställning.

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
5. Bättre bosättning för flera. S.
6. Huvudmannaskapet för specialskolan och sarskolan. U.
7. Framtida studerandehälsovård. U.
8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
9. Individen och skolan. U.
10. Rörlig pensionsålder. S.
11. Svensk press. Tidningar i samverkan. Fi.
12. Totalfinansiering. B.
13. Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. S.
14. Konstnärerna i samhället. U.
15. Kommunal rösträtt för invandrare. Kn.
16. Kriminalvårdens nämnder. Ju.
17. Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. B.
18. Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. Kn.
19. Konsumentskydd på läsområdet. H. (Utkommer hösten 1975)
20. Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. Ju.
21. Pensionsförsäkring. Fi.
22. Lag om allmänna handlingar. Ju.
23. JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. R.
24. Tre sociologiska rapporter. Ju.
25. Å jour. Om journalistutbildning. U.
26. Forskningsråd. U.
27. Politisk propaganda på arbetsplatser. A.
28. Program för ljud och bild i utbildningen. U.
29. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. Ju.
30. Barnens livsmiljö. S. (Utkommer hösten 1975)
31. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. S. (Utkommer hösten 1975)
32. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. S. (Utkommer hösten 1975)
33. Barns uppfostran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. S. (Utkommer hösten 1975)
34. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. S. (Utkommer hösten 1975)
35. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. S. (Utkommer hösten 1975)
36. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. S. (Utkommer hösten 1975)
37. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. S. (Utkommer hösten 1975)
38. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. S. (Utkommer hösten 1975)
39. Statsbidrag till kommunerna. Fi.
40. Trafikolyckor och statistik. K.
41. Kommunal demokrati. Kn.
42. Kommunal demokrati. Sammanfattning. Kn.
43. Kvinnor i statlig tjänst. Fi.
44. Etablering av miljöstörande industri. B.
45. Vidareutbildning i internationell marknadsföring. H.
46. Kommunal organisation och information. Kn.
47. Kollektivtrafik i tätort. K.
48. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. K.
49. Massmediegrundlag. Ju.
50. Internationella koncerner i industriländer. I.
51. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. B.
52. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. B.
53. Beskattning av realisationsvinster. Fi.
54. Fåmansbolag. Fi.
55. Bötesverkställighet. Ju.
56. Trafikbuller. Del II. Flygbuller. K.
57. Varuförsörjning i kristid. H.
58. Målet är jämställdhet. Ju.
59. Utbildning för vuxna. U.
60. Energiberedskap för kristid. H.
61. Energiberedskap för kristid. Bilagor. H.
62. Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. S.

Statens offentliga utredningar 1975

Systematisk förteckning

Riksdagen

JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. [23]

Justitiedepartementet

Utländssvenskarnas rösträtt. [8]
Kriminalvårdens nämnder. [16]
Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. [20]
Lag om allmänna handlingar. [22]
Tre sociologiska rapporter. [24]
Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. [29]
Massmedigrundlag. [49]
Bötesverkställighet. [55]
Målet är jämställdhet. [58]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]
Rörlig pensionsålder. [10]
Vägrafikolyckor och sjukvårdskostnader. [13]
Barnmiljöutredningen. 1. Barnens livsmiljö. [30] (Utkommer hösten 1975) 2. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. [31] (Utkommer hösten 1975) 3. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. [32] (Utkommer hösten 1975) 4. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. [33] (Utkommer hösten 1975) 5. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. [34] (Utkommer hösten 1975) 6. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. [35] (Utkommer hösten 1975) 7. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. [36] (Utkommer hösten 1975) 8. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. [37] (Utkommer hösten 1975) 9. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. [38] (Utkommer hösten 1975)
Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. [62]

Kommunikationsdepartementet

Trafikolyckor och statistik. [40]
Utredningen om kollektivtrafik i tätorter. 1. Kollektivtrafik i tätort. [47] 2. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. [48]
Trafikbullen. Del II. Flygbullen. [56]

Finansdepartementet

Svensk press. Tidningar i samverkan. [11]
Pensionsförsäkring. [21]
Statsbidrag till kommunerna. [39]
Kvinnor i statlig tjänst. [43]
Beskattningsrealisationsvinster. [53]
Fåmansbolag. [54]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2] 2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3. [4]
Utredningen om skolan, staten och kommunerna.
1. Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan. [6] 2. Individen och skolan. [9]
Framtida studerandehälsövård. [7]
Konstnärerna i samhället. [14]
Å jour. Om journalistutbildning. [25]
Forskningsråd. [26]
Program för ljud och bild i utbildningen. [28]
Utbildning för vuxna. [59]

Handelsdepartementet

Konsumentskydd på låsområdet. [19] (Utkommer hösten 1975)
Vidareutbildning i internationell marknadsföring. [45]
Varuförsörjning i kristid. [57]

Energiberedskapsutredningen. 1. Energiberedskap för kristid. [60]
2. Energiberedskap för kristid. Bilagor. [61]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]
Politisk propaganda på arbetsplatser. [27]

Bostadsdepartementet

Totalfinansiering. [12]
Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. [17]
Etablering av miljöstörande industri. [44]
Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. [51] 2. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. [52]

Industridepartementet

Internationella koncerner i industriländer. [50]

Kommundepartementet

Kommunal rösträtt för invandrare. [15]
Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. [18]
Utredningen om den kommunala demokratin. 1. Kommunal demokrati. [41] 2. Kommunal demokrati. Sammanfattning. [42] 3. Kommunal organisation och information. [46]

Kronologisk förteckning

1. Nordisk överenskommelse om förmåner vid sjukdom, havandeskap och barnsbörd
2. Peruskoulu pohjoismaissa
3. Litteratur om nordiskt samarbete
4. Nordisk kommunal rösträtt och valbarhet
5. Bötesstraffet
6. Nordic Cooperation for Tourism. Proposals for Action
7. Voksenopplæring i de nordiske land. En konferanserapport
8. Oversikt over forsknings- og utviklingsarbeid som gjelder engelskundervisningen i de nordiske land - 1974
9. Fort- och vidareutbildning för teaterarbetare
10. Nordisk samarbete om billedkunst

1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02458-6